

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra psychologie a patopsychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Denisa Pakostová

Adolescent a rozvod rodičů

Olomouc 2015

vedoucí práce: PhDr. Kamila Holásková, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen zdrojů uvedených v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne

.....

podpis

Tímto bych chtěla poděkovat PhDr. Kamile Holáskové, Ph.D. za odborné vedení diplomové práce a poskytování cenných rad. Také děkuji paní učitelce Horníčkové z Obchodní akademie a Střední odborné školy cestovního ruchu v Chocni za vykonání sběru dat, studentům za vyplnění dotazníku, svému příteli za pomoc a celé rodině za podporu.

Obsah

ÚVOD	7
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 RODINA	10
1.1 Funkce rodiny.....	11
1.2 Typologie rodiny podle funkčnosti.....	12
1.3 Současná rodina.....	15
2 ADOLESCENCE	17
2.1 Tělesný a pohybový vývoj.....	18
2.2 Psychický vývoj - hledání a budování vlastní identity.....	19
2.3 Kognitivní a mravní vývoj.....	21
2.4 Socializace v adolescenci	23
2.5 Sexualita v adolescenci.....	26
3 ROZVOD	28
3.1 Příčiny rozvodu.....	31
3.2 Problémy, které souvisejí s rozvodem	33
3.2.1. Podceňování vnímavosti dítěte vůči rozvodu.....	33
3.2.2 Popouzení dítěte proti bývalému partnerovi.....	34
3.2.3 Dary, peníze, posluhování a podbízění se dítěte.....	35
3.3 Rozvodová adaptace.....	35
3.4 Reakce dětí na rozvod: emoce.....	36
3.5 Reakce dětí na rozvod: chování.....	37

3.6 Reakce dětí na rozvod v jednotlivých vývojových etapách.....	38
3.6.1 Dítě od prenatálního období do pěti let.....	38
3.6.2 Dítě ve věku šest až deset let.....	38
3.6.3 Dítě ve věku jedenáct až patnáct let.....	39
3.6.4 Dítě ve věku šestnáct až dvacet let.....	39
3.6.5 Dospělé dítě.....	40
3.7 Nový partner matky nebo otce.....	41
3.8 Prarodiče a rozvod jejich dětí.....	42
3.9 Porozvodová péče o dítě.....	43
3.9.1 Výhradní péče matky.....	44
3.9.2 Výhradní péče otce.....	45
3.9.3 Společná a střídavá výchova.....	46
3.10 Syndrom zavrženého rodiče.....	49
3.10.1 Techniky programování dítěte.....	52
3.11 Rozvodovost v České republice – současná situace.....	52
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	55
4 CÍL VÝZKUMU.....	56
4.1 Výzkumné otázky.....	56
5 VÝBĚR METOD K VÝZKUMU.....	58
5.1 Popis metody.....	58
5.2 Popis výzkumného vzorku.....	59
5.2.1 Obchodní akademie a Střední odborná škola cestovního ruchu Choceň.....	60
6 VÝSLEDKY VÝZKUMU A JEJICH INTERPRETACE.....	61

7 DISKUZE.....86

ZÁVĚR.....96

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ.....98

ANOTACE

SEZNAM PŘÍLOH

ÚVOD

Diplomová práce Adolescent a rozvod rodičů se věnuje závažnému sociálnímu jevu v současném světě – rozvodu. Téma diplomové práce jsem si vybrala na základě vlastního zvážení, protože jsem přesvědčena, že mnoho lidí problematiku rozvodu znevažuje a nejsou si vědomi všech důsledků, které jednání rozvádějících se párů má. Až příliš mnoho lidí je ztotožněno s myšlenkou, že rozvod je vlastně něco nevyhnutelného, co je v životě potká, protože současné statistiky mluví jasně. Nerozvážné činy mnohdy pramení z neznalosti. Důsledky rozvodu si nesou všichni zúčastnění po celý svůj život a nejvíce jsou zasaženy děti. Téměř každé třetí dítě ve třídě pochází z rozvedeného manželství. Domnívám se, že leckdy je problematika rozvodu ve školství podceňována. Zejména v tomto nelehkém období dítě potřebuje individuální přístup a porozumění od svých učitelů, kteří by na to měli být dostatečně připraveni. Jako pedagog, jehož aprobace je na II. stupeň základní školy a střední školy, se budu s tímto sociálním jevem setkávat neustále, a ráda bych své vědomosti, které jsem v průběhu psaní diplomové práce získala, uplatnila adekvátně v praxi a také některým rozvádějícím se párům objasnila všechny důsledky, které jejich rozhodnutí bude mít.

Pro výzkumné šetření jsem jako respondenty zvolila adolescenty, protože se domnívám, že řada z nich si rozvodem rodičů už prošla, a jsou schopni se na celou situaci dívat objektivně a s odstupem.

Cílem mé diplomové práce je získat komplexní poznatky z oblasti rodiny, adolescence a rozvodu a propojit tyto teoretická východiska s poznatky získanými výzkumem.

Diplomová práce se sestává z teoretické a praktické části. V teoretické části diplomové práce se věnuji rodině, adolescenci a rozvodu. Stěžejními tématy mé diplomové práce jsou rozvod a období adolescence. Konkrétně se v části adolescence zaměřuji na celkové pojetí vývojového období z pohledu psychologie – na tělesný a pohybový vývoj, psychický vývoj, hledání a budování vlastní identity, socializaci a sexualitu v adolescenci. Třetí kapitola teoretické části diplomové práce, nazvaná rozvod, je pojata jako komplex problémů a situací, kterými musí jedinci v průběhu rozvodu čelit a zejména je řešit. Důraz je kladen také na to, jakým způsobem se děti v jednotlivých vývojových obdobích s rozvodem rodičů vyrovnávají. Předkládám zde také důsledky, které rozvod pro všechny zúčastněné má. Okrajově jsem se věnovala problematice rodiny z pohledu psychologie. V této kapitole se konkrétně

zabývám funkcemi, které by rodina měla plnit, dále jsem se zaměřila na typologii rodiny a přiblížila jsem situaci současné rodiny.

V praktické části diplomové práce zkoumám vztahy adolescentů k rozvedeným a nerozvedeným rodičům. Zejména se soustředím na to, s jakým rodičem má adolescent pevnější vztah, se kterým tráví více volného času, u koho najde podporu, komu se svěří a na koho se může spolehnout. Poté tyto výsledky porovnávám a zjišťuji, zda jsou rozdíly mezi nimi závažné. Jako místo výzkumného šetření jsem zvolila Obchodní akademii a Střední odbornou školu Cestovního ruchu v Chocni. Jedná se o jedinou školu v Chocni, která poskytuje vzdělání v několika maturitních a učebních oborech.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

„ *Není lepšího daru, než žije-li muž a žena jak jedno tělo a duše v rodinném kruhu.*“
(Homér).

„ *Rodina je jednou z nevyhnutelných podmínek štěstí.*“ (Lev Nikolajevič Tolstoj).

„ *Dítě umožňuje rodičům získat zkušenosti jinak nezískatelné. Dává jim pocit jistoty v citovém přilnutí dítěte k nim. Dává jim vědomí vlastní společenské hodnoty a užitečnosti. Přináší do jejich života nové a nové výhledy, otvírá před nimi budoucnost, umožňuje jim, aby v něm – tj. v tomto dítěti – překročili svůj osobní čas.*“ (Matějček, 1992, s. 29).

Vznik rodiny nastal podle Matějčka (1994) v pradávných dobách a považuje ji za nejstarší lidskou společenskou instituci. Rodina vznikla z přirozeného pohlavního pudu, ale také z potřeby své potomky chránit, učit, vzdělávat a připravovat pro život. Rodina plní podle Zelené a Klégrové (2006) v životě jedince nezastupitelnou úlohu a rozvíjí jeho osobnost po stránce tělesné, duševní a sociální, a proto by podle Matějčka (1994) mělo takové prostředí být citově příznivé, stálé, vřelé a přijímací.

Matějček (1992) uvádí, že rodina je jinak definována z pohledu psychologie, jinak z pohledu sociologie, práva a demografie. Ve všech definicích najdeme tyto prvky: *osoby rodičů, děti, životní pospolitost a různé funkce, která rodina plní a různá právní ustanovení, která se na ní stahují.* Lovasová (2006) se také přiklání k různorodosti definic. Dále uvádí, že právní řád České republiky neobsahuje legální definici rodiny. Podle této autorky je rodina malá skupina osob, mezi kterými jsou manželské, příbuzenské či jiné vztahy a členové rodiny mají společný způsob života. Mlčák (1996) také uvádí, že dosud neexistuje obecně přijímaná definice rodiny. Obecně lze podle Mlčáka (1996) definovat rodinu jako skupinu trvale žijících osob, které jsou spojeny manželskými, pokrevními nebo adoptními vztahy, přičemž se jedná o společensky schválenou formu soužití.

Možný (1990) definuje rodinu spíše ze sociologického hlediska jako základní útvar společnosti, který je sociálně regulovaný, přičemž tento útvar prochází v průběhu historie složitými strukturálními a funkcionálními změnami. Rodinu chápe jako nenahraditelnou instituci, prostřednictvím které dochází k socializaci a enkulturaci jedince. Helus (2007) hovoří o primární socializaci, která probíhá pouze v rodině. Právě prostřednictvím vztahů v rodině si dítě utváří vztah k sobě samému, k druhým lidem a k širšímu sociálnímu okolí.

V rodině dochází podle Matějčka (1992) k vzájemnému uspokojování potřeb. Rodiče uspokojují potřeby dítěte a dítě uspokojuje potřeby rodičů.

Matějček (1994) uvádí, že dítě získává v rodině model mezilidských vztahů, který si nese po celý svůj život. Rodinná morálka, rodinné hodnoty, rodinné zájmy a cíle, styl rodinného života, to se všechno se podle Heluse (2007) promítá do vlastností, chování a jednání jedince. Nelze porozumět jednání a chování jedince bez předchozí analýzy rodiny. S touto tezí souhlasí Kohoutek (1998), který uvádí, že je nutné se při analýze zaměřit na podnětnost rodinného prostředí.

1.1 Funkce rodiny

Skopalová (2014) uvádí následující čtyři funkce rodiny:

- *Biologicko-reprodukční* funkce – jedná se o nejstarší funkci rodiny, která spočívá v zajištění pokračování rodu.
- *Ekonomicko-zabezpečovací* funkce – spočívá v hmotném zajištění všech členů rodiny a jejím zabezpečení nejen v oblasti materiální, ale také v oblasti sociální, duševní a duchovní. Rodina má svým členům poskytovat životní jistoty.
- *Socializačně-výchovná* funkce - v rodině si dítě osvojuje hodnoty společnosti, sociální normy, postoje, základní vzorce chování a postupně se začleňuje do společnosti.
- *Emocionální* funkce – rodina uspokojuje emocionální potřeby svých členů.

K tomuto členění se přiklání Wedlichová (2008), Špaňhelová (2010), Lovasová (2006) a Laca (2013).

„ Všechny čtyři základní funkce jsou naplňovány současně. Dlouhodobé zvýraznění jedné funkce nad druhými vyvolává v rodinném soužití poruchu a může vést až k rozpadu rodiny.“ (Vymětal, 2003, s. 91).

S Vymětalem (2003) souhlasí Lovasová (2006), která uvádí, že některé rodiny neplní některé nebo všechny základní funkce a hovoří o tzv. poruchách rodiny. K poruchám rodiny dochází, pokud rodiče nemohou, neumějí nebo nechtějí činit to, co dítě potřebuje ke zdárnému vývoji.

V rodině jsou základní psychické potřeby podle Matějčka (1994) uspokojovány nejpřirozeněji a nejhlouběji. V uspokojování psychických potřeb dítěte má rodina podle Wedlichové (2008) jedinečné a výsadní postavení. Rodina neuspokojuje pouze psychické potřeby dítěte, nýbrž také biologické, sociální a vývojové potřeby. Potřeby Lovasová (2006) uspořádala do pyramidy, přičemž jedna potřeba podmiňuje druhou. Základ pyramidy tvoří biologické potřeby a vrchol vývojové potřeby. Z hlediska psychologie je nejdůležitější funkcí podle Matějčka (1992) uspokojování psychických potřeb. V rodině se vytvářejí hluboké a trvalé citové vztahy mezi dítětem a rodinnými vychovateli (zejména matkou a otcem). V těchto citových vztazích je uspokojována psychická potřeba životní jistoty a přináležitosti. Tuto funkci považuje Wedlichová (2008) za nezastupitelnou.

„ Dnešní rodina se nachází ve značně změněné společenské situaci. Ztratila řadu funkcí, které ji dříve udržovaly pohromadě a nyní se zakládá, žije a zpravidla i padá na citových vztazích. Citové pouto je však velmi křehké, o čemž neklamně svědčí stoupající křivka rozvodovosti. “ (Wedlichová, 2008, s. 82).

Zejména v raných fázích života rodina uspokojuje podle Heluse (2007) základní potřeby dítěte, které se týkají jídla, pití, pohodlí a pohybu. Dále je uspokojována psychická potřeba otevřené budoucnosti, která spočívá v rodičovském plánování, předvídání a formování jak budoucnosti dítěte, tak vlastní budoucnosti. Čas dítěte a čas rodiče je propojen, přičemž dítě se v průběhu času vyvíjí a rodič zraje a stárne. Prostřednictvím společných činností rodiny si dítě podle Heluse (2007) vytváří vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty. Vztahy v rodině učí dítě vycházet s lidmi různého věku, pohlaví a různého založení. V době krizí, zvrátů a neúspěchů poskytuje rodina pevné zázemí a útočiště.

Pokud rodiče dostatečně a dlouhodobě neuspokojují psychické a sociální potřeby dítěte, může se to u něj projevit poruchou osobnosti a chování, uvádí Špaňhelová (2010).

1.2 Typologie rodiny podle funkčnosti

Dunovský (1984) se přiklání k následujícímu členění rodiny podle funkčnosti:

- rodina *funkční*
- rodina *dysfunkční*
- rodina *afunkční*

Lovasová (2006) doplňuje ještě jeden typ: *problémová* rodina. Ke zde uvedenému členění podle Dunovského (1984) a Lovasové (2006) se přiklánějí i Zelená a Klégrová (2006) a Kohoutek (1998).

Helus (2007) rozšířil výše uvedenou typologii a stanovuje: *stabilizovaně funkční* rodina, *funkční rodina s přechodnými problémy*, *problémová* rodina, *dysfunkční* a *afunkční* rodina.

Lovasová (2006) dále uvádí, že 85 % rodin v České republice je funkčních, dalších 12-13% patří do problémových, dysfunkčních rodin existuje v České republice asi 2% a afunkčních rodin se v české populaci vyskytuje 0,5 %.

Funkční rodina je podle Heluse (2007) prostředím, které zabezpečuje potřeby dítěte a plní své poslání vůči dítěti. Dítě v takovém prostředí může bez obav uskutečňovat svůj rozvoj a vytvořit si základ své osobnosti. V rodinách stabilizovaně funkčních jsou podle výše zmíněného autora uspokojovány všechny potřeby dítěte. Většina rodin je podle autora funkčních s přechodnými, více či méně vážnými problémy. Problémy si členové rodiny uvědomují a dělají maximum pro to, aby se situace vhodně vyřešila. K možným problémům patří finanční nouze, výchovné potíže, dočasná partnerská krize.

V *problémové* rodině jsou podle Zelené a Klégrové (2006) patrně závažnější poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které však zásadním způsobem neohrožují vývoj dítěte. Rodina se snaží krizi vyřešit a překlenout. Zatímco v *dysfunkční* rodině jsou vážné a dlouhodobé poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které bezprostředně a zásadním způsobem ohrožují vývoj dítěte a poškozují rodinu celkově. Zde je nutná intervence odborníků. *Afunkční* rodina neplní podle Lovasové (2006) své funkce a dítěti vážným způsobem škodí, nebo ohrožuje samotnou existenci dítěte. Jediné řešení vidí Matějček (1992) v odebrání dítěte z původní rodiny a umístění do rodiny náhradní.

Sníženou funkčnost rodiny vykazuje podle Heluse (2007) *nezralá, přetížená, ambiciózní, perfekcionistická, autoritářská, protekcionistická, liberální, odkládající, rozvodová, nevlastní a disociovaná* rodina. V těchto typech rodin může podle Kohoutka (1998) docházet k emoční deprivaci a subdeprivaci. Autor termíny vysvětluje jako stav citového strádání, který je způsoben nedostatečnými citovými vztahy a vazbami a to hlavně k rodičům, sourozencům a přátelům. V některých případech tyto vztahy a vazby zcela chybí.

Jak uvádí Helus (2007), *nezralou* rodinu zakládají velmi mladí partneři např. z důvodu nečekaného těhotenství partnerky. Nefunkčnost rodiny dále prohlubuje např. ekonomická

závislost na rodičích, sociální problémy, nezralost partnerů v oblasti životních hodnot a životního způsobu a v oblasti zkušeností a citů.

Přetíženou rodinu charakterizuje Mlčák (1996) tím, že není schopna zvládat různé zátěžové situace (např. konflikty v rodině, v zaměstnání, nemoc či smrt některého člena rodiny, špatný prospěch dítěte ve škole, narození dalšího dítěte, bytové a ekonomické problémy aj.), které působí na rodinu jako celek destruktivním způsobem. Helus (2007) uvádí, že přetížeností trpí rodiny s nízkou frustrační tolerancí vůči zátěži.

Ambiciózní rodina je typická podle Mlčáka (1996) tím, že se oba rodiče soustředí na realizaci vlastních zájmů a cílů a dítě v takové rodině psychicky strádá.

Cílem *perfekcionista* výchovy rodičů je podle Matějčka (1992) mít co nejdokonalejší dítě ve všem nebo v oboru, který oni považují za důležitý. Rodiče a děti jsou pod neustálým tlakem, protože rodiče požadují po všech členech rodiny co nejpřesnější a nejvyšší výkon. Děti mnohdy trpí tím, že rodiče na ně přenášejí vlastní neuskutečněné sny. Takoví rodiče dostávají dítě podle Heluse (2007) do nátlaku bez ohledů na jeho schopnosti, možnosti a zájmy a dítě se ocitá v permanentní zátěži.

Autoritářská rodina je postavena podle Mlčáka (1996) na příkazech a zákazech, které musí členové rodiny bezpodmínečně dodržovat, bez ohledu na jejich vlastní potřeby. Autoritářská výchova vede k frustraci, apatii, rezignaci, negativismu nebo agresi ze strany dítěte. Tento typ rodiny vyžaduje, jak uvádí Helus (2007), slepou a automatickou poslušnost.

U výchovy *protektivistické* rodiče podle Matějčka (1992) dítě ve zvýšené míře ochraňují a rozmazlují a u vychovatelů je patrná tendence dávat dítěti vždy za pravdu a za všech okolností mu vyhovět. Všechny nesnáze a překážky řeší rodiče místo dítěte.

Mlčák (1996) definuje *liberální* rodinu jako rodinu, v níž panují nejasná pravidla a hranice. Děti se v důsledku toho vymykají rodičům z kontroly, v některých případech může dojít k terorizaci rodičů ze strany dítěte.

V *odkládající* rodině mají rodiče tendenci svěřovat své děti příbuzným, sousedům prarodičům či přátelům z důvodu ambicióznosti, nadměrné zátěže, nebo přetížení, uvádí Mlčák (1996).

V *disociované* rodině dochází, jak uvádí Mlčák (1996), k vážnému narušení vnitřních a vnějších vazeb např. z důvodu přetrvávající krize, alkoholismu, prostituce nebo jiných společensky nežádoucích faktorů.

V *rozvodové* rodině jsou všichni členové vystaveni značné psychické zátěži, protože se rozpadá partnerský vztah a bývalí manželé mnohdy zakládají nové tzv. nevlastní rodiny, dodává Mlčák (1996).

1.3 Současná rodina

Vícegenerační rodina převládala podle Heluse (2007) do přelomu 19. a 20. století. Zvrat nastal s průmyslovou revolucí, která znamenala přesun obyvatelstva z venkova do měst, emancipaci žen a postupný rozpad tradiční rodiny. V současné době můžeme rodinu charakterizovat pěti znaky. Jedná se o *jádrovou rodinu*, která se skládá z velmi malého počtu lidí, kteří spolu intimně žijí. Současně se jedná o *manželskou rodinu* proto, že je tvořena partnerským/manželským párem, který se stará o své děti (vlastní, nevlastní). Z čehož vyplývá, že je to rodina *dvougenerační* (jednu generaci tvoří matka a otec, druhou generaci tvoří děti). Současná rodina je typická svou pospolitostí jádrových osob, je tedy *intimně vztahová*. Vztahy těchto osob jsou založeny na lásce, vzájemném citění a poskytování opory. Posledním znakem je *privátní individualizace*, která znamená možnost rozhodovat se na základě své vlastní vůle a nést za svá rozhodnutí zodpovědnost.

Kohoutek (1998) doplňuje výše uvedené znaky o vlastní myšlenky. *Početí dětí* je podle něho v současné rodině *plánovaný*. Dále ji charakterizuje *ekonomická soběstačnost* a z hlediska řízení je *demokratická*. Jedná se většinou o neolokální typ rodiny, což znamená, že partneři bydlí vzdáleně a odděleně od svých rodičů.

Kraus (2008) souhlasí s výše uvedenými znaky současné rodiny a uvádí další charakteristické rysy: *izolovanost* rodiny od vnějšího prostředí, *vysoké časové zaneprázdnění* rodičů, *dvoukariérovost* současné rodiny, *rozvodovost* a *diferencovanost* rodin podle *socioekonomické úrovně*.

Špaňhelová (2010) dodává ke zde uvedenému výčtu následující znaky současné rodiny: *růst zaměstnanosti žen i mužů* (rodiče v práci tráví stále více času), *růst vzdělanosti žen*,

rozdíly v ženské a mužské roli se postupně stírají, společenské služby vykonávají činnosti, které dříve vykonávala rodina sama (čistírna, prádelna, jesle, jídelna atd.).

Proměny rodiny však nejsou zcela bez následků. V souvislosti s tím můžeme pozorovat pozitivní a negativní následky na všechny členy rodiny. Změna rodiny s sebou přináší jevy, které označuje Helus (2007) za příznaky krize rodiny: velký pokles porodnosti a sňatečnosti, vysoký nárůst rozvodovosti a uzavírání druhých a třetích manželství. Kohoutek (1998) hovoří v souvislosti s touto problematikou o destabilizaci rodiny.

Sekera (2010) také hovoří o krizi rodiny, ale v jiné souvislosti. Podle autora přestává rodina plnit funkce reprodukční a výchovnou, čímž se vytrácí původní smysl rodiny.

2 ADOLESCENCE

Termín adolescence pochází z latinského slova *adolescere*, které znamená růst nebo růst k dospělosti, vysvětluje Hurlocková (1968). Tato americká psycholožka rozlišuje ve své knize (1968) časnou a pozdní adolescenci. Toto rozlišení najdeme také u amerických autorů Papalia a Olds (1992), Hoffman (1988). Pod označením časná adolescence (*early adolescence*) rozumíme v české literatuře pubescenci a pro pozdní adolescenci (*late adolescence*) používáme termín adolescence. Čeští autoři Langmeier, Krejčířová (1998), Pavlas, Vašutová (1999), Skorunková (2008), Vágnerová (2000), Čačka (2000) nahlízejí na adolescenci jako na druhou fázi období dospívání. Ve starší literatuře jako např. u Příhody (1983) a Taxové (1985) můžeme zaznamenat pojem postpubescence, kterým označují období adolescence. Ve vymezení období adolescence se většina autorů shoduje, rozdíly jsou nepatrné:

- Langmeier a Krejčířová (1998) vymezují adolescenci zhruba od 15 let do 20-22 let. Pro jedince v tomto věku autoři používají označení mladiství, dorost a teenager.
- Pavlas a Vašutová (1999) vymezují adolescenci jako úsek mezi 15 až 21 rokem života jedince. Biologicky autoři vymezují toto vývojové období jako období, ve kterém dochází k pohlavnímu dozrávání, na jehož konci je tělesná proměna jedince dokončena.
- Kuric (2001) uvádí, že je velmi těžké adolescenci časově vymezit. Za dolní hranici považuje 15. až 16. rok a jako horní hranici uvádí 18. až 21. rok. Adolescence podle autora začíná dosažením pohlavního dospívání a končí nástupem dospělosti.
- Skorunková (2008), Říčan (1990), Vágnerová (2000) vymezují adolescenci jako období mezi 15 a 20 rokem života.
- Heřmanová (2008) a Čačka (2000) vymezují adolescenci přibližně od 16 do 21 či 22 let.
- Šimíčková-Čížková a kol. (2008) uvádí, že nelze jednoznačně stanovit horní věkovou hranici adolescence, protože dosažení dospělosti je ovlivněno řadou faktorů.
- Hurlocková (1968) vymezuje adolescenci jako období, které začíná dosažením pohlavního dospívání a končí kolem 21. roku života jedince.

Taxová (1985) považuje adolescenci za tzv. tranzitivní období, ve kterém už dospívající nejsou dětmi, avšak nejsou zatím ani dospělými. Adolescenti se snaží osamostatnit se od

rodiny, avšak sami nejsou samostatní, snaží se o nezávislost a mnohdy jsou na svých rodičích závislí.

„ Hlavní vývojový úkol adolescenta je vytvořit si pocit vlastní identity, přijmout normy společnosti, vytvořit si vědomí vlastní hodnoty, přijmout za své morální principy dané společnosti, postupně se stát nezávislými na rodičovské autoritě a vytvářet heterosexuální vztahy. Adolescent se tak postupně stává osobností, získává charakteristické vzorce myšlení, emoci a chování, které ovlivňují jeho interakce s prostředím.“ (Šimíčková-Čížková a kol., 2008, s. 111).

V adolescenci dochází, jak uvádí Kuric (2000), k dozrávání lidské osobnosti v oblasti psychické, tělesné, pohlavní a společenské.

Adolescent se podle Piageta nachází ve stadiu *formálních operací*, uvádí Papalia a Olds (1992). Toto stádium je charakteristické pro celou dobu dospívání. Logické myšlení nastupuje před jedenáctým až dvanáctým rokem. Tento způsob myšlení se projevuje, jak uvádí Šimíčková-Čížková a kol. (2008), ve schopnosti logicky třídít, srovnávat a ve schopnosti velkého počtu myšlenkových operací. Dítě v tomto stádiu se nespokojí pouze s jedním řešením problému, nýbrž situaci analyzuje a hledá nová alternativní řešení, která zkouší, hodnotí a podrobuje kritice. Dospívající začíná rozumět abstraktním pojmům, jako jsou např. „spravedlnost“, „pravda“, „právo“ aj.

Příhoda (1983) uvádí, že S. Freud řadí adolescenci do stadia *genitálního*, které probíhá od počátku dospívání. Pro toto stádium je charakteristické podle Papalia a Olds (1992) navazování vztahů jedince mimo rodinu. K dosažení zralé sexuality musí dospívající překonat své nevyřešené sexuální pocity směrem k matce nebo otci. Podle E. H. Eriksona dospívající jedinec musí vyřešit psychosociální konflikt *iniciativa* proti pocitům *nejistoty* o své roli mezi lidmi, aby mohl ve svém vývoji zdárně postoupit do dalšího období. Iniciativa spočívá ve vytyčení cíle dospívajícím, který současně usiluje o jeho dosažení. Pokud jedinec vytyčeného cíle nedosáhne, pociťuje vinu.

2.1 Tělesný a pohybový vývoj

Na začátku vývojového období je patrný disharmonický somatický vývoj, což způsobuje dojem celkové nevyváženosti a pohybové neobratnosti, uvádí Langmeier

a Krejčířová (1998). Na začátku adolescence rostou rychleji horní a dolní končetiny. U mladistvých dochází v tomto vývojovém období podle Langmeiera (1991) k „druhé proměně tělesné stavby“. Tělesná stavba dívek a chlapců se od sebe velmi liší. Rozdíly jsou patrné v zaoblenosti postavy dívek a výskytu svaloviny u chlapců. Na konci vývojového období dochází k harmonizaci tělesných proporcí, motoriky a psychické regulace činnosti, uvádí Heřmanová (2004). Jedinci mohou dosahovat, jak uvádí Šimíčková-Čížková a kol. (2008), špičkových sportovních výkonů, protože jejich fyzická výkonnost je na vysokém stupni.

Vágnerová (2000) se domnívá, že se adolescent nachází v ideální fázi vývoje, protože jeho tělo je velmi atraktivní. Vlastní tělo jedinec posuzuje se současnými ideály krásy a s vrstevníky. Pokud je jedinec se svým tělem spokojen, posiluje to jeho sebevědomí a má to pozitivní vliv na utváření jeho identity. Atraktivita je pro mnohé adolescenty symbolem dobré sociální pozice. Sociální prestiž umožňuje adolescentům zažít úspěch, který jim poskytuje vnitřní jistotu a posiluje jejich sebehodnocení. Někteří adolescenti však podléhají uniformitě, která je až příliš prosazovaná masovými médii, uvádí autorka.

„ Adolescent se potřebuje líbit jiným i sobě, aby se ubezpečil o své hodnotě. Zevnějšek je prostředkem k dosažení sociální akceptace a prestiže. “ (Vágnerová, 2000, s. 256).

Výška postavy adolescenta je dle Vágnerové (2000) totožná s výškou postavy dospělého člověka. Fyzická zdatnost je zvláště pro chlapce důležitá a posiluje jejich identitu. Zejména u chlapců je podle Skorunkové (2008) růst do výšky patrný, avšak u dívek už výrazný není, uvádí Říčan (1990). Chlapci mužní a dosahují dospělých proporcí a dívčí postava se zaobluje a dostává ženské proporce. U chlapců můžeme kolem 16. roku pozorovat mutaci hlasu.

2.2 Psychický vývoj - hledání a budování vlastní identity

„ Základem identity je sebepoznání. Adolescent proto musí nejprve vědět jaký je, aby mohl uvažovat a rozvíjet svou identitu. Jde o vytvoření subjektivně zpracovaného obrazu o sobě samém. “ (Pavlas a Vašutová, 1999, s. 105).

Vytváření vlastní identity prochází čtyřmi stádii, uvádí Hoffman (1988). První stadium se nazývá uzavření (*foreclosure*) a v tomto stádiu si jedinec uvědomuje, že doposud

nekriticky přijímal hodnoty a očekávání druhých. Je to stadium, ve kterém jedinec přehodnocuje své cíle, ideály, potřeby a hodnoty. Ve druhém stádiu *moratorium* adolescent zkouší různé možnosti, aniž by přijímal definitivní řešení. Třetí stádium je charakteristické vybudováním identity (*identity achievement*) a poslední stádium lze přeložit jako rozšiřování identity (*identity diffusion*), kdy si je jedinec jistý tím, kým je.

S vytvářením nové identity je podle Heluse (2003) spojena řada hlubokých přeměn v oblasti psychofyzické, sociální, sexuální, pracovní, poznávací a názorové, individualizace a v oblasti občanské seberealizace. Na budování vlastní identity spolupůsobí genotyp (vrozené dědičné dispozice) a prostředí, které ho obklopuje a ve kterém se pohybuje, uvádí Šimíčková-Čížková a kol. (2008).

Pavlas a Vašutová (1999) uvádějí, že odpověď na otázku: „Kdo doopravdy jsem, kam patřím a kam směřuji?“, se adolescent snaží najít prostřednictvím sebehodnocení, sebepoznávání a seberealizace. Všechny tyto procesy jsou podle autorů nezbytným krokem k dospělosti a jsou doprovázeny větší samostatností, nezávislostí na rodičích a společenském uplatnění.

Hledání vlastní identity je, jak uvádí Langmeier a Krejčířová (1998), provázeno také aktivní experimentací. Mladiství záměrně často střídá zájmy, zkouší před zrcadlem různé postoje a výrazy obličeje. Cílem adolescenta je být sám sebou a přiblížit se svému ideálu. Volnost a experimentování umožňují podle Pavlase a Vašutové (1999) party, v nichž si adolescenti vytváří vlastní kulturu, která se výrazně liší od stylu života jejich rodičů, který dospívající odmítají a ignorují. Na utváření obrazu vlastní identity má také vliv hodnocení okolí, skupiny (party) a přátel. Hodnocení ostatních lidí má funkci zpětné vazby.

Říčan (1990) je přesvědčen, že identita jedince je úplná tehdy, pokud dospívající pozná vlastní schopnosti, přijme mravní zásady společnosti, vnímá sebe jako jedinečný subjekt a přijme mužskou nebo ženskou úlohu (sexuální identita).

Pavlas a Vašutová ve své knize (1999) uvádějí, že E. H. Erikson charakterizuje období adolescence jako období přechodné z psychosociálního hlediska a přechodnost nazývá pojmem *psychosociální moratorium*. V moratoriu dochází k odkladu něčeho, na co se adolescent necítí ještě zralý, uvádí Hoffman (1988). Podle Skorunkové (2008) je pro psychosociální moratorium charakteristické odmítání přijetí definitivních řešení a adolescent klade důraz zejména na volnost a nevázanost. Přijímání velkého množství možností vidí

Hoffman (1988) jako pozitivní, protože tím jedinec hledá a buduje vlastní identitu. Podle Vágnerové (2000) je pro některé adolescenty dospělost příliš náročná nebo málo přitažlivá, a proto chtějí nástup do tohoto období oddálit.

V tomto vývojovém období je, jak uvádí Pavlas a Vašutová (1999), patrná postupná individuace, která spočívá v uvědomění si a upevnění nových cílů, hodnot, postojů a projevů jedince. Podle Taxové (1985) je pro adolescenty charakteristické postupné vyhraňování a stabilizace povahových vlastností.

V období adolescence dochází podle Pavlase a Vašutové (1999) k rozvoji a struktuře motivační sféry. Motivace vždy souvisí s vlastním „Já“. Aspirace jsou důležitým a silným motivačním činitelem k dosažení cílů, které jsou na počátku adolescence bezprostřední, později však dlouhodobé. Adolescent si vytyčuje vyšší cíle, při jejichž realizaci dochází k sebeuplatnění jedince, což je jeden z důležitých faktorů lidských potřeb. Vágnerová (2000) se domnívá, že v jednání adolescenta je mnohdy patrné nadšení, které pramení z nezkušenosti.

V psychickém vývoji dívek a chlapců v období adolescence je patrné více shod než rozdílů, dodává Pavlas a Vašutová (1999).

2.3 Kognitivní a mravní vývoj

Rozvoj inteligence dosahuje v období adolescence podle mínění Pavlase a Vašutové (1999) životního vrcholu. Nedochází k žádné zásadní změně ve stylu myšlení. Stádia formálních logických operací jedinec dosáhl v období pubescence a nyní v adolescenci je v myšlení patrné zpřesňování, zdokonalování, otevřenost, flexibilita a schopnost používat nové způsoby řešení, uvádí Vágnerová (2000). Situace řeší na základě logiky a mnohdy zbrkle. Podle Skorunkové (2008) se na vrchol v adolescenci dostává fluidní inteligence, která se projevuje schopností nalézat nová neotřelá řešení logických problémů, které vyžadují pružnost myšlení.

„ Své myšlení obrací do vlastního nitra, stává se introspektivním, analytickým a sebekritickým. Navenek se může tato proměna myšlení adolescenta jevit jako lhostejnost vůči okolí, jako obecná potřeba vnímat sebe odděleně od ostatních a nezáleží mu na tom, jak moc se podílí na motivech, hodnotách a zájmech druhých. Některými autory je tento proces

charakterizován jako odcizení, ale je nezbytný pro vytvoření konzistentního a integrovaného já.“ (Šimíčková-Čížková a kol., 2008, s. 115).

Langmeier a Krejčířová (1998) hovoří o tom, že adolescent vnímá svět černo-bíle a nerad přijímá kompromis. Kompromis je pro něho známkou pohodlnosti a zbabělosti. Kritičnost se vztahuje jak směrem k jedinci, tak na okolí. U adolescenta mnohdy ještě převládá radikalismus a nekompromisnost z předchozího vývojového období, uvádí Šimíčková-Čížková a kol. (2008).

Většina adolescentů se podle Skorunkové (2008) zabývá smyslem života, otázkou vlastní existence, dále tím, jaký životní styl si má zvolit, hledá opravdové hodnoty a ideály a zabývá se nespravedlností na světě. Svět dospělých připadá dospívajícím nudný, stereotypní a zastaralý, proto se často stává terčem jejich kritiky.

„ Podle absolutních norem, podle nichž sám nedovede žít, soudí adolescent přísně společnost, především rodiče, samozřejmě i učitele a lékaře – a nezastaví se před žádnou autoritou.“ (Říčan, 1990, s. 226).

Na utváření a vyhraňování mravních postojů má podle Pavlase a Vašutové (1999) vliv sebezpoznávání jedince. V procesu sebehodnocení můžeme spatřovat u adolescenta výrazný posun od subjektivity k objektivitě, od mlžných představ k vytyčeným reálným cílům, od závislosti k nezávislosti.

„ Adolescent je v morálce absolutista. Chápe, že správné, obecně prospěšné jednání se může stát nejvyšší normou a ústředním osobním zájmem, jemuž člověk podřídí celý svůj život. Dovede se trápit bídou lidí na druhém konci světa, trpících hladem, nemocí, mučením. Uvažuje o vzdálených důsledcích drobných činů. Všelidská solidarita se pro něj může stát intenzívně živým motivem.“ (Říčan, 1990, s. 225-226).

Morálka adolescenta se podle Langmeiera a Krejčířové (1998) posouvá na postkonvenční úroveň. Adolescenti nesouhlasí se lží a nespravedlností, zdůrazňují sdělování pravdy a to za každých okolností. Morálku v tomto vývojovém období chápou jako absolutní. Morální normy by podle teenagerů měly platit pro všechny lidi stejně a měly by se uplatňovat na všechny situace. Postkonvenční morálka je dle Vágnerové (2000) závislá na vnitřních normativních principech. Jedinec chce svá rozhodnutí učinit sám a to v souladu s vlastním morálním přesvědčením.

2.4 Socializace v adolescenci

Volba povolání a profesní příprava jsou podle Pavlase a Vašutové (1999) jedním z nejdůležitějších životních úkolů adolescenta. V období pubescence je volba povolání předmětem fantazie, zatímco v adolescenci dochází ke srovnávání skutečnosti s vybraným povoláním. Autoři uvádějí, že polovina adolescentů se rozhoduje pro danou profesní přípravu pod vlivem okolí, protože jejich představy nejsou pevné a jasné, a neorientují se na konkrétní povolání. Toto zjištění autoři považují za alarmující a podle nich je potřebná poradenská pomoc v této oblasti.

V adolescenci můžeme vnímat, jak uvádí Pavlas Vašutová (1999), dva sociální mezníky. První mezník je ukončení povinné školní docházky a druhý mezník spatřují v dokončení profesní přípravy (s výjimkou adolescentů studujících na vysoké škole). Tento koncept potvrzuje také ve své knize Langmeier (1991), který uvádí, že se v adolescenci mění místo jedince ve společnosti, jelikož dospívající přechází ze základní školy na školu střední nebo na učební obor.

Podle Heřmanové (2004) se adolescenti postupně začleňují do pracovního procesu a postupně se osamostatňují. Pracující teenageři vnímají pozitivně dle Skorunkové (2008) ekonomickou nezávislost na svých rodičích. Vágnerová ve své knize (2000) uvádí, že ekonomická nezávislost je v naší kultuře považovaná za jeden ze znaků dospělosti a společnost pracujícím jedinci přiznává větší práva.

Nároky jako jsou zodpovědnost, cílevědomost, mravní vyhraněnost, které klade společnost na adolescenta, se podobají nárokům, které jsou kladeny na dospělé, uvádí Čačka (2000). Podle Vágnerové (2000) společnost považuje adolescenta za dospělého a očekává od něho adekvátní způsob chování a jednání. Podle Heřmanové (2004) by se adolescent měl učit plnit občanské povinnosti a využívat svých občanských práv.

Vágnerová (2000) se domnívá, že pro adolescenci je typická diferenciací a kvalitativní proměna sociálních rolí a společenských požadavků. V rodině dochází k postupnému zbavování se role dítěte a přibližování se k roli dospělého. Skorunková (2008) uvádí, že dosažení sociální zralosti se posouvá stále do vyššího věku a podle autorky je příčinou delší profesní příprava (u vysokoškolských studentů až do 25 let i výše). Což znamená, že se prodlužuje doba, kdy je jedinec závislý zejména ekonomicky na své rodině.

Vztahy s vrstevníky umožňují adolescentovi dokončit emancipaci od rodiny a postupně se osamostatňovat, uvádí Vágnerová (2000). Prostřednictvím vztahů s vrstevníky jedinec uspokojuje některé své základní psychické potřeby (např. potřebu stimulace, orientace a smysluplného učení, potřebu jistoty a bezpečí a potřebu partnera). Dospívající cítí silnou potřebu se se svými vnitřními prožitky svěřovat blízkému příteli a tyto přátelské vztahy mají podle Kurice (2001) psychotherapeutickou funkci.

„ Důvěrní přátelé si vědomě nebo nevědomě pomáhají v utváření kladných morálních a charakterových rysů. Přátelský vztah pomáhá také formovat vlastní názory, vytvářet a upevňovat systém hodnot, učí chápat druhého a pomáhat mu v kritických chvílích života.“ (Kuric, 2001, s. 126).

Skupinová konformita je v tomto období podle mínění Pavlase a Vašutové (1999) pro adolescenty důležitá. V partě jsou oblíbení jedinci, kteří jsou aktivní, iniciativní, optimističtí, a kteří pečují o svůj zevnějšek. Vrstevníci dávají adolescentovi pocit rovnoprávnosti. Identifikace se skupinou hraje podle Vágnerové (2000) důležitou úlohu v hledání vlastní identity. Prostřednictvím příslušnosti ke skupině se jedinec snaží vyrovnat s pocity nejistoty. Na konci období adolescence dochází, jak uvádí Skorunková (2008), k odpoutávání se z vrstevnické skupiny. Jedinec má vytvořené vlastní názory a normy a už nepřijímá nekriticky vše, co se v partě vyžaduje. Vágnerová (2000) se domnívá, že adolescenti nepřijímají normy a hodnoty dané rodiči, partou nebo společností, chtějí si je sami vybírat. Normy a hodnoty získané vnitřním přesvědčením mají pro adolescenta větší hodnotu, než získané vnějším tlakem. Přijetí generačních specifických způsobů sebevyjádření vytváří také identitu adolescenta. Ke specifickým adolescentním aktivitám patří poslouchání rockové hudby, tvorba graffiti a jízda na skateboardu či kolečkových bruslích.

Kritika rodičů patří podle Skorunkové (2008) do procesu hledání vlastní identity adolescenta. Pro adolescenty je důležité, aby je dospělý bral v diskuzích vážně, protože diskuze a polemiky s dospělými přispívají k ujasnění si vlastních názorů, postojů a hodnot adolescenta. Je to jeden ze způsobů hledání vlastních názorů, hodnot, postojů a vytvoření si vlastní identity, uvádí Vágnerová (2000) a Říčan (1990). Pavlas a Vašutová (1999) jsou přesvědčeni, že adolescent je v určitých ohledech však na své rodině stále závislý. Důležité je, aby rodiče adolescentovi poskytli rodinné zázemí, pevné vedení a zároveň určitou míru volnosti pro vlastní rozhodování. Adolescenta se dotýká, když s ním rodiče jedná jako s dítětem.

Adolescent si chce podle Kurice (2001) rozhodovat o svých problémech sám bez zásahu rodičů a chce být na svých rodičích citově a morálně nezávislý. Říčan (1990) uvádí, že citové vztahy mezi dospívajícím a rodičem musí ochladnout a uvolnit se, aby adolescent mohl získat nové milenecké a přátelské vazby. Autor to přirovnává k rozchodu mezi dlouholetými milenci a pro tento děj používá termín separační proces.

„ Život rodičů se mladým jeví prázdný, zmařený, jejich zájmy nudné a starosti malicherné, jejich životní kompromisy ubohé, morální názory beznadějně zastaralé, inteligence pochybná, vztahy neupřímné, jejich společnost „nemožná“. Než být za pětadvacet let jako oni – to raději nežít! (Říčan, 1990, s. 229).

Proces emancipace od rodičů je dovršen na konci tohoto vývojového období. Okolo 20. roku života dochází při zvládnuté emancipaci k obnovení kladného vztahu k rodičům, domnívá se Skorunková (2008).

Protest proti společenským hodnotám se dle Vágnerové (2000) projevuje tzv. antiidentifikací s platným společenským řádem. Negace společenských norem a hodnot se může projevit agresí adolescenta (např. vandalismus). Tímto způsobem jedinec uspokojuje nedoceněnou potřebu seberealizace. Takových činů se nejčastěji dopouštějí adolescenti, kteří vyrůstali v citově chladném rodinném prostředí.

„ Nezvládnutý proces emancipace se může projevovat různým způsobem, setrváním v infantilní roli, přerušením kontaktů s rodiči i předčasným uzavřením manželství.“ (Skorunková, 2008, s. 53).

Psychické osamostatnění je podle Vágnerové (2000) patrné vytvořením takové identity, která potvrzuje jedinečnost osobnosti adolescenta a je realistická. Dívky svou identitu posuzují prostřednictvím vztahů k lidem a podle toho, zda jsou zodpovědné a schopné se starat o sebe i o druhé. Chlapci považují za nejdůležitější individuální identitu.

2.5 Sexualita v adolescenci

„ Milostný život je v adolescenci intenzivní a rozmanitý, šťastný i nešťastný. Na sex a erotiku se myslí, o vztazích se mluví více než kdykoli jindy v životě. Čte se sexuologická literatura. Kámasútra i porno.“ (Říčan, 1990, s. 216-217).

Chlapci se nacházejí, jak uvádí Říčan (1990), na vrcholu své sexuální aktivity (denní produkce testosteronu je na maximální úrovni), ženy toto zažívají až později – kolem třicátého roku života.

Potřeba partnera se podle Pavlase a Vašutové (1999) projevuje ve všech třech úrovních adolescenta: tělesné, psychické a sociální. První sexuální styk je symbolem pro přechod do dospělosti. Kuric (2001) a Čačka (2000) se shodují na tom, že ve většině případů je iniciátorem prvního pohlavního styku dívka.

Důležitou součástí identity jedince je podle Vágnerové (2000) vztah k někomu jinému – k člověku, nebo ke skupině. Partnerský vztah vyžaduje určitou míru přizpůsobivosti, jedinec se musí vzdát části své nově nabyté identity. To je však možné v případě, pokud je identita jedince zralá a stabilizovaná. Nezralost identity se projevuje střídáním partnerů a neschopností udržet trvalý vztah. Pavlas a Vašutová (1999), Skorunková (2008) a Vágnerová (2000) jsou přesvědčeni, že adolescentní lásky jsou spíše krátkodobou záležitostí. Prostřednictvím partnerských vztahů získává jedinec zkušenosti, které značnou měrou přispívají k rozvíjení a dotváření vlastní identity.

Adolescent se podle Říčana (1990) a Vágnerové (2000) nachází v polygammním stádiu sexuálního vývoje. Adolescent prostřednictvím střídání partnerů získává zkušenosti, které přispívají k hlubšímu sebepoznání. Stádium experimentace je společností do značné míry tolerováno. Vztahy mnohdy dospívající navazuje z pouhé zvědavosti. Sexuální promiskuita může být však projevem psychosociálního moratoria.

Podle Langmeiera a Krejčířové (1998) má většina teenagerů ve věku kolem 20 let zkušenosti s koitem, avšak pouze malé procento z nich má pravidelnější pohlavní styk. Podle výzkumu autorů je hlavní motivací adolescentů pro pohlavní styk zvědavost, pouze zřídka kdy to byl hlubší emoční vztah. Říčan (1990) uvádí, že hybnou silou je pudová potřeba. 72% chlapců prožívalo soulož s příjemnými pocity, uvádí Langmeier a Krejčířová (1998), zatímco 36% dívek prožívalo strach z těhotenství a sexuálně přenosných chorob, úzkost, stud a výčitky svědomí. Vágnerová (2000) uvádí, že koitu předchází autoerotika (manipulace

s vlastním tělem např. masturbace) a k procesu sbližování patří podle Čačky (2000) „necking“ a „petting“ (něžnosti sexuálního rázu).

Vágnerová (2000) považuje mateřství v tomto věku a v této moderní době většinou za neplánované a nechtěné. Na rodičovství není podle autorky jedinec dostatečně zralý a připravený. Uzavření manželství může zřídka saturovat potřebu získání citové vazby, která adolescentovi ve vlastní rodině chyběla. Čačka (2000) také uvádí, že většina adolescentů po manželství a rodičovství ještě netouží.

3 ROZVOD

Rozvod považuje Matějček a Dytrych (2002) za mezní řešení manželského rozvratu, a znamená formálně právní ukončení manželství, které je deklarováno podáním návrhu na rozvod a rozvodovým řízením.

„ Rozvod je tedy formálněprávním ukončením manželského vztahu dvou jedinců, administrativním řešením v procesu rozvratu manželství poté, co selhaly všechny ostatní cesty k vyřešení problémů, které se v rodině postupně objevily.“ (Matějček, Dytrych, s. 31, 1999).

Matějček a Dytrych ve své knize (2002) upozorňují také na rozvod nedeklarovaný, který se projevuje zásadním narušením funkcí rodiny a trvalým rozvratem rodiny. Taková rodina z nejrůznějších důvodů o rozvod nepožádá.

Rozvodem dítě neztrácí denní kontakt s jedním z rodičů, ale přichází o pravidelný kontakt s prarodiči, s kamarády (pokud se stěhuje) a s domácími zvířaty, uvádí Warshak (1995).

„ Zvláště stresující je, že rozvod otřese něčím, co děti považují za samozřejmé a co je zdrojem jejich pohody, totiž, že rodiče tu budou stále někde nablízku.“ (Warshak, 1995, s. 60).

„ Průměrné trvání manželství nedosahuje ani deseti let a vztahy nesezdaných partnerů trvají ještě kratší dobu. V důsledku toho existuje vysoký podíl dětí, které prožívají rozchod rodičů.“ (Smith, 2004, s. 15).

Rozvod by měl být podle Smitha (2004) produktem dlouhodobých úvah. Definitivnímu rozchodu v mnoha případech předchází situace, kdy jeden partner několikrát odejde a zase se do rodiny vrátí. Z toho vyplývá, že je to velmi zásadní rozhodnutí, které nepřijímá nikdo lehce. Partner do manželství vloží kus sebe sama a není snadné se všeho vzdát a začít znova. O tom, že je to nelehké rozhodnutí, také svědčí fakt, že šest let po rozvodu třetina žen a pětina mužů má psychické problémy a s rozvodem se stále nevyrovnali, uvádí Matoušek (1993).

„ Dnešní manželství a partnerství jsou uzavírána s vědomím, že je lze snadno ukončit“. (Smith, 2004, s. 16).

Takto Smith (2004) charakterizuje myšlení mnohých mladých lidí, kteří nepřikládají instituci manželství takovou váhu, jakou by podle autora měli. Za módní trend je dnes

považováno soužití bez svatby. Prokop (2012) se Smithem souhlasí a uvádí, že v současné době považuje 44% lidí ze západní Evropy manželství za překonané a zastaralé a 77% respondentů považuje dlouhodobé soužití partnerů za stejně dobré jako manželství.

„ Důsledky současného pojetí života mladé generace, v němž institut manželství nehraje podstatnou roli, jsou alarmující zvláště pro jejich děti. Nesezdané páry se totiž rozcházejí pětkrát častěji než páry manželské. Bezprostředně po narození dítěte se rozchází dvakrát více párů nesezdaných než manželských. Každý druhý nesezdaný pár se rozpadá dříve, než společné dítě oslaví páté narozeniny, oproti manželským párům – u nich se podle statistik polovina rozpadá do dvanáctého roku dítěte. Ohromující tři čtvrtiny nesezdaných párů se rozcházejí ještě před dovršením dospělosti svých dětí. Suma sumárum, dítě narozené do nesezdaného páru má pětkrát větší pravděpodobnost, že bude vystaveno rozchodu svých rodičů, což je situace, která pro dítě představuje nadměrný stres a ohrožuje jeho duševní pohodu v čase dětství a dospívání. V rodinách nesezdaných párů se také častěji objevují další paralelní milenecké vztahy, domácí násilí a týrání dětí. Po rozchodu partnerů žijí děti jen s jedním rodičem v horší socioekonomické situaci a jsou náchylnější k psychiatrickým poruchám chování, abúzu alkoholu, drog, sebevraždám atd.“ (Prokop, 2012, s. 25).

„ Již na samém počátku úvah o rozvodech a jejich vlivu na děti je potřeba naprosto kategoricky konstatovat, že dítě je poškozováno nejrůznějšími formami rozpadu rodiny, rozchodem rodičů, jejich rozvodem, a to bez ohledu na věk, ve kterém se nachází. Pokládáme za hrubou nepravdu, že jsou období ve vývoji dítěte, ve kterých nemá rozvod rodičů na dítě vliv.“ (Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 152).

Děti, které neprožívají rozvod rodičů dramatickým způsobem, trvá zhruba dva roky, než znovu získají svoji psychickou rovnováhu, uvádí Matějček a Dytrych (2002). O'Marová a McConellová (2013) uvádějí, že rozvod nemusí být vždy tak špatný, jak uvádí většina odborníků a nemusí znamenat utrpení, bolest a ohrožení psychického zdraví dítěte a hovoří o tom, že se lidé mohou stát šťastnějšími ale za určitých předpokladů.

„ Rodiny, jež jsou schopné se z bolesti a zklamání rozvodu vzpamatovat, mohou být znovu zdravým a šťastnými rodinami – vlastně ještě lepšími. Uznat tuto možnost neznamena schvalovat rozvod. Ale děti mohou být méně poškozené „dobrým“ rozvodem než špatným manželstvím. Pokud totiž láska v manželství vyhasne a nelze ji znovu vzkřísit, společné soužití bez lásky neukazuje dětem radost – učí je strádání, zklamání a odtazitosti. Toto předstírání

lásky nedává dětem skutečný vzor milujícího vztahu, o který mají usilovat – a to může být větší tragédie než rozvod.“ (O’Marová a McConnellová, 2013, s. 363-364).

Na základě studie rodin s výhradní péčí matky (1995), kterou učinil Warshak (1995) v Kalifornii, bylo zjištěno, že více než polovina dotazovaných dětí by vrátila čas do doby před rozvodem rodičů. I když děti byli svědky hádek a nedorozumění mezi rodiči, porozvodový stav jim připadal ještě horší. Warshak (1995) dále uvádí, že dítě si na křik a hádky zvykne a po čase je nevnímá, ale přijmout skutečnost, že maminka a tatínek spolu nebudou žít, je pro dítě složitější. Výsledky studie ukázaly, že dvě ze tří dětí považují život před rozvodem za lepší a pět ze šesti dětí si přeje, aby se rodiče k sobě znovu vrátili.

„ V České republice je polovina dětí vystavena zkušenosti rozvodu. Mohlo by se zdát, že rozvod se stává něčím běžným, normálním ve smyslu statistické normy, a že dospělí a děti se vůči jeho následkům stanou odolnějšími, že se naučí i v těchto nesnadných podmínkách žít. Výsledky výzkumů však ukazují opak: rozvedení, častěji muži než ženy, vykazují zvýšenou náchylnost k alkoholismu a jiným drogovým závislostem, sebevraždám, nehodám i vůči všem možným duševním a tělesným nemocem (oběhového a trávicího systému, karcinomu atd.). Úmrtnost rozvedených mužů je dvojnásobná v porovnání s muži ženatými a úmrtnost rozvedených žen je jeden a půlnásobná ve srovnání se ženami vdanými. Tyto a podobné výsledky bývají často zamlčovány a potlačovány, aby rozvod nebyl v očích veřejnosti „diskriminován““ (Kolačná, 2006, s. 59-60).

Novák (2012) uvádí, že podle statistik lze usuzovat, že rozvodem je více ohrožen pár, ve kterém finanční příjem ženy převyšuje finanční příjem muže, dále bezdětná manželství, páry žijící ve městě, za kritickou dobu považuje manželství mezi třetím a pátým rokem společného soužití. Silným ukazatelem neúspěšnosti manželství jsou podle Možného (2002) manželství uzavíraná před 19. rokem života snoubenců.

Vliv na stabilitu manželství má také náboženské vyznání. Ateistické páry se rozvádějí více než lidé věřící. Jesenská ve svém článku (2011) uvádí, že vliv prvního manželství na manželství další je zcela zásadní a působí na něj řada rušivých vlivů, a proto se druhá a další manželství častěji rozpadají než ta první. K rušivým vlivům řadí závazky z prvního manželství, které jsou nezrušitelné (jedná se o děti, komunikaci s bývalým partnerem a s jeho rodinou).

3.1 Příčiny rozvodu

V minulých letech se za důvody rozpadu manželství podle Matějčka a Dytrycha (1999) uváděli nízký věk snoubenců, jejich emoční a sociální nepřipravenost, vynucený sňatek z důvodu neplánovaného těhotenství, vysoká zaměstnanost žen. Český statistický úřad uvádí nejčastější příčiny rozvodu, které uvedly rozvádějící se páry v roce 2013: rozdílnost povah, nevěra, nezájem muže o rodinu, mimomanželská známost, sexuální neshody, zdravotní potíže, vzájemné odcizení, finanční problémy. Podle Matějčka (1992) uvádějí některé rozvádějící se páry za sekundární příčinu jejich rozvodu rodiče partnera.

Novák (2012) a Matějček (1992) souhlasí s výše uvedeným a polemizuje nad tím, zda opravdu tyto problémy jsou hlavním důvodem k rozvodu, nebo zda slouží jako zástěrka pro soud. Bakalář a kol. (1996) upozorňuje na stejný problém jako Novák (2012) a uvádí, že mnohé rozvádějící se páry neuvádějí pravý důvod jejich rozvodu, ale důvod, o kterém vědí, že ho soud bude akceptovat. Dále poukazuje na to, že příčiny rozvodu nemůžeme chápat izolovaně, nýbrž jako komplex problémů, které zapříčinily rozpad manželství.

Plaňava (1994) se domnívá, že za stále zvyšující se rozvodovostí v současném světě stojí prosazování individuálních práv.

„ V předchozích generacích byl rozvod méně častý také proto, že akcent na individuální práva byl menší. A tudíž bylo povinností – její neplnění se sankcionovalo- v manželství setrvat. Normy byly jasné, jednoznačné a individuální práva, pokud o ně vůbec šlo, byla podřazena závazným pravidlům a plnění povinností. Rozkolísanost norem s důrazem na individuální práva vedla k významnému posunu: manželství se stalo méně závazným, a tudíž snadněji zrušitelným svazkem; statut rozvedené osoby přestal být nálepkou, které by se lidé tak vyhýbali i obávali, jako tomu bylo dříve.“ (Plaňava, 1994, s. 17).

Sekera (2010) nabízí značně odlišný pohled na příčiny rozvodu.

„ Důvodů, proč se k rozvodu manželé odhodlají, je celá řada. Podle statistik je tím nejčastějším fakt, že si partneři nerozumí. Daleko pravděpodobnější vysvětlení můžeme hledat ve dvojicích žabák-princezna, jak je popisuje H. Jellouschek (2009, s. 11-68). Žabák je muž, kterému v dětství chyběl mužský, otcovský princip, princezna je žena, která postrádala princip mateřský. Celá problematika jejich vztahu spočívá v tom, že byli oba „zakleti“ jedním ze svých rodičů. Jednomu chyběl pro zdravý vývoj otec, druhému matka.“ (Sekera, 2010, s. 44).

Smith (2004) ve shodě s Matějčkem a Dytrychem (1999), Novákem (2012), Bakalářem a kol. (1996) uvádí podobné důvody rozpadu manželství a doplňuje je o příčiny, které u předchozích českých autorů nenajdeme:

- *emoční problémy přetrvávající z dětství* - absence lásky v dětství může vést k citovému upnutí se na partnera a v důsledku toho vidí jedinec svého partnera takového, jakého by si přál a ne takového, jaký ve skutečnosti je. Takové páry uzavírají manželství, aniž by poznali pravou osobnost partnera.
- *emoční tabu* - pokud jeden z partnerů není schopen své city vyjádřit a dát je najevo, může to pro vztah znamenat zánik. Tyto city mohou pramenit z nízkého sebevědomí, z nedostatečného vědomí vlastní ceny, z pocitu selhání. Partner se obává, že vyjádření citů by mohlo přinést nežádoucí účinky, a proto raději mlčí.
- *rodičovství* – zejména počátky rodičovství jsou pro vztah velkou zkouškou. Manžel se někdy těžce vyrovnává s faktem, že přišel o výhradní postavení, protože žena věnuje více péče a lásky právě narozenému dítěti než jemu. Oba se musí vyrovnat s novou odpovědností, vypětím a únavou, které přicházejí s narozením dítěte.
- *hněv* - na jeho počátku stojí banální hádky o zapomenutý nákup, nevyzvednutý kabát aj. Za těmito situacemi stojí hněv na partnera, nevyřešené konflikty a otázky z minulosti.

„ Ne nedostatek lásky, ale nedostatek přátelství zaviňuje nešťastná manželství, domníval se Friedrich Nietzsche. Jenže současná doba je naladěna na lásku, nejlépe romantickou a vášnivou. Vnímáme lásku na celý život jako cosi přirozeného, co „tak má být“ jaksi samo od sebe – a jsme překvapení a zklamaní, když není. “ (Kramulová, 2012, s. 22).

Autorka se domnívá, že za řadou nevydařených manželství stojí vysoké nároky na vztah a zejména velká očekávání.

Častěji podávají návrh na rozvod, jak uvádí Novák (2012), ženy. Podle autora mají ženy větší nároky na povahový soulad, na zájem muže o rodinu i na sexuální porozumění. Dále uvádí, že jsou to také právě ženy, které litují více než muži toho, že se rozvedli a Bakalář a kol. (1996) dodává, že jsou to ženy, které častěji berou návrhy o rozvod zpět. Autor vysvětluje vysokou rozvodovost tím, že manželství přestalo plnit ekonomickou funkci a ženy jsou více emancipované a mají vyšší nároky na své partnery. Matoušek (1993) uvádí, že ženy podávají častěji návrh na rozvod proto, že jsou v rodině více emočně angažovány a dlouhodobé rodinné konflikty je více stresují a vyčerpávající zejména po stránce emoční.

3.2 Problémy, které souvisejí s rozvodem

„ Každý, kdo se setkává s lidmi v době před rozvodem, při něm a po něm, by měl být připraven na to, že se mu budou jevit jako nenormální. Jeví se tak i svému partnerovi, který "nemůže poznat" toho, s nímž předtím žil. Největším traumatem je samo rozvodové řízení, při kterém se chtěj nechtěj "pere špinavé prádlo na veřejnosti" a nepřátelské pocity jsou extrémní. Jen výjimečně spolu rozvádějící se manželé jednají "fair". Mnohem obvyklejší je vzájemné ubližování, pomlouvání, vyčítání, klamání. “ (Matoušek, 1993, s. 108).

Zcela zásadní je pro dítě, kdy a jakým způsobem rodiče oznámí svému dítěti blížící se rozpad rodiny. Způsob, místo a jiné okolnosti, jakým a kdy rodiče oznámí svůj rozchod, může mít podle Smitha (2004) následky až do dospělosti dítěte. U dětí, se kterými se rodiče o rozchodu nebavili, nebo jim neřekli, co se děje, mohou fantazijní myšlenky o společném životě rodiny přetrvávat do pozdních let dítěte.

„ Většina dětí si ještě řadu let pamatuje, kdy a jak se tuto zprávu dozvěděly, protože pro mnohé z nich je to největší trauma, jaké utrpěly. Ať už se to děti dozvědí jakkoli, budou pravděpodobně rozrušené a potřebují čas na uklidnění. “ Smith (2004, s. 29).

Děti mnohdy nevědí, co si pod slovem „rozvod“ mají představit. Smith (2004) radí rodičům, aby při sdělování o rozchodu vždy brali na zřetel hranice dětského chápání a osobnost dítěte. Dětské chápání závisí na věku a zralosti dítěte, na vztahu dítěte s rodiči a na jejich vzájemné důvěře.

Neexistuje oblast života, do které by rozvod nezasáhl. Podle Matějčka a Dytrycha (1992) se sezdané páry nejčastěji dopouštějí v době rozvodu následujících chyb.

3.2.1. Podceňování vnímavosti dítěte vůči rozvodu

Děti jsou často vnímavější k situaci v rodině, než si dokáží rodiče připustit. Někteří rodiče si myslí, že dítě jejich rozvod nevnímalo a nijak se ho nedotkl. Tento názor je mylný, protože rozvod se dotýká dítěte vždy. Někteří rodiče jsou podle Matějčka a Dytrycha (1999) přesvědčeni, že velmi malé dítě (např. necelý rok staré) nevnímá rozvod rodičů. Je to klamná domněnka, dodávají autoři, protože dítě pociťuje nervozitu matky, vnímá negativní atmosféru

v rodině, vnímá pláč matky, její nespokojenost a tím je ohrožen psychosomatický vývoj dítěte.

Na reakci dítěte na rozvod má podle Warshaka (1995) vliv věk a pohlaví dítěte, temperament a předrozvodová osobnost dítěte, dále geografická stabilita rodiny a ekonomické okolnosti.

3.2.2 Popouzení dítěte proti bývalému partnerovi

Dalším chybným krokem, kterého se mnozí dopouštějí, je popouzení dítěte proti bývalému partnerovi. Dítě je vtaženo do msty mezi rodiči a hraje roli prostředníka. Svět lží a polopravd je dítěti cizí, cítí zmatek a neví, co si má myslet o rodičích. Velké lži a částečné pravdy o druhém rodiči mohou vést podle Matějčka a Dytrycha (1992) ke strachu nebo odporu k rodiči. Někteří rodiče staví dítě do role soudce.

Děti vnímají podle Warshaka (2004) pomlouvání jako útok na sebe sama. *Pomlouvání* je další důvod snižování dětské sebeúcty. Zvláště ostrá kritika může zanechat na dítěti trvalejší a vážnější následky a to zejména v případě, kdy rodič nevhodný výrok neodvolá, neomluví či nevysvětlí.

„ *Pomlouváte-li bývalého partnera, pomlouváte zároveň i své dítě.*“ (Warshak, 2004, s. 29).

„ *Navíc je však pravděpodobné – a zkušenost to vždy znovu potvrzuje, že když dítě doroste do věku zvýšené kritičnosti a začne srovnávat slova a činy i svých nejbližších (což je obvyklé už po jedenáctém roce věku), že objeví, co bylo v jednání jeho vychovatelů pravého a co falešného. A popouzení se obrací proti tomu, kdo se ho dopouštěl.*“ (Matějček a Dytrych, 1994, s. 146).

Popouzení dítěte jedním rodičem proti druhému má podle Bakaláře (2002) více motivů. K těm nejčastějším patří motiv pomsty a motiv mocenský. Otcové uvádějí, že ženy nejčastěji používají motiv pomsty.

Pomluv a popouzení dítěte proti jednomu rodiči se nedopouštějí podle Matějčka (1992) jenom rodiče, nýbrž také prarodiče.

3.2.3 Dary, peníze, posluhování a podbízení se dítěte

Pocity zklamání a vlastní prohry vedou k tomu, že rodiče mnohdy zahrnují dítě dary, hračkami a penězi. Myslí si, že hmotnými věcmi dítěti vynahradí zanedbané citové potřeby. Své dítě si tzv. kupují a podplácejí. Tento způsob chování se vyskytuje častěji u rodičů, kteří nemají trvale dítě ve své péči. Pro dítě je však cennější pocit bezpečí a jistoty než přemíra darů a peněz. Mnohdy rodiče z důvodů vlastního selhání, pocitů viny a zanedbání svému dítěti posluhují a podbízejí se mu, uvádí Matějček a Dytrych (1992).

3.3 Rozvodová adaptace

Po rozpadu manželství nemůžeme podle Matějčka a Dytrycha (1999) čekat uklidnění situace, nýbrž komplikované rozpory, které mají devastační účinek na všechny zúčastněné. Rozpory se týkají svěřeni dítěte do péče, hmotného vyrovnání bývalých manželů, bytových a finančních problémů. Matějček a Dytrych (2004) také uvádějí, že dítě je v průběhu celého soudního řízení vystaveno velké psychické zátěži, zejména pokud se musí vyjádřit k tomu, který rodič mu je bližší, se kterým z rodičů by chtěl žít.

Dlouhodobý proces vyrovnávání se jedince se zátěží spojenou s rozvodem nazývají Matějček a Dytrych (1999) rozvodová adaptace. V průběhu období rozvodové adaptace by mělo docházet k vytváření nového životního stylu. Důležitou úlohu v tomto procesu hraje psychosociální adaptabilita, která znamená schopnost adaptace a vyrovnání se s novou životní situací.

Adaptační proces má podle Matějčka a Dytrycha (1999) dvě fáze. První fáze probíhá ještě před rozhodnutím soudu o zániku manželství. V tomto období se rodiče vyrovnávají s pocity selhání, zklamání, zrady, lítosti a vlastní viny. Je to období destruktivní, ve kterém je ohroženo zdraví jedinců. Druhá etapa by měla mít ideálně konstruktivní charakter. Ale i v této etapě se rodiče vyrovnávají s negativními pocity osamělosti, úzkosti a strachu z budoucnosti. Proces porozvodové adaptace, který pokračuje úspěšně, se projevuje pocity uvolnění, osvobození, hledáním nového životního stylu a ústupem neurotických příznaků.

Důležité je, aby si rodiče uvědomili, že jejich manželství sice skončilo, ale rodiči zůstávají nadále. Rodičovství nelze zrušit jako manželství. Bývalí partneři by ve prospěch dítěti měli vyloučit ze svého vztahu pokračující nenávisť, hněv a nepřátelství. Zachovat

pozitivní obraz druhého partnera je zvláště po rozvodu velmi obtížné, ale pro zdravý psychologický vývoj dítěte nezbytné, radí Matějček a Dytrych (1999).

3.4 Reakce dětí na rozvod: emoce

„ Většina rodičů věří obecně rozšířené domněnce, že děti jsou tak odolné, že se mohou lehce otřepat z jakékoliv krize, včetně rozvodu. Není tomu tak.“ (Warshak, 1995, s. 47).

Podle Warshaka (1995) nezanechává rozvod rodičů viditelné následky na psychickém vývoji u 50-70% dětí. U dalších 30-50% dětí dochází vlivem rozvodu k dlouhodobým a viditelným následkům.

Většina autorů se v této problematice shoduje v tom, že děti prožívají před, v průběhu a po rozvodu rozporuplné pocity Warshak (1995) uvádí, že typické jsou výkyvy nálad, smutek, obavy a obecné úzkosti. Smith (2004) dodává, že některé děti chtějí svým rodičům pomoci, dělají si starosti, zda rodič sám všechno zvládne. Jiné děti prožívají pocity viny a jsou přesvědčeny o tom, že mají být potrestány, protože rozvod rodičů zavinily, nebo mu nedokázaly zabránit.

Řada emocí a projevů dítěte je pro rodiče mnohdy nesrozumitelná, uvádí Smith (2004). Dítě je v jedné chvíli šťastné, pobíhá, ale za okamžik pláče a je plné smutku. Některé děti své emoce záměrně potlačují a dělají jakoby se nic nestalo, protože jsou plny smutku a bolesti. Teprve po několika měsících jsou schopny otevřeně o svých emocích hovořit. Často je spouštěčem emocí jiná událost např. smrt milovaného zvířete.

Dítě je po celou dobu rozvodu vystaveno dle Matějčka a Dytrycha (1994) značnému druhu psychické zátěže, jejíž důsledky nemusejí být rozpoznány okamžitě. Jedná se o důsledky, které mají širokosáhlý charakter a mohou se projevit až v pubertě či adolescenci.

„ Následky, které se promítají do dalšího vývoje osobnosti dítěte, jsou pak hlubší a trvalejší. Ale co horšího, nejsou vždy zjevné ihned, ale mohou se projevit až mnohem později – až si toto dítě bude hledat vlastního životního partnera, až se bude chtít zamilovat, až bude zakládat vlastní rodinu, až bude vychovávat vlastní děti.“ (Matějček, Dytrych, 1994, s. 140).

„ Dítě často prožívá návaly smutku, které je zcela pohltí, zabrání mu myslet na cokoli jiného a znemožní mu soustředit se ve škole. Problém se prohlubuje, pokud dětský smutek nesdílí žádný z rodičů: jeden může být šťastný, že našel nového partnera, druhý má vztek, protože se k němu partner zachoval nehezky. Z tohoto pohledu může být rozchod rodičů pro dítě obtížnější než úmrtí, kdy celá rodina truchlí. Děti, jejichž smutek nikdo nesdílí, často trpí pocitem osamělosti.“ (Smith, 2004, s. 49-50).

Vyvstává také řada otázek, na které hledají děti podle Smitha (2004) odpověď. K těm nejčastějším patří následující: „Budu si převážet hračky z jednoho domu do druhého, nebo bude polovina hraček v domě maminky a ostatní hračky v domě tatínka?“ „Budu si moct pozvat tatínka do domu maminky?“ „Budou oba rodiče chodit na vystoupení dítěte, nebo bude chodit střídavě?“ „Kdo bude s nimi dělat o víkendu úkoly?“

Dítě rozvodem přijde o řadu věcí, ale co nese velmi těžce je ztráta kamarádů v případě, že se musí stěhovat. U všech dětí je patrný strach z budoucnosti. Obávají se, že na ně rodiče zapomenou, nebo že je zavrhnou. V některých rodinách je více příbuzných rozvedených a děti to mohou vnímat jako „rodinnou tradici“, která se nevyhne ani jim. Pokud děti zažívali v rodině násilí, obávají se, zda oni nebudou v dospělosti agresivní vůči lidem, dodává Smith (2004).

3.5 Reakce dětí na rozvod: chování

„ Reakce dítěte na spory mezi rodiči může být různá. V mnoha případech se odvíjí od věku dítěte, od jeho vlastností, temperamentu, charakteru, od toho, jak bylo zvyklé již v minulosti bojovat s různými překážkami, jak se jim dokázalo s pomocí dospělého postavit. V hodně situacích jsou reakce jakýmsi obranným mechanismem dítěte. Dítě chce na sebe upozornit, aby si ho dospělý všimnul, mnohdy mají reakce psychosomatické nádech – zase je to touha upozornit na sebe a na to, že něco není v pořádku. Dítě jako kdyby volalo: „ Něco se mi děje, nechte toho sporu, který máte mezi sebou, usmířte se a pojd'te se starat o mě, oba dva.““ (Špaňhelová, 2010, s. 46).

Některé děti se podle mínění Smitha (2004) snaží vyrovnat s pocity bezmoci a ztráty prostřednictvím agrese (šikana, vydírání aj.). Děti své problémy dle Warshaka (1995) často zaměřují směrem ven ve formě poruch chování. Bezprostředně v porozvodovém období vzrůstá u dítěte negativismus, impulsivita, agresivita a neposlušnost, které se projevují jednak

doma, ale i ve škole. V rozvedených rodinách vzrůstají kázeňské problémy dětí, protože rodiče cítí vinu za rozvod a ve svých příkazech a zákazech nejsou tolik přísní.

Napětí a úzkost, které dítě pociťuje v době rozvodu, může být podle Matějčka a Dytrycha (2002) příčinou zhoršené koncentrace, která vede ke zhoršení školního prospěchu. Dítě je za špatné známky trestáno a ztrácí zájem o školu. V této problematice existují, jak uvádí Matějček a Dytrycha (1994), značné intersexuální rozdíly. Chlapci na dlouhodobou frustraci reagují ve školním prostředí agresí, zatímco dívky se uzavírají do sebe a mají problémy s koncentrací.

3.6 Reakce dětí na rozvod v jednotlivých vývojových obdobích

3.6.1 Dítě od prenatálního období do pěti let

Novák a Průchová (2007) uvádějí, že matce vlivem stresu a zátěže způsobené rozvodem hrozí předčasný porod, novorozenci nízká porodní hmotnost a vývojová opoždění. Dítě v kojeneckém věku odráží emoční rozpoložení svých rodičů na svém chování.

U dětí ve věku tří až pěti let můžeme podle Nováka a Průchové (2007) pozorovat regresi ve vývoji. Warshak (1995) vysvětluje regresi jako reakci na stres odloučení a rozvodu, ke které dochází zejména u malých dětí. Tyto děti ve svém vývoji stagnují a stávají se méně zralými (pomočování, dumlání palce). Těmito reakcemi děti vyjadřují to, že se chtějí vrátit do dřívějšího období, ve kterém se cítili bezpečněji. Smith (2004) ve shodě s Warshakem (1995) hovoří o emočním moratoriu (pozastavení ve vývoji, vrácení se do předchozího vývojového stádia).

U dětí tohoto věku mohou vzniknout vlivem rozvodu úzkostné prožitky, protože dítě nechápe, co je to rozvod, uvádí Novák a Průchová (2007).

3.6.2 Dítě ve věku šest až deset let

Děti mladšího školního věku reagují mnohdy podle Špaňhelové (2010) na spory mezi rodiči kóktáním, pomočováním, bolestmi břicha, nechutenstvím. Jsou to obranné mechanismy, které jsou reakcí na nějaký problém v rodině (např. dítě v noci slyšelo hádku

mezi rodiči a ráno si stěžuje na bolest břicha). Bolesti hlavy a břicha mohou být reálné, avšak mnohdy skrývají pravou podstatu problému - vztek, úzkost a touhu po lásce a pozornosti rodičů. Za fyzickými obtížemi jsou skryty problémy psychické povahy.

Celá situace kolem rozvodu má vliv na školní úspěšnost – můžeme pozorovat nesoustředěnost, labilitu, výbuchy agrese, zhoršenou výslovnost. Některé děti jsou více náchylné k úrazům, uvádí Novák a Průchová (2007).

3.6.3 Dítě ve věku jedenáct až patnáct let

Dítě ve věku jedenáct až patnáct let se nachází v pubescenci a je si plně vědomo celé situace v rodině. Mnohdy se dospívající snaží využít situace ve svůj prospěch a rodiče „vydírají“ (např. „Pokud mi nekoupíš XY, půjdu za tatínkem a ten.....“). Náladovost a labilita, která je pro pubescenci typická, se vlivem rozvodu zvyšuje. Někdy se u dětí v pubescenci objevuje vzdor, utíkání k partě, alkoholu, drogám a lásce. Dítě podle Špaňhelové (2010) reaguje proto, že si se situací neví rady.

Někteří dospívající vyčítají svým rodičům, jak uvádí Smith (2004), že je ošidili o dětství, jiní si udržují odstup od domácí situace a hledají porozumění u vrstevníků, kteří si jich cení.

3.6.4 Dítě ve věku šestnáct až dvacet let

„Nepřihodí se mi taky něco podobného v budoucnosti?“ „Navážu někdy intimní vztah?“ „Budu mít šťastné manželství?“ To jsou otázky, kterými se trápí mnoho dospívajících v průběhu rozvodu, uvádí Smith (2004).

Dospívající vyrůstající v rozvedené rodině, se podle Warshaka (1995) obávají založit vztah na lásce a otevřít se partnerovi, protože si velmi dobře pamatují situaci, kdy láska přestala mezi rodiči fungovat. Chlapci, kteří prožili rozvod rodičů, se obávají, že nenajdou pravou lásku, zatímco dívky se obávají zrady u partnera.

„Adolescenti jsou schopni porozumět rozvodu, ale byli by raději, kdyby se jim nemuseli zabývat teď, když mají tolik vlastních starostí. Navenek to vypadá, že se jich rozvod moc nedotýká, protože jsou tolik zabraní do svých vztahů mimo rodinu. Často popírají, že mají

s rozvodem rodičů vůbec něco společného. Teenageři se mohou snažit využívat oba rodiče a chtít po nich nesmyslné věci. Své myšlenky a pocity často sdílí s blízkými kamarády, zatímco před dospělými se uzavírají. Mohou své chování přehánět až do extrémů. Jejich normální touha po nezávislosti může nabývat na intenzitě, jak se budou méně zaměřovat na rodinu a víc času trávit s kamarády. Někteří se také mohou stáhnout do otupující deprese nebo se snažit své trápení utopit v drogách, alkoholu či jídle. V naději, že budou někam patřit, se mohou přidat k pouličnímu gangu či náboženské sektě. Mohou se dostávat do konfliktu se zákonem. Intimní vztahy je mohou znervózňovat či se o nich vyjadřují cynicky, brojí proti nespravedlnostem v každodenním životě a přísahají, že k sobě nikdy nikoho tak blízko nepustí a že se nikdy neožení/nevdají.“ (Colorosová, 2008, s. 114-115).

S americkou autorkou souhlasí Novák a Průchová (2007), kteří uvádějí, že dospívající obtížně snášejí situaci, kdy pomoc a podporu nepotřebují oni, ale rodiče.

Ziemer (2012) výzkumem zjistil, že pokud jedinec zažije rozvod rodičů v tomto formativním období, má to celoživotní vliv na jeho chování v dospělosti a na to, jakým způsobem řeší konflikty.

Matějček ve své knize (1986) radí dospívajícím, kteří zažívají rozvod rodičů, aby se snažili o porozumění rodičům a sami sobě. Matějček (1986) považuje rozvod za neštěstí, před kterým nemůžeme schovat hlavu do písku, ale musíme mu čelit a snažit se o pochopení. Adolescenti by měli rodičům připomínat jejich dobré vlastnosti a mohou fungovat jako prostředníci, kteří pomáhají odstraňovat zlost a hněv mezi rodiči, pomáhají rodičům, aby si uvědomili pořadí hodnot. Matějček a Dytrych (1999) dodávají, že mladiství si nejvíce cení na svých rodičích toho, že s nimi jednájí o rozvodu otevřeně a upřímně.

3.6.5 Dospělé dítě

I dospělými dětmi otřese rozvod jejich rodičů, uvádí Novák a Průchová (2007). Rozvod rodičů může někdy narušit jejich vlastní manželství a ohrozit vztah vnuk/vnučka – prarodič.

3.7 Nový partner matky nebo otce

Většina dětí se podle Smitha (2004) bojí situace, kdy si jeden z rodičů přivede nového partnera. Bojí se toho, zda do nové rodiny nepřijdou i děti nového partnera. Trápí se tím, zda je bude mít rodič stále stejně rád, i když v rodině budou i jiné děti.

Matějček a Dytrych (1999) uvádějí faktory, které mají vliv na to, jak přijme dítě nevlastního rodiče: *pohlaví a věk dítěte, jejich povaha a zkušenosti, spokojenost matky/otce, předchozí zkušenosti nového rodiče s manželstvím a výchovou dětí, množství uplynulého času od rozvodu, postoj otce/matky k novému partnerovi matky/otce, vztah mezi bývalými manželi.*

Vesměs všechny děti pociťují strach a zmatek k novému partnerovi rodiče a k jeho dětem, uvádí Warshak (2004). Smith (2004) hovoří o tom, že útoky na nového partnera často skrývají pocity žárlivosti a dítě si myslí, že nový partner mu chce ukrást jeho rodiče.

Vztah mezi dítětem a nevlastním rodičem nevzniká, jak uvádí Matějček a Dytrych (1999) spontánně, nýbrž je v některých případech předkládán a někdy i vnucován zvenku, na přání matky nebo otce. Přijmutí cizího člověka do vlastní rodiny je otázkou identity dítěte. Děti hledají odpověď na otázky: Jaké bude teď mé místo v rodině? Jakou hodnotu mám pro své rodiče a jejich partnery? Psychická potřeba životní jistoty dítěte nemusí být v situaci přijetí nového partnera otce/matky naplněna.

Role nevlastní matky je v mnoha ohledech podle Smitha (2004) složitější, než role nevlastního otce. Nevlastní matka se častěji než biologický otec stará o domácnost, stanovuje hranice a pravidla a stará se o dobré fungování celé rodiny. Dívky mohou novou partnerku otce vnímat více jako soupeřku než nevlastní matku.

„ Pro biologickou matku je obtížné pomyšlení na to, že o její děti se stará jiná žena. Matkám se někdy nelíbí představa, že jejich malé dítě koupe a ukládá do postýlky cizí žena. Cítí se připraveny o svá práva a vždy se obávají, že děti budou dávat přednost nové osobě před svou „skutečnou“ matkou. „ (Smith, 2004, s. 126).

Žena, která se rozhodne pro svazek s rozvedeným mužem s dětmi musí přijmout postavení „macechy“, tedy nevlastní matky. Matějček a Dytrych (1999) se domnívají, že do takového svazku vstupují častěji ženy, které mají velký mateřský potenciál, ale vlastní děti mít nemohou a jsou schopny se starat o nevlastní děti. Někdy může širší rodina vnímat novou

partnerku otce jako konkurenci, zvláště když se snaží nová partnerka oddálit nebo odloučit děti a manžela od dřívějších rodinných vztahů. Ženy, které vstupují do svazku s rozvedeným nebo ovdovělým mužem, se musí vyrovnat s přetrvávajícím obrazem dřívější manželky.

Nevlastní otcové mají svoji úlohu podle Smitha (2004) v nové rodině o něco snazší, než nevlastní matky, protože nejsou tolik zapojeni do péče o citovou stránku dítěte. Nevlastní otcové vyjadřují svůj zájem o dítě raději prostřednictvím činnosti.

„ Opravují dětem kola, vědí spoustu věcí o počítačích a mohou si povídat o fotbale. Pro děti je často snadnější přijmout nevlastního otce než nevlastní matku.“ (Smith, 2004, s. 126).

Matějček a Dytrych (1999) doporučují novému partnerovi matky/otce, aby se dětem nevnucoval a neuplácel je, nesnažil se napravovat výchovné chyby rodičů a zejména jim nenahrazoval vlastního otce/matku. Novému partnerovi dále doporučují s dětmi trávit volný čas a využívat společné zábavy a společné práce. To je podle autorů nejúčinnější nenásilná forma sbližování.

3.7 Prarodiče a rozvod jejich dětí

Rozvodem netrpí zásadním způsobem pouze dítě, ale také tzv. širší rodina (dědeček, babička, teta, strýc a jiní členové rodiny). Těmto členům rodiny je po rozvodu odepírán v mnohých případech přístup k dětem. Někteří členové rodiny se začnou navzájem pomlouvat a nenávidět, uvádí Matějček a Dytrych (1994).

Funkce prarodičů byla v minulých desetiletích pro zdravý psychický vývoj dítěte podceňována, uvádí výše zmínění autoři. Útočiště během rozvodu dítěti často poskytují podle Warshaka (1995) prarodiče, na které se dítě může spolehnout, může je kdykoli navštívit a poskytují mu lásku a pozornost. U prarodičů nedochází k žádným hádkám a roztržkám jako doma, proto je pro dítě kontakt s nimi velmi důležitý. Pro mnoho dětí je vztah mezi prarodiči vzorem pro jejich budoucí partnerství. Matějček a Dytrych (1999) uvádějí, že jedním ze znaků proměny tradiční rodiny je stěhování rodičů s dětmi za prací, avšak moderní technologie umožňují udržování stálého psychického kontaktu všech tří generací.

Prarodiče prožívají rozvod svého dítěte mnohdy jako své vlastní selhání. Noví partneři se musí připravit na různé prověřovací dotazy rodičů nového manžela/manželky a vyrovnat

se s odmítavým postojem rodičů. Někteří prarodiče nejsou schopni se vyrovnat se situací, kdy si nový partner přináší do rodiny dítě z předchozího manželství. Pro prarodiče je to velká psychická zátěž, se kterou se obtížně vyrovnávají, domnívají se Matějček a Dytrych (1999). Děti, které se narodí v novém manželství, však přijímají prarodiče vřele a s láskou. Ve většině případů jsou tedy nevlastní vnoučata přijímána prarodiči podstatně lépe, než noví partneři jejich dětí.

3.9 Porozvodová péče o dítě

Podle Warshaka (1996) panuje v dnešní společnosti zaběhlý postup při svěřování dítěte do péče, kdy většina dětí je svěřena do výhradní péče matky.

„ Tento úzus je založen na dvou příbuzenských předpokladech: (1) Ženy jsou od přírody lepšími rodiči než muži a (2) matky jsou pro děti důležitější než otcové. Budu tyto dva úsudky nazývat kultem mateřství - „kultem“ proto, že pro ně není žádný rozumový důvod.“ (Warshak, 1996, s. 16).

Kult mateřství má své kořeny podle Warshaka (1996) v dobách, kdy ženy měly ve společnosti nízké postavení a bylo na ně pohlíženo zejména jako na ženy v domácnosti, hospodyně a matky pečovatelky a o jejich životě rozhodovali muži.

„ Jen zřídka od rodiny odchází žena. Společnost je k odcházejícím ženám méně tolerantní než k odcházejícím mužům; výjimkou je domácí násilí nebo týrání. Odejde-li žena, ocitají se děti ve složitější situaci, protože hlavní opatrovníci dětí bývá obvykle matka, která častěji dbá o jejich pocity a naslouchá jim, i když tato situace se v poslední době mění.“ (Smith, 2004, s. 116).

Podle Márové, Matějčka a Radvanové (1977) se však tato situace zásadním způsobem změnila po první a druhé světové válce. Autoři dále uvádějí, že zůstane-li s dětmi žena, je to v očích společnosti naprostá samozřejmost a povinnost, zůstane-li s dětmi muž, zaslouží si od ostatních úctu a uznání. Lovasová (2006) uvádí, že psychoanalytická teorie upevňovala kult mateřství a podporovala svěřování dítěte do péče matky. Matka je podle této teorie výjimečnou osobou, která uspokojuje psychické potřeby dítěte mnohem lépe než otec. V současné době se však muži v této problematice vehementně angažují, o čemž svědčí např. otcovská dovolená.

Novák (2012) uvádí, že v roce 2010 bylo v České republice svěřeno více než 20 000 dětí do výhradní péče matky nebo otce a u 867 dětí bylo rozhodnuto o střídavé péči. Fučík (2013) uvádí, že počet svěřených dětí do střídavé péče v České republice mírně roste, v roce 2010 to bylo 8,9 % (roku 1998 to bylo 6,9 %).

3.9.1 Výhradní péče matky

„ Přibližně každou dvacátou rodinu vede osamělý rodič a šest ze sedmi osamělých rodičů jsou ženy. “ (Smith, 2004, s. 115).

Smith (2004) uvádí, že osaměle žijící matky pracující na plný úvazek se musí vyrovnat s hektickým životem. Po pracovní době musí nakoupit, nakrmit děti, napsat s nimi úkoly a zajistit samy celý chod domácnosti. Tyto matky mnohdy nejsou schopny zajistit všechny potřeby dítěte a následkem toho se dítě cítí odsunutě. Ženy mnohdy musí také podle Matějčka a Dytrycha (1999) z důvodu svěřením dítěte do péče žádat o úpravu pracovní doby. Ženy jsou více ohroženy ztrátou zaměstnání než muži.

Negativně působí na zdravý vývoj osobnosti dítěte dle Matějčka a Dytrycha (1994) tzv. mechanismus nezdravého upnutí se k dítěti. Matka se svěřuje svému dítěti, jak je nešťastná, jak ji bývalý partner ublížil a žádá od dítěte útěchu a pochopení. Tento mechanismus může mít nepříznivé důsledky v pozdějším životě dítěte.

Podle Bakaláře (2002) má nepřítomnost otce při výchově v rodině velké dopady na osobnost dítěte. U dětí vyrůstajících v trvalé péči matek může dojít podle Warshaka (1995) k různým formám psychologického poškození: nízká míra sebeúcty, nízké sebehodnocení, omezená schopnost vytvářet intimní vztah, deprese, úzkost, nedostatečné sebeovládání.

Bakalář a kol. (1996) také zdůrazňuje, že pro zdravý psychický vývoj dítěte je nutná přítomnost jak matky, tak otce. Podle autora si muži vytváří stejně silný citový vztah k dítěti jako matka a hovoří o tom, že tzv. mateřský instinkt je vrozen také mužům a v publikaci uvádí řadu studií, které tuto tezi potvrzují.

Dívky svěřené do výhradní péče matek prospívají podle zjištění Warshaka (1995) do adolescence zřetelně lépe než chlapci. Lepší prospívání je patrné ve škole, mezi vrstevníky a doma. Podle Smitha (2004) se hůře s rozvodem rodičů vyrovnávají chlapci, kteří jsou svěřeni do výhradní péče matky, protože jim často chybí model otce. Dívkám vyrůstajícím

s matkou vzorový model většinou nechybí, ale mají podle Warshaka (1995) problémy navázat heterosexuální vztah. V kontaktu s mužem jsou nejisté a nervózní. Kalifornská studie dětí z rozvedených manželství potvrzuje, že dívky vyrůstající ve výhradní péči matek mají v intimních vztazích potíže.

„ Poselství je jasné: cítí-li se dívka odmítnuta prvním mužem v jejím životě – svým otcem- pak všechna další setkání s muži jsou viděna touto pozorovací čočkou, zamřzenou obavami a podezřením.“ (Warshak, 1995, s. 56).

Nedostatek otcovské péče a lásky vede podle mínění autora u některých dívek k nenaplnění touhy akceptace mužů. Tyto dívky se záměrně ze strachu nechtějí líbit mužům, nebo rychle otěhotní, aby muže včlenily do svého života a získaly tak jeho pozornost.

Otcové, kteří nemají dítě ve výhradní péči, tráví se svým dítětem velmi málo času, a proto se snaží vtěsnat podle Warshaka (1995) co nejvíce aktivit do společně tráveného času s dítětem. Avšak tento vztah není tak smysluplný a bohatý jako před rozvodem. Ze vztahu se vytratily podstatné prvky – dohlížení otce na domácí úkoly dětí, odvoz na kroužky a zápasy, hraní s dětmi, dívání na televizi, pusa na dobrou noc.

Výše zmíněný autor je přesvědčen, že za zpretrhanými vazbami mezi dítětem a otcem stojí v mnoha případech matka dětí. Některé ženy jsou přesvědčeny, že bývalému partnerovi nejvíce ublíží zamezením kontaktu s dítětem. Bohužel si však neuvědomují, že celou situaci nejvíce trpí jejich dítě. Jiné ženy jsou na své bývalé partnery tak nazlobeny, že nechtějí přiznat důležitost bývalého partnera jako otce pro děti. Když děti vyrostou, v mnohých případech děti matce vyčítají narušený vztah k otci, jehož byla příčinou.

3.9.2 Výhradní péče otce

Mnoho otců bylo vychováno podle Warshaka (1995) mylným přesvědčením, že nejdůležitější je citový vztah mezi matkou a jejími potomky. Otcové, kteří chtějí tuto teorii psanou mystikou mateřství zvrátit, se často setkávají s mnohými překážkami. I otcové mající dítě ve výhradní péči jsou zatíženy řadou problémů stejně jako ženy: starost o domácnost, péče o dítě, plnění požadavků v zaměstnání. Situaci mnohdy komplikují samotní zaměstnavatelé, kteří se domnívají, že prioritní je zaměstnání a málo z nich vyjde vstříc otcům, kteří musí sladit své zaměstnání a péči o dítě. To také potvrzuje Smith (2004), který

uvádí, že na jedné straně není možné, aby osamělý otec chodil do dvou prací, a na druhé straně není vhodné, aby děti byly přetěžovány nadměrnou odpovědností za domácnost. Mezi těmito protipóly je potřeba najít vhodné řešení.

Podle Warshaka (1995) vyplývá z několika amerických studií, že otcové s výhradní péčí jsou spokojenější než matky ve stejné pozici. Autor to vysvětluje třemi důvody. První je ten, že otec s výhradní péčí není zásadním způsobem zatížen finanční problémy. Druhý důvod – otcové zvládají lépe chování a kázeňské problémy dětí. Zvýšená sebeúcta a respekt k vlastní osobě hrají klíčovou úlohu v uspokojení z rodičovské role, uvádí autor jako třetí důvod. Svěření dítěte do péče otce posiluje jeho sebeúctu a identitu rodiče, což je kladným prvkem rozvodu pro otce. Sebeúcta vzrůstá tehdy, pokud otec zvládá úkoly spojené s rodičovstvím.

Matky, jejichž děti mají ve výhradní péči otcové, musí čelit odsouzení společnosti. Warshak (1995) označuje tyto ženy pojmem „společenská psanci“. Tyto ženy trpí mystikou mateřství a musí si od okolí vyslechnout řadu zavrhujeících soudů typu „Co hrozného žena provedla, že ji nesvěřili děti do péče?“ „Musela je doma bít, že ji děti nesvěřili.“ „Takové ženy jsou zavrženíhodné, jsou to matky bez citu.“ „Zřejmě dala přednost kariéře před dětmi.“ „Děti opustila, aby se mohla věnovat sexuální promiskuitě.“ Většina společnosti nekonformnímu chování (matka se vzdá svých dětí) nerozumí.

Podle Warshaka (1995) se matky vzdávají svých dětí z několika důvodů: otec je lépe finančně zajištěn, rodičovské schopnosti má na výborné úrovni, své děti miluje, matka chce změnit svůj životní styl a k mateřské roli se cítí ambivalentně. Tyto matky věří, že otcové zvládnou péči o dítě stejně dobře jako ony, ne-li líp. Jedna pětina matek však nevolí svěření dítěte do péče otce dobrovolně, nýbrž proto, že si to děti přejí nebo z důvodu, že je soudem prohlášena za neschopnou matku. Matky v takovém postavení cítí ztrátu, obviňují se z neschopnosti udržet si dítě u sebe, trápí se pocitem ponížení a zranění.

3.9.3 Společná a střídavá výchova

„Pokud sahá historie, lidé si vždy mysleli, že po rozchodu či rozvodu má mít péči a výchovu dětí na starosti jen jeden rodič. Nárůst rozvodovosti přinutil celou generaci, aby si povšimla problému „výhradní péče“ – přetížené rodiče, kterým byly děti svěřeny, od svých potomků odcizené a nazlobené rodiče, kterým děti svěřeny nebyly. Řešení, které se nejčastěji

nabízí a které v zemi získává stále větší pozornost, je společná péče. Vyžaduje však více než jen malé změny systému současného. Vyžaduje úplně nový přístup k porozvodové péči o děti, revoluci jak v podstatě rozhodování o dětech, tak i v procesu tvorby těchto rozhodnutí – v čem rozhodujeme, a také jak, kdy a proč tak rozhodujeme.“ (Warshak, 1995, s. 171-172).

V zákoně č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o rodině, byly poprvé v českém právním prostředí zavedeny pojmy střídavá a společná péče. Na internetových stránkách Střídavá výchova neboli střídavá péče o dítě po rozvodu se nachází vysvětlení pojmu střídavá výchova, které spočívá ve střídavé péči obou rodičů. Intervaly střídání mohou být od několika dnů po několik týdnů, někdy se jedná o měsíce. Časový interval závisí na dohodě rodičů, věku a potřebách dítěte a vzdálenosti bydlišť obou rodičů. Stěhovat se nemusí pouze dítě k rodiči, nýbrž také rodič k dítěti. Zatímco u společné péče nejsou intervaly střídání pevně stanoveny. Soud o společné péči rozhodne, pokud se rodiče vzájemně dohodnou na podmínkách. Vše záleží na společné a dobrovolné dohodě rodičů, uvádí redakce internetového portálu Kde jsi táto? Avšak v praxi není tento typ porozvodového uspořádání příliš častý, protože rodiče musí najít shodu ve všech záležitostech, které se týkají dítěte.

Velkým pozitivem společné a střídavé péče je podle mínění Warshaka (1995) to, že se otec může vyhnout povrchním vztahům se svým dítětem. Otec nemusí vtěsňovat všechny aktivity a výlety do čtyř dní za měsíc, jak tomu je mnohdy u otců, jejichž děti vyrůstají s matkami a s dítětem se smí stýkat takto málo. Mnoho otců dává podle autora přednost společné péči před konvenčním svěřením dítěte do výhradní péče matky. Autor to zdůvodňuje tím, že opravdový a hluboký vztah rodič - dítě je závislý na pravidelném styku, na rituálech, zvycích rodiny a na dodržování denního režimu.

„ Jsem přesvědčen, že všechny druhy postojů týkajících se cti, hodnot a morálního chování se předávají při běžných denních událostech, při probírání toho, co děti dnes ve škole dělaly, nebo i při zodpovídání teoretických otázek. Tento druh vzájemné výměny a komunikace nelze uskutečňovat při víkendových návštěvách“. (Warshak, 1995, s. 175-176).

Jako další pozitivum vidí Warshak (1995) v tom, že rodiče činí rozhodnutí, která se týkají dítěte spolu. U střídavé výchovy nenese pouze jeden rodič veškerou tíhu zodpovědnosti, nýbrž oba rodiče spolu musí komunikovat a dohodnout se. Bývalý manžel se podílí na výchově dítěte prakticky každý den a pomáhá bývalé partnerce i v jiných záležitostech. Matka má alespoň na chvíli možnost si odpočinout od kolotoče povinností a není tolik vyčerpaná, jako když má dítě ve výhradní péči. Společná a střídavá výchova

umožňují matkám i otcům dodělat si školu, dokončit rekvalifikaci aj. Společná a střídavá výchova jsou také výhodné pro rodiče, kteří se musejí účastnit služebních cest, nebo pracují na směny.

Děti, které žijí ve společné a střídavé péči, mají podle Warshaka (1995) vyšší míru sebeúcty. Tyto děti se netrápí otázkami „Tatínek odešel, protože jsem příliš zlobil.“ „Maminka s námi nežije, protože jsem nebyl/a dobrý syn/dcera.“ Dále děti zaujímají méně negativních postojů k rozvodu rodičů.

Jak střídavá, tak společná výchova vyžadují od rodičů utřídění priorit. Bývalí manželé spolu musí hodně komunikovat a pečlivě plánovat svůj společenský program. Jeden z rodičů si musí vzít volno ze zaměstnání, pokud je dítě nemocné. Svůj odpolední program musí přizpůsobovat kroužkům a zájmovým aktivitám dítěte. To všechno vyžaduje hodně námahy, respektu a společného porozumění, což není zvláště po bolestném rozvodu snadné, míní Warshak (1995).

Dále autor ze strany kritiků uvádí, že nemůžeme čekat od rodičů, kteří spolu neuměli vycházet a komunikovat v manželství, že spolu budou spolupracovat a komunikovat nadále při výchově dětí. Dále kritici podotýkají, že se vzájemná nesnášenlivost mezi rodiči zvyšuje, čímž se také zvyšuje možnost, že děti budou vtaženy do nepřátelského boje mezi rodiči. Odpůrci střídavé péče dále hovoří o tom, že střídavá výchova dítě připravuje o stálé prostředí a zázemí, dítě je zmatené a neví, kam patří, protože vyrůstá ve dvou domovech s rozdílnými pravidly a rozdílnými životními styly. Střídavá výchova podle nich znemožňuje dítěti vytvořit si pevný a hluboký citový vztah alespoň k jednomu rodiči. Novák (2012) upozorňuje na to, že ve střídavé péči je větší riziko pomlouvání, nenávistné kampaně a popouzení dítěte proti druhému rodiči.

Další pozitivum společné péče vidí Warshak (1996) v tom, že umožňuje více variací než výhradní péče. Rodiče si mohou vymezit oblast rozhodování (např. matka rozhoduje o výběru kroužků, otec rozhoduje o výběru škol, oba dva vybírají lékaře).

Warshak ve své knize (1996) stanovuje podmínky, za kterých funguje nejlépe a za kterých naopak selhává společná a střídavá péče. Společná a střídavá výchova nejlépe funguje v souladu s Warshakem (1996) když:

- oba partneři se považují za dobré rodiče a myslí si, že oba jsou pro dítě důležití
- pokud rodiče bydlí v jednom městě (obci)

- pokud děti samy o takovou péči rodiče požádají
- rodiče ke společné péči zauímají kladný postoj
- rodiče dodržují finanční závazky vůči sobě
- rodiče vzájemně spolupracují, komunikují
- pokud rodiče nevtahují své děti do vzájemných sporů

Společná a střídavá péče podle Warshaka (1996) selhává, když:

- jeden z rodičů je proti takovému porozvodovému uspořádání
- pokud jeden z rodičů není schopný se řádně starat o své dítě
- pokud rodiče od sebe bydlí příliš daleko
- rodiče k sobě stále pociťují nepřátelství, hněv a zlobu i přes pokusy o změnu
- rodiče své děti vtahují do vzájemných sporů

V České republice se začíná postupně podle Fučíka (2013) uplatňovat střídavá péče, o čemž vypovídá i fakt, že v roce 2010 bylo u sedmi ze sta případů soudem rozhodnuto o střídavé péči.

3.10 Syndrom zavrženého rodiče

Podle Bakaláře a kol. (2006) má syndrom zavrženého rodiče své kořeny v 70. letech 20. století v USA. Tehdy došlo ke zrovnoprávnění mužů a žen v rozvodovém systému a zavedl se koncept, který uvádí Gardner (1998) jako presumce „pro dítě to nejlepší“. Rozhodnutí o porozvodové péči začalo být dosti nepředvídatelné a nejistí rodiče se prostřednictvím programování a popouzení snažili získat dítě na svoji stranu.

Gardner jako jeden z prvních popsal v 80. letech 20. století symptomy syndromu zavrženého rodiče a v roce 1985 definoval tento pojem, uvádí Bakalář (2002). Syndrom zavrženého rodiče nazval *Parental Alienation Syndrome*. Pro syndrom zavrženého rodiče se obecně používá zkratka SZR. Gardner (1998) založil tyto pojmy: zavrhuující rodič („*alienating parent*“), zavržený rodič („*alienated parent*“), odcizené dítě („*alienated child*“) a programující rodič („*programming parent*“). Syndrom zavrženého rodiče nebyl české veřejnosti do roku 1996 příliš známý.

Warshak (2003) ve své knize vysvětluje SZR takto: SZR se do českého jazyka překládá jako odcizené dítě, které je programujícím rodičem podporováno, a dítě následkem rozvodových jedů druhého rodiče zavrhne.

Podobný význam jako SZR má dle Warshaka (2003) termín nekalá aliance dítěte s jedním rodičem.

„ Pokud se na tom, že dítě rodiče zavrhne, nepodílejí rozvodové jedy – tedy pokud by k němu došlo i bez vlivu favorizovaného rodiče, nejedná se o SZR. Kritici se také domnívají, že by se pomocí diagnózy SZR mohli odpovědnosti za vzniklý problém snažit vyhnout otcové, jejichž chování děti zapudilo, a svalit vinu na matky.“ (Warshak, 2003, s. 52).

„ Víme-li pouze, že dítě zavrhl jednoho rodiče, není možné předem usuzovat, zda k tomu bylo naprogramováno, či nikoli.“ (Warshak, 2003, s. 86).

K zavržení rodiče může dojít podle Warshaka (2003) např. týráním dítěte jedním z rodičů, dítě je svědkem domácího násilí, projevů agrese, dítě je zanedbávané, rodič o něj nepečuje, neustále mu vyhrožuje a zastrašuje ho. Někteří rodiče nejsou schopni si přiznat svou vinu a zodpovědnost za problémy ve vztahu ke svým dětem a obviňují své bývalé partnery za to, že poštvají děti proti nim.

„ Zavržení rodiče může být chybnou reakcí dítěte, které se snaží vyrovnat se se složitými pocity.“ (Warshak, 2003, s. 89).

Bakalář a kol. (2006) uvádějí, že rozvinutý SZR je patrný u 25% dětí, které jsou svěřeny do výchovy jednomu z rodičů. Bakalář (2002) dále uvádí Gardnerovo zjištění, že dítě, které je popouzeno jedním rodičem si po čase začne vyvíjet vlastní názory a postoje na druhého rodiče, přičemž rodiče, který ho popouzel, zavrhne.

Někteří odborníci podle Warshaka (2004) nesouhlasí s označením syndrom zavrženého rodiče. První výzkumy Gardnera v 80. letech 20. století vypovídaly o tom, že programujícím rodičem je v 85 až 90% matka a zavrženým rodičem otec. Tato zjištění se stala terčem kritiky. Pozdějšími výzkumy dospěl autor k tomu, že počet matek a otců, kteří u svých dětí vyvolávají syndrom zavrženého rodiče, se vyrovnává.

Bakalář a kol. (2006) uvádějí vlastnosti programujícího rodiče. Cílem programujícího rodiče je ublížit bývalému partnerovi, vlastní pocity méněcennosti kompenzuje shazováním partnera, programující rodič je přesvědčen, že pouze on je dobrý rodič, mnohdy kompenzuje

pocit viny přehnanou péčí o dítě, do bývalého partnera projikuje své vlastní negativní vlastnosti a okolí dělí na ty, kteří jsou „proti němu“ a „s ním“.

Motivy programujícího rodiče jsou podle Bakaláře (2002) následující: *motiv pomsty* (programující rodič se mstí zavrženému rodiči za příkoří během manželství), *motiv moci, trestání, nenávisti a agrese*. Bakalář a kol. (2006) uvádí další motivy: *motiv „ochrany“ dítěte* (programující rodič vidí pouze negativní vlastnosti bývalého partnera a nechce dopustit, aby se dítě s takovým člověkem vídalo), *motiv bezpečnosti* (programující rodič zamezuje styku zavrženému rodiči s dítětem, protože se obává, že se dítě dozví nežádoucí informace), *potřeba vnějšího nepřítele* (nejsnadnějším terčem je pro programujícího rodiče zavržený rodič), *motiv preventivně praktický* (novému partnerovi programující rodič demonstruje ukončený vztah nepřátelstvím nebo minimálním kontaktem).

Dopady na dítě s rozvinutým SZR jsou podle Bakaláře (2002) patrné v mnoha oblastech:

- Dítě ztratí téměř vše, co souvisí s druhým rodičem. Ztráta se netýká pouze hmotných věcí, nýbrž zavrženému rodiči je odpírán podíl na výchově a vzdělávání svého dítěte, nemůže mu pomoci v běžných oblastech lidského života.
- U dítěte dojde k zabrždění a zdeformování emocionálního vývoje. Jednou z příčin je potlačení nebo vytěsnění pozitivních emocí k zavrženému rodiči. Tím, že je dítě neustále přesvědčováno o špatnosti druhého rodiče, se naruší jeho sebedůvěra a sebehodnocení.
- Dojde k zabrždění a zdeformování psychosociálního vývoje dítěte. Pokud je dítěti zamezován styk s otcem nebo matkou, dochází tímto vlivem k narušení identifikace dítěte s mužským nebo ženským vzorem. Dítěti je odebrán model, který je nutný k převzetí sexuální identity a role.
- Důsledkem SZR je také narušený vztah k autoritám. Dítě nezná mezi svými rodiči slušnou domluvu, která je velmi potřebná k utváření sociálních kompetencí.

3.10.1 Techniky programování dítěte

Programování (*brainwashing*) může mít podle Bakaláře a kol. (2006) skrytou či otevřenou podobu. Vědomé a úmyslné programování je patrné v mnoha oblastech. Programující rodič mnohdy své okolí zkresleně informuje o situaci v rodině. Někdy se pokouší o racionalizaci problému. Neustále opakuje nepravdivé myšlenky s cílem, aby je dítě přijalo za vlastní. O vlastnostech druhého partnera lže, nebo je zveličuje, dobré vlastnosti úplně opomíjí. Programující rodič brání styku dítěte se zavrženým rodičem. Používá řadu výmluv jen proto, aby se dítě nemuselo s druhým rodičem setkat (dítě je nemocné, hlídá ho sestra, má pravidelný trénink aj.). Telefonní a jiné vzkazy od zavrženého rodiče jsou cíleně ničeny. Programující rodič odmítá společně chodit se zavrženým rodičem na třídní schůzky a nepřeje si, aby zavržený rodič věděl o školních výsledcích dítěte.

Neuvědomělé programování se dle Bakaláře a kol. (2006) projevuje například tím, že programující rodič žádá po zavrženém rodiči, aby vyzvedával dítě na velmi vzdáleném místě od domu, programující rodič používá mechanismy projekce (např. mechanismus falešného obvinění druhého rodiče z týrání).

Ve shodě s Bakalářem a kol. (2006) uvádí Warshak (2003) podobné techniky programování dítěte. Programující rodič předkládá dítěti pouze negativní vlastnosti bývalého partnera, o jeho pozitivních vlastnostech vůbec nemluví. Rodič programující necítí žádnou vinu vůči zavrhovanému rodiči. Výsledkem těchto snah je, že dítě o zavrhovaném rodiči nemluví dobře a na žádné pozitivní zážitky ze svého dětství, které s ním strávil, si nemůže vzpomenout. Zavrhujícího rodiče dítě naopak vidí jako dokonalého. I v situaci, kdy důkazy hovoří jasně proti programujícímu rodiči, se dítě staví na stranu zavrhujícího rodiče. Dítě prohlašuje, že zavržení rodiče bylo čistě na základě jeho vlastní vůle. Dítě pomlouvá a zapuzuje vše, co je spojeno se zavrhovaným rodičem (jeho příbuzné, přátelé a zvířata).

3.11 Rozvodovost v České republice – současná situace

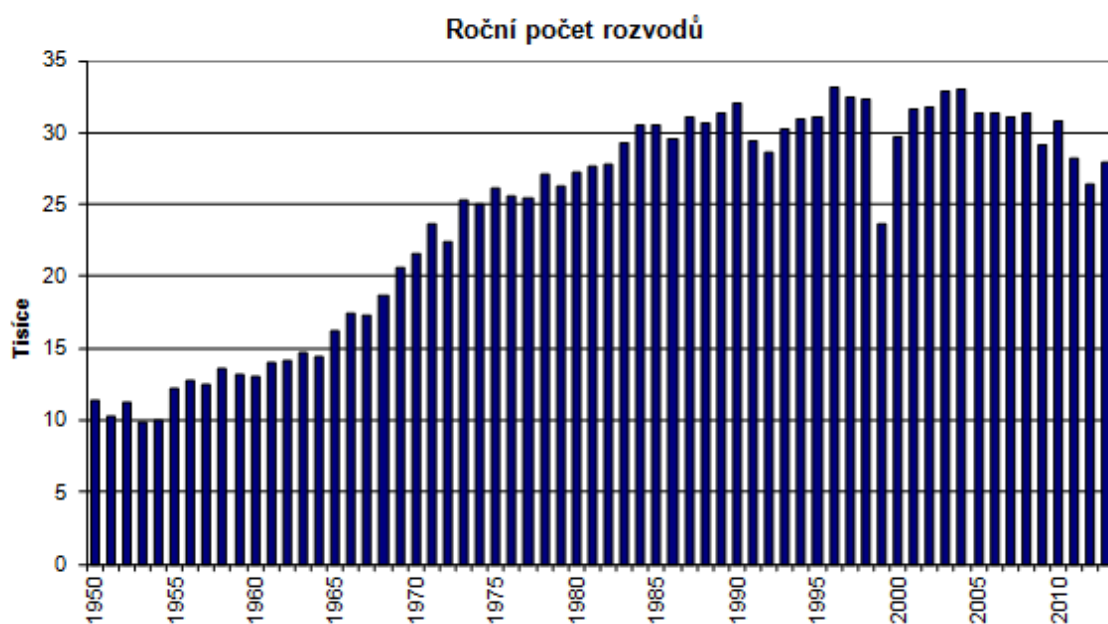
Podle Možného (2002) patří Česká republika ke společnostem se „stabilizovaně vysokou rozvodovostí“, kde třetina manželství končí rozvodem a čtyři z pěti rozvedených se znovu žení a vdávají.

Fučík (2013) uvádí, že Česká republika zaujímá v posledních několika letech v rámci skupiny zemí Evropské unie první příčky v intenzitě rozvodovosti (společně s Belgií a Velkou Británií). Svědčí o tom také data Českého statistického úřadu. Například v roce 2010 bylo rozvedeno 30 786 manželství a do svazku manželského vstoupilo v témže roce 47 tisíc párů. Jedním z mnoha důvodů nárůstu rozvodovosti je podle Fučíka (2013) větší tolerance společnosti vůči rozvodu. Od 80. let 20. století se podle statistik stále častěji rozvádějí starší manželství. V současné době je 47,8% pravděpodobnost, že uzavíraný sňatek skončí rozvodem, uvádí Český statistický úřad.

Průměrný věk rozvádějících se mužů v České republice byl v roce 2008 podle Fučíka (2013) 35 – 40 let a průměrný věk rozvádějících se žen ve stejném roce byl 30 – 35 let. Pro srovnání uvádí, že v roce 1950 byl průměrný věk rozvádějícího se muže 25 let a ženy 25 let. Tento údaj svědčí o posunu rozvodovosti do vyššího věku. Důvodem je však také uzavírání sňatků stále ve vyšším věku. Špaňhelová k této problematice uvádí, že v roce 2008 byl rozvod z 65% iniciován ženami a v témže roce byla průměrná délka trvání manželství 12,3 let. V 84,7% bylo dítě v roce 2008 svěřeno do výhradní péče matky a v 8,6% do výhradní péče otce a o střídavé péči bylo rozhodnuto u 5,7% dětí.

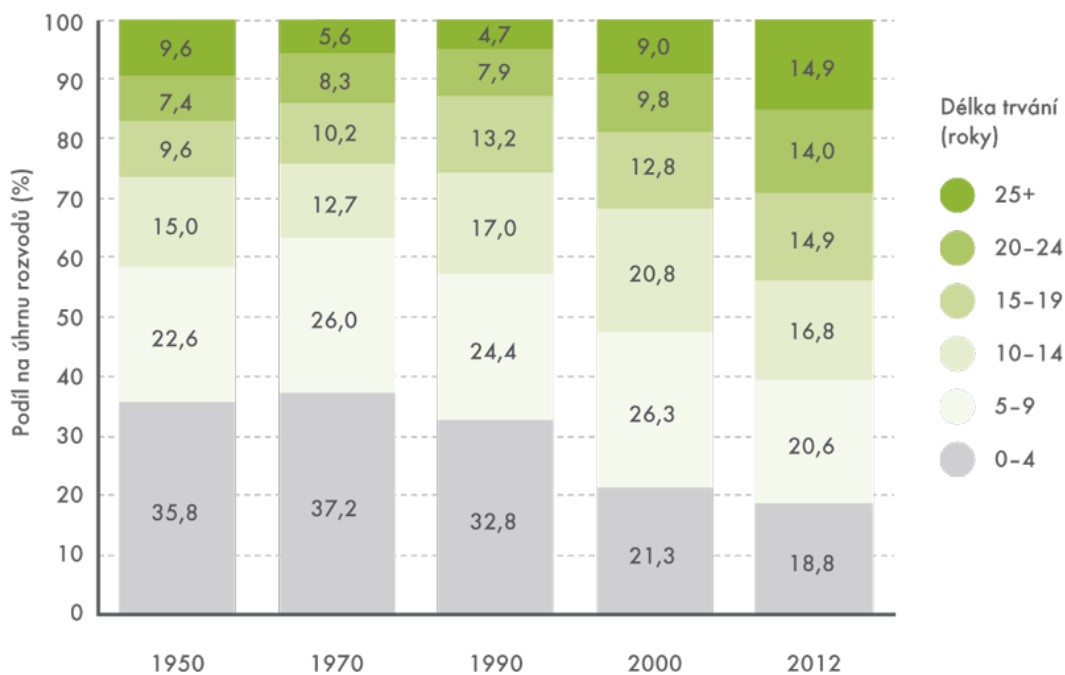
Na stránkách Českého statistického úřadu si můžeme přečíst aktuální data, která se týkají rozvodovosti. Podle ČSÚ bylo v roce 2013 soudy rozvedeno 27 895 manželství, což je o 1,5 tisíce více než v roce 2012. Z celkového počtu rozvedených manželství bylo 57,1% s nezletilými dětmi. Rozváděná manželství s nezletilými dětmi v současné době klesají. Důvodem je odkládání mateřství do vyššího věku žen.

Graf 1: Roční počet rozvodů v letech 1960-2013

Zdroj: <http://www.czso.cz>

Graf 2 Složení rozvodů podle délky trvání manželství do jeho zániku rozvodem

Zdroj: <http://www.statistikaamy.cz>

II PRAKTICKÁ ČÁST

4 CÍL VÝZKUMU

V praktické části mé diplomové práce je dokumentováno výzkumné šetření, jehož **hlavním cílem** bylo zjistit, jaký mají adolescenti vztah k rozvedeným a nerozvedeným rodičům. Konkrétně jsem se chtěla dozvědět, s jakým rodičem má adolescent pevnější vztah, se kterým tráví více volného času, u koho najde podporu, komu se svěří, na koho se může spolehnout a následovně získaná data od adolescentů z rozvedených a nerozvedených rodin porovnat.

Dílčím cílem výzkumné části diplomové práce bylo zjistit, v kolika letech byl respondent vystaven rozvodu rodičů, na čem zpozoroval, že doma není něco v pořádku, jestli si zpětně myslí, že rozhodnutí rodičů bylo pro něho dobré, a také to, v čem ho rozvod rodičů ovlivnil.

V neposlední řadě jsem chtěla některá teoretická východiska, která jsem rozváděla v teoretické části diplomové práce, ověřit v praxi.

4.1 Výzkumné otázky

K dosažení výše uvedených cílů jsou stanoveny tyto výzkumné otázky:

1. Žijí adolescenti z rozvedených rodin častěji v domácnosti s matkou?
2. Prožila větší část respondentů rozvod rodičů před nástupem do první třídy?
3. Setkávali se respondenti z rozvedených rodin s domácím násilím?
4. Jaké emoce prožívali respondenti v průběhu rozvodu?
5. V čem ovlivnil rozvod rodičů respondenty?
6. Změnil se po rozvodu vztah adolescentů k rodičům?
7. Jsou respondenti z rozvedených rodin v pravidelném kontaktu s druhým rodičem?
8. Budou se adolescenti domnívat, že rozvod rodičů byl pro ně dobrý?
9. Budou rozdíly mezi trávením volného času u respondentů z rozvedených a nerozvedených rodin?

10. Jsou respondenti z rozvedených a nerozvedených rodin trestáni a odměňováni oběma rodiči?

11. Budou mít respondenti z nerozvedených rodin více kontaktu se svými rodiči?

5 VÝBĚR METOD K VÝZKUMU

5.1 Popis metody

K výzkumu jsem použila formu dotazníku. Dotazník jsem sestavila na základě vlastního uvážení a vycházela jsem také z poznatků v teoretické části diplomové práce.

Jednou z nejfrekventovanějších metod při sběru dat v pedagogickém výzkumu je dotazník, uvádí Chráska (2007). Jedná se o předem připravené a pečlivě formulované otázky, které jsou tvůrcem řazeny v logickém sledu. Na tyto otázky odpovídá respondent písemně. Za **nevýhodu** dotazníku můžeme považovat to, že svádí respondenta k fiktivním odpovědím a respondent odpovídá tak, jak se chce vidět nebo by chtěl, aby ho ostatní vnímali. Respondent v předloženém dotazníku nemusí porozumět otázce a odpoví zkresleně nebo nepravdivě. **Výhoda** dotazníku tkví v tom, že prostřednictvím této metody lze získat velké množství informací za poměrně krátký čas a je ekonomicky téměř nenáročná. Také zpracování a vyhodnocování není příliš náročné.

Z hlediska cíle, pro který je položka určena, jsem při sestavování dotazníku použila v souladu s Chráskou (2007) kontaktní (otázky č. 1, 2), funkcionálně psychologické (otázka č. 17) a filtrační položky (otázka č. 3). Z hlediska formy požadované odpovědi lze otázky v mém dotazníku rozdělit podle Chrásky (2007) na:

1. otázky otevřené (nestrukturované) – (otázka č. 10) – nenabízejí respondentovi žádnou hotovou odpověď a respondent tak může odpovědět podle vlastního mínění a přesvědčení.

Výhody otevřených otázek – poskytují respondentovi prostor pro vyjádření konkrétního názoru na daný problém, který může přijít s takovým řešením, které nemuselo ani samotného tvůrce napadnout. Někteří respondenti však z důvodu úspory času neradi na tyto otázky odpovídají.

Nevýhody otevřených otázek – výzkumník získá široké spektrum odpovědí, které musí následně kategorizovat, přičemž se mohou některé zajímavé odpovědi v množství kategorií ztratit. Vyhodnocování otevřených otázek je náročné na čas a na kvality pracovníka - provádět kategorizaci by měla zkušenější osoba.

2. otázky uzavřené (strukturované) – (otázky č. 1, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 23) - respondenti jsou předloženy odpovědi a ten si vybírá z připravené nabídky odpověď pro něho nejvhodnější.

Výhody uzavřených otázek – respondenti jsou mnohdy více ochotni vyplnit dotazník s uzavřenými než otevřenými otázkami. Vyhodnocování je snazší a méně náročné oproti otevřeným otázkám.

Nevýhody uzavřených otázek – výzkumník, který připravuje dotazník, nemusí zcela postihnout názor respondenta a odpověď respondenta je tak vtěsnána do schématu předem připravených odpovědí.

3. otázky polouzavřené – (otázky č. 2, 3, 4, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25) – respondent má možnost si vybrat z předem připravených odpovědí nebo zaškrtnout položku „jiná odpověď“ a na otázku odpoví vlastními slovy.

5.2 Popis výzkumného vzorku

Respondenti, kteří se účastnili tohoto dotazníkového šetření, studují **Obchodní akademii a Střední odbornou školu cestovního ruchu v Chocni**. Tuto školu jsem vybrala z důvodu velkého počtu studentů, kteří školu navštěvují a také proto, že leží v místě mého bydliště.

Dotazníkového šetření se účastnilo celkem 271 žáků maturitních a učebních oborů, z toho bylo 51 chlapců a 220 dívek. Znění dotazníků jsem konzultovala s paní učitelkou Horníčkovou, která byla moje cvičná učitelka v rámci druhé povinné pedagogické praxe a umožnila mi dotazníkové šetření na tamní škole provést. Sběr dat probíhal ve všech ročnících maturitních a učebních oborů. Dotazníkové šetření bylo uskutečněno v měsících listopad a prosinec 2014. Všechny instrukce jsem sdělila paní učitelce Horníčkové, která ochotně dotazníky žákům ve svých hodinách rozdala. Dotazník byl zcela anonymní a v jeho úvodu se nachází důvod realizace dotazníkového šetření. Dotazník obsahuje celkem 25 otázek otevřených, uzavřených, polouzavřených a identifikačních (věk, pohlaví). Dotazník je určen adolescentům z rozvedených a nerozvedených rodin. Abych získala relevantní odpovědi, zvolila jsem celkem vysoký počet otázek, které jsou rozděleny do tří okruhů. První okruh se zabývá tím v jaké rodině a s kým jedinec žije. Druhý okruh je složen z otázek, které se

týkají adolescenta z rozvedené rodiny, konkrétně zkoumá, v kolika letech zažil rozvod rodičů, na čem zpozoroval, že mezi rodiči není něco v pořádku, jaké pocity ho přitom provázely a zda celá situace změnila vztah k rodiči a k sourozenci a nakolik ovlivnil rozvod rodičů jeho život. Třetí okruh otázek je určen pro respondenty z rozvedených a nerozvedených rodin a zaměřuje se na kvalitu vztahu rodič – adolescent.

5.2.1 Obchodní akademie a Střední odborná škola cestovního ruchu Choceň

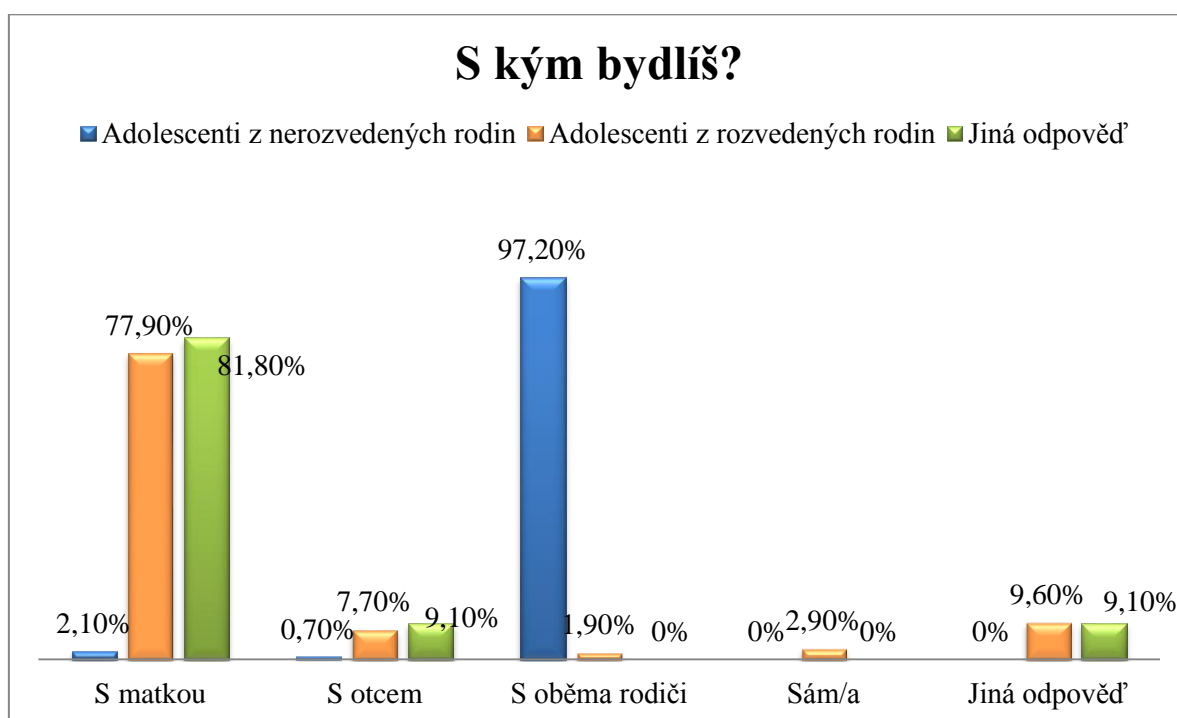
Obchodní akademie a Střední odborná škola cestovního ruchu navazuje na tradici kvalitního ekonomického vzdělávání, které v Chocni započalo roku 1920. Od 1. září 2012 probíhá vzdělávání na Obchodní akademii a Střední odborné škole Cestovního ruchu Choceň na třech pracovištích. Ve školním roce 2014/2015 navštěvuje školu celkem 632 studentů a zaměstnává 66 učitelů. V městě Choceň žije okolo 9000 obyvatel. Město Choceň spadá do okresu Ústí nad Orlicí a leží v údolí podél břehů Tiché Orlice v podhůří Orlických hor. Škola nabízí široké spektrum maturitních a učebních oborů. Úspěšní absolventi získají uplatnění ve světě podnikání, financí, cestovního ruchu, ale i ve veřejné správě a v oblastech gastronomie. Žáci školy se pravidelně účastní řady významných jazykových a sportovních soutěží, exkurzí, zájezdů a kurzů. Škola má vytvořenou bohatou vztahovou síť se zástupci místních sociálních partnerů.

6 VÝSLEDKY VÝZKUMU A JEJICH INTERPRETACE

V této kapitole jsou prezentovány konkrétní výsledky výzkumu. Otázky jsou vyhodnocovány podle pořadí v dotazníku. Výzkumného šetření se účastnilo celkem 271 adolescentů ve věku 15 – 21 let, z toho bylo 51 chlapců a 220 dívek. Z celkového počtu respondentů bylo 140 z nerozvedených rodin, 104 z rozvedených rodin, 11 respondentů označilo položku „jiná odpověď“ a 16 dotazníků bylo z výzkumného šetření vyřazeno. Důvodem vyjmutí bylo neúplné vyplnění.

První dvě otázky jsou identifikační. Týkají se pohlaví a věku. Třetí otázka se zaměřuje na to, v jaké rodině jedinec žije (rozvedené, nerozvedené, jiná odpověď). Otázky číslo 6 - 16 byly určeny pouze pro adolescenty z rozvedených rodin.

Graf 3 S kým adolescent bydlí

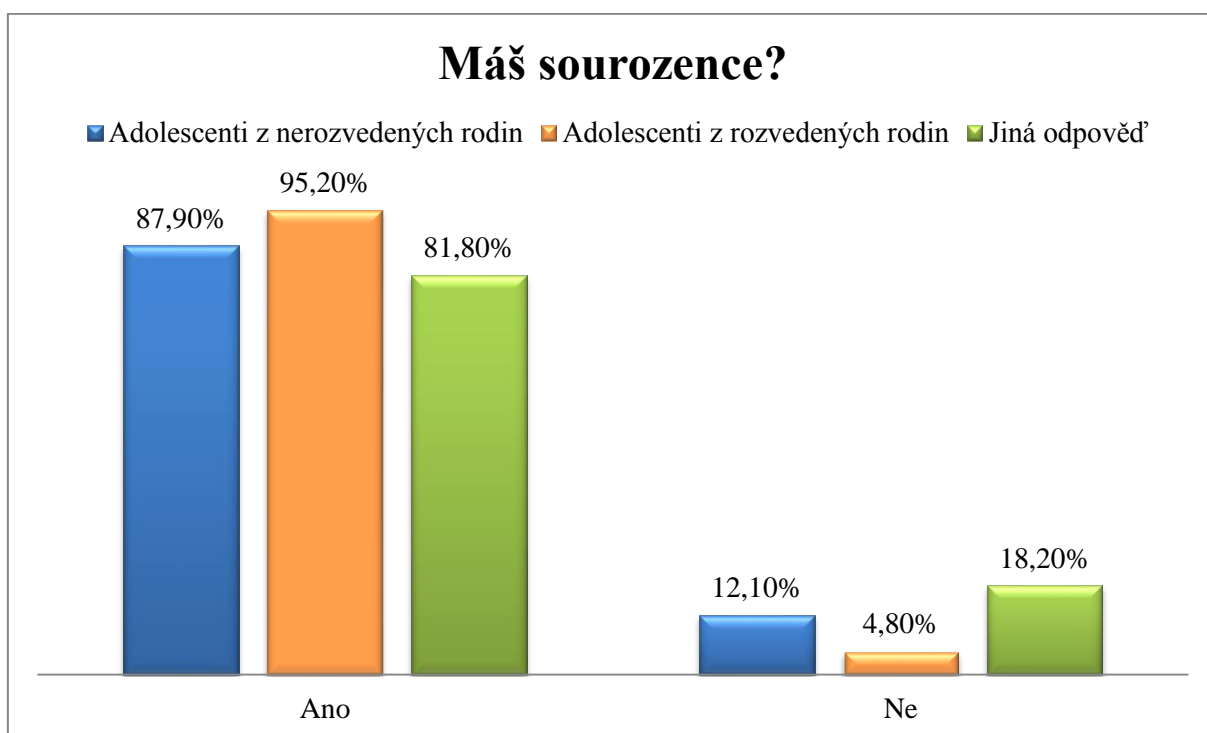
Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 4: „S kým bydlíš?“ (viz Graf 3)

V České republice stále panuje zaběhlý způsob svěřování dítěte do péče matky, proto není překvapivé, že 77,90% adolescentů z rozvedených rodin bydlí s matkou a 7,70% s otcem. 9,60% respondentů uvedlo, že je ve střídavé péči. Tento výsledek je

v souladu se současnými statistickými daty ČSÚ. Adolescenti, kteří mají nerozvedené rodiče, bydlí v 97,20% v domácnosti s oběma rodiči, pouze malé procento z nich (2,10%) odpovědělo, že bydlí pouze s matkou, ale jejich rodiče však rozvedeni nejsou. Adolescenti, kteří označili položku „jiná odpověď“, žijí v 81,80% s matkou, z toho šest z nich žije se svobodnou matkou a tři s ovdovělou matkou, dále jeden respondent (9,10%) žije s ovdovělým otcem a jeden respondent (9,10%) je v pěstounské péči své tety.

Graf 4 Sourozenci

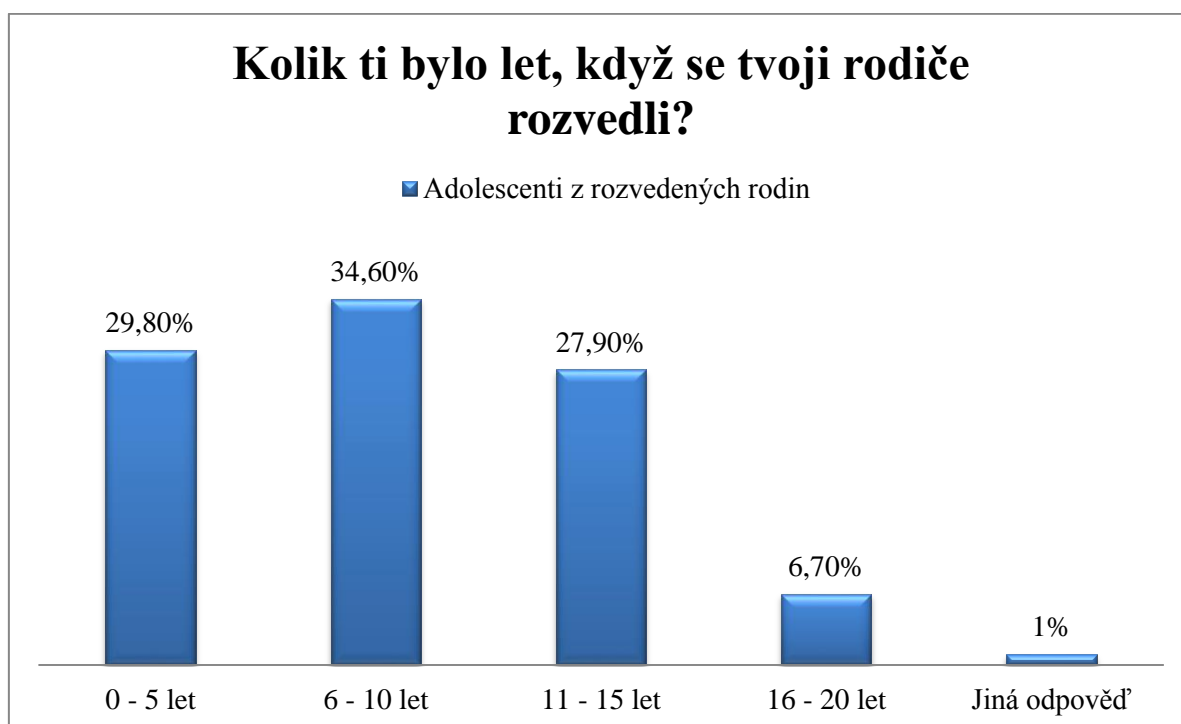

Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 5: „Máš sourozence?“ (viz Graf 4)

Jak je z grafu na první pohled patrné, tak většina respondentů má jednoho či více sourozenců.

Graf 5 Věk adolescenta při rozvodu rodičů

Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 6: „**Kolik ti bylo let, když se tvoji rodiče rozvedli?**“ (viz Graf 5)

Jak už bylo zmíněno výše, neexistuje žádný věk dítěte, který by neovlivnil rozvod rodičů. Nejvíce respondentů 34,60% bylo vystaveno rozvodu rodičů ve vývojovém období mladší školní věk. Je to období, kdy jedinec nastupuje povinnou školní docházku, zvyká si na nový režim, navazuje nové sociální vztahy. Rozvod rodičů naruší zvládnání všech těchto úkolů. Dítě v tomto období prožívá pocity viny, ztráty a podvedení a na dítě je toho příliš, což se projevuje obrannými mechanismy (bolesti břicha, hlavy, nevolnost, pomočování, kórtání).

Překvapilo mě celkem vysoké procento (29,80%) dětí, které prožilo rozvod rodičů ve věku 0 – 5 let. Zejména u dětí do dvou let věku je přítomnost matky a otce zcela zásadní, protože si dítě vytváří specifický vztah k matce a k otci. Pro dítě je zvláště v raných fázích života důležité, aby rodiče uspokojovali jeho psychickou potřebu bezpečí a jistoty. Rozvod však uspokojování této potřeby naruší. Vlivem rozvodu dochází u mladších dětí k regresi – stagnace ve vývoje (typické projevy: pomočování, dumláni palce, ztráta již naučených dovedností, noční děsy). Velká část respondentů, kteří označili položku „0 - 5 let“ uvedli, že si na celou situaci nepamatují, a nevzpomínají jí si na ni. Zde by bylo na místě se zeptat spíše rodičů, jak dítě prožívalo celou situaci.

Vyrovnat se s rozvodem rodičů není ani v pubescenci snadné. V pubescenci prožilo rozvod rodičů 27,90% dotazovaných. Je to období, kdy se dítě citově odpoutává od rodičů a navazuje kontakty s vrstevníky. V tomto období konfliktů je důležitá jednotná výchova, která však vlivem rozvodu mnohým dospívajícím chybí. Pubescenti řeší řadu problémů typických pro toto období a rozvod rodičů je pro ně natolik zásadní, že mnohdy neví, jak se s ním mají vyrovnat a utíkají k partě, k alkoholu, k lásce a drogám.

V období adolescence prožilo rozvod rodičů 7,70% respondentů. Tímto zážitkem je ovlivněna nově budovaná identita adolescenta, jeho vztah k druhému pohlaví, jeho pohled na svět a na život (mnozí z nich nechtějí nikdy vstoupit do manželství, bojí se lásky, nechtějí děti).

Graf 6 Znaky změněné domácí situace

Zdroj: Vlastní výzkum

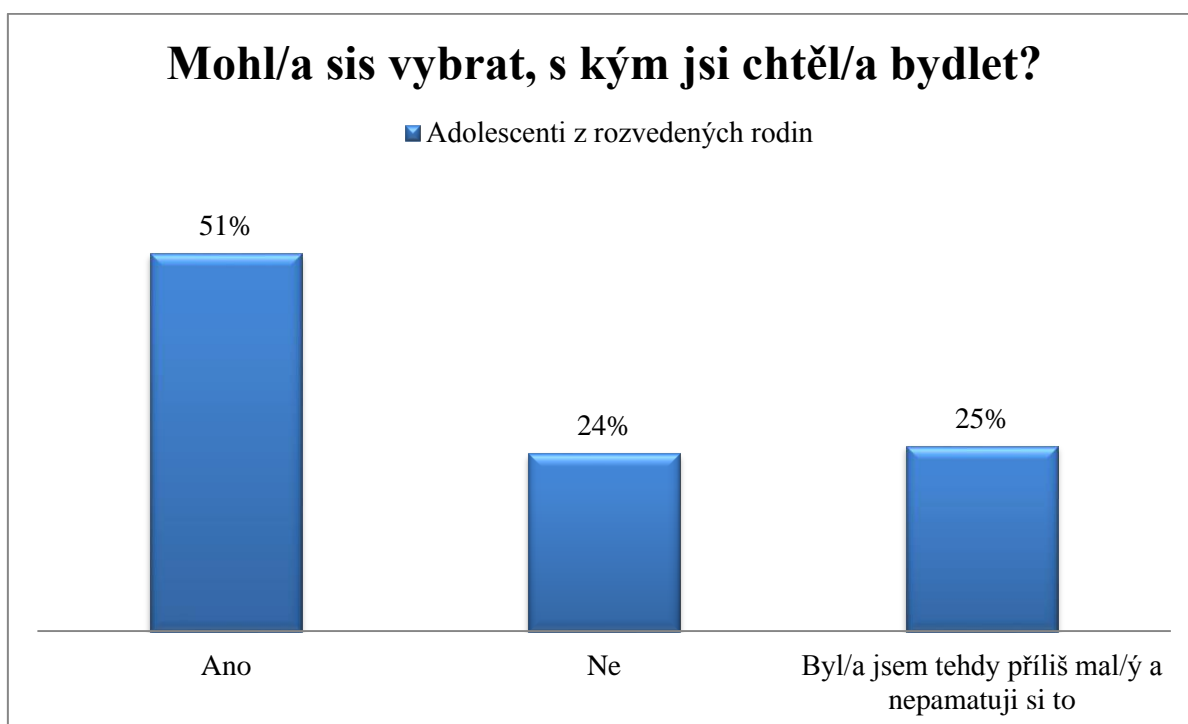
Vyhodnocení otázky č. 7: „Na čem jsi zpozoroval/a u rodičů, že není něco v pořádku?“ (viz Graf 6)

Že se rozpadá manželství jejich rodičů, zpozorovalo 38,50% dotazovaných na pravidelných hádkách mezi rodiči. Je otřesné, že takové procento dětí bylo přítomno pravidelným sporům rodičů. Dítě nechápe, proč o sobě rodiče mluví tak hanlivě, proč se urážejí a křičí na sebe. Bezesporu má takový zážitek vliv na způsob komunikace a na řešení konfliktů jedince s ostatními lidmi. Nejvíce zarážející je však pro mě výsledek, který ukazuje, že 14,40% dotazovaných bylo přítomno fyzickému napadení mezi rodiči. Podle mého názoru se jedná o zážitek, který otřese celou duší dítěte a nenávratně ji ovlivní.

Mnozí respondenti (18,30%), kteří u předchozí otázky označili položku „ 0-5 let“, zakroužkovali u této otázky položku „byl/a jsem tehdy příliš malý/á a nepamatuji si to.“ .

12,50% respondentů zaznamenalo zhoršenou domácí situaci na tom, že jeden z rodičů nespál doma. Trávení volného času jen s jedním z rodičů zažilo 11,50 % dotazovaných. Mnohé statistiky potvrzují, že jedna z nejčastějších příčin rozpadu manželství je nalezení nového partnera a veškerý čas je věnován budování novému vztahu.

Graf 7 Bydlení po rozvodu

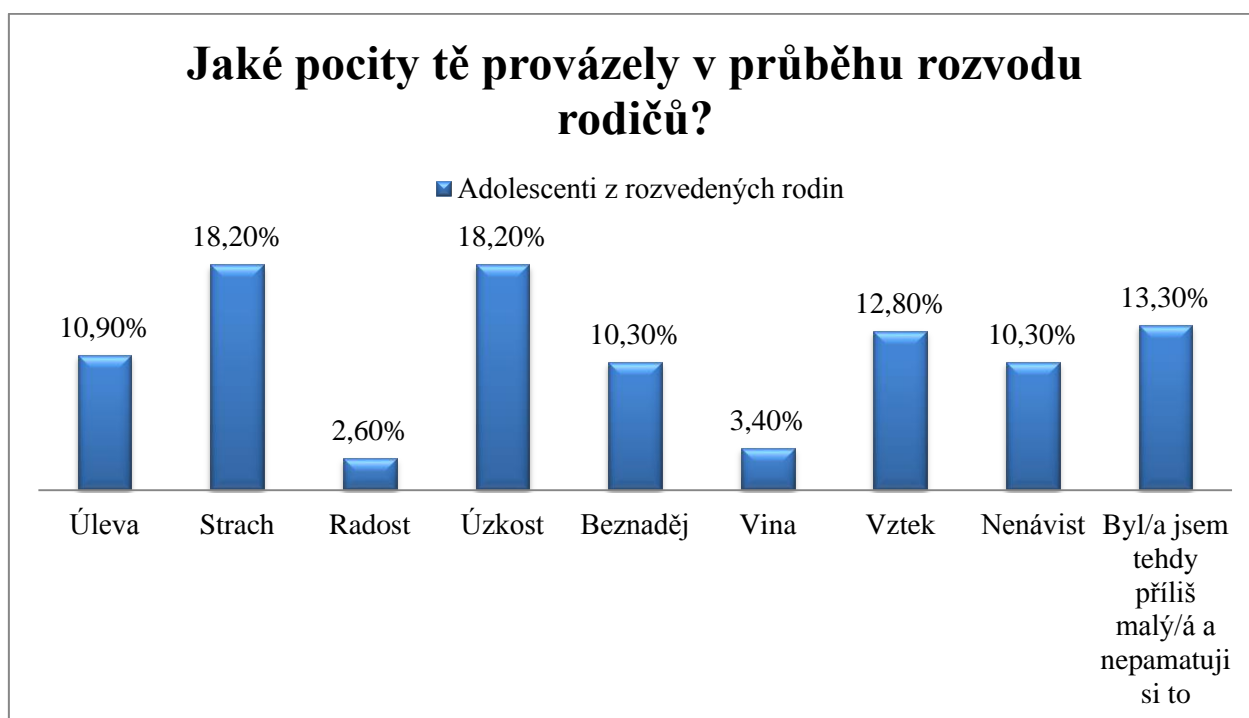

Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 8: „**Mohl/a sis vybrat, s kým jsi chtěl/a bydlet?**“ (viz Graf 7)

Jak je z grafu patrné, tak 51% respondentů mělo možnost si vybrat, s kterým rodičem by chtěli žít. Většina z nich si vybrala bydlení s matkou (viz Graf 3), pouze malé procento z nich s otcem (viz Graf 3). Matějček a Dytrych (204) se domnívají, že dítě je touto volbou vystaveno velké psychické zátěži, protože musí volit mezi rodiči, které miluje stejně. 24 % respondentů se domnívá, že nemělo možnost si vybrat, se kterým rodičem by chtěli po rozvodu bydlet. Důvody jsou spekulativní – příčinou může být rozhodnutí rodičů místo dítěte, nízký věk dítěte, nebo respondenti označili tuto položku, ale na celou situaci mají mlžné vzpomínky. Respondenti, kteří prožili rozvod rodičů v nízkém věku, si nepamatují, že by se jich někdo ptal, jedná se o 25% dotazovaných.

Graf 8 Pocity, které adolescent zažíval

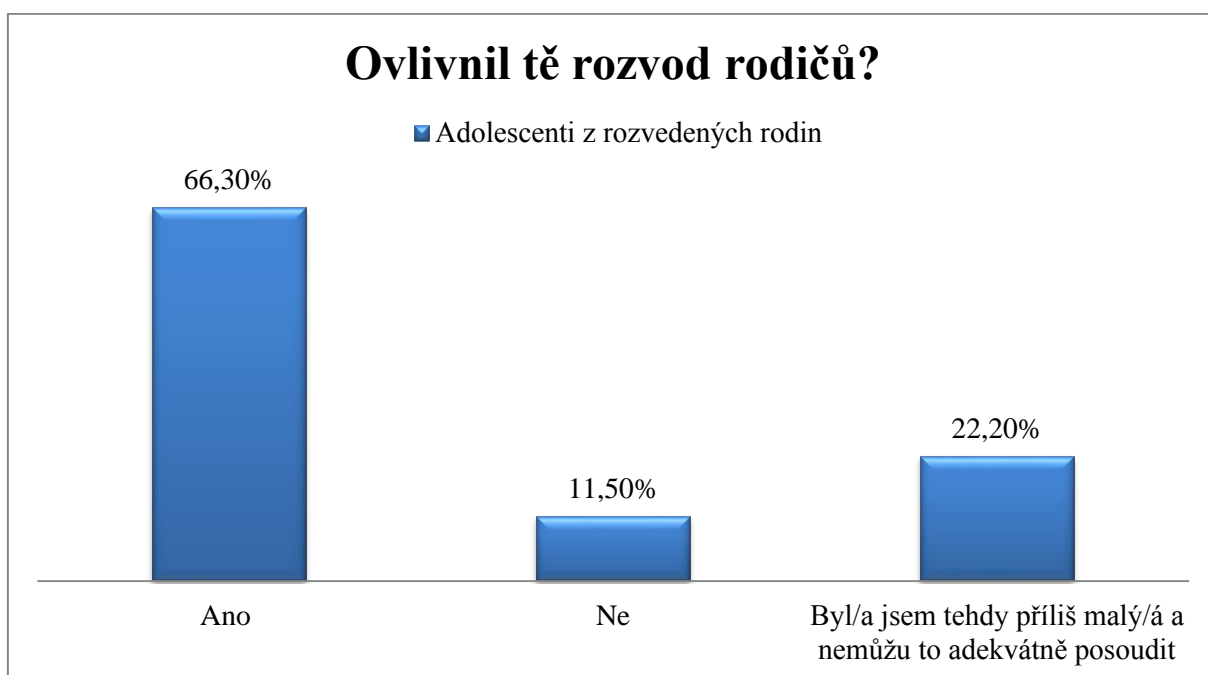
Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 9: „**Jaké pocity tě provázely v průběhu rozvodu rodičů?**“ (viz Graf 8)

U této otázky mohli respondenti označit více odpovědí. Většina z nich této možnosti využila a označila v průměru 2 odpovědi. Získala jsem tedy 203 odpovědí.

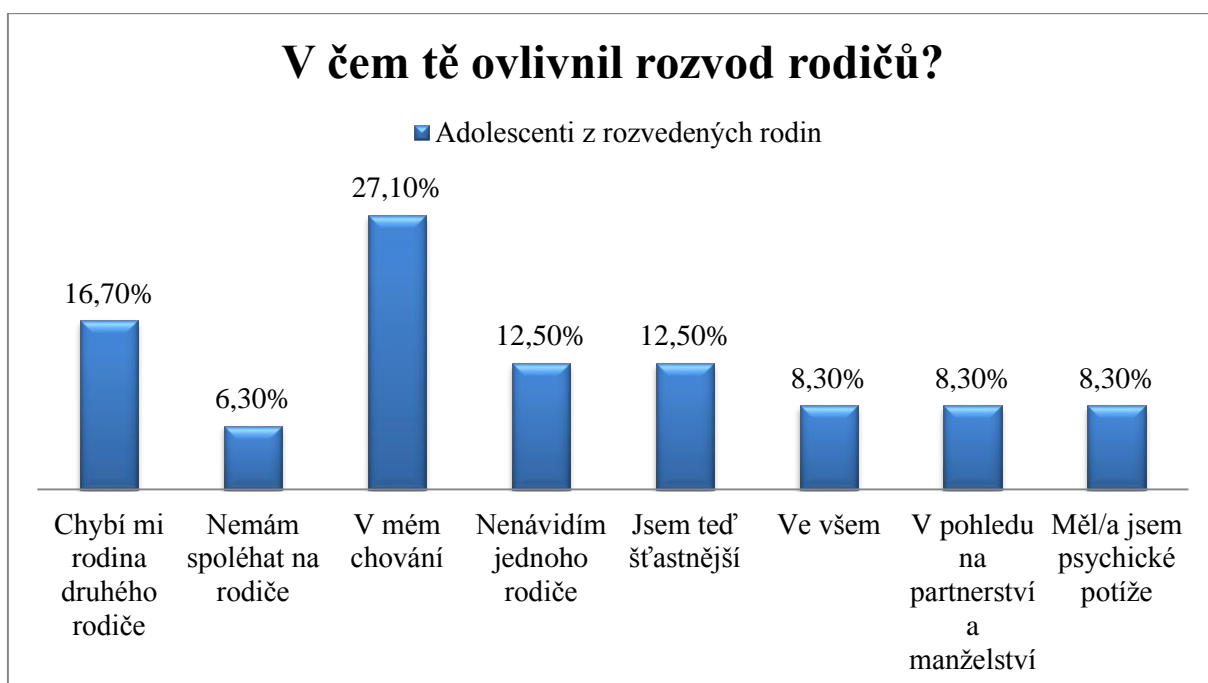
U většiny z dotazujících (18,20%) převládaly pocity strachu a úzkosti, které jsou při prožívání tak zásadní situace jako je rozvod charakteristické. Mnoho z nich zažívalo vztek (12,80%), beznaděj (10,30%) a nenávist (10,30 %). Mnohdy děti své rodiče nechápou (vztek), bojí se budoucnosti (beznaděj), nechtějí žít s jedním rodičem a s druhým se pouze stýkat (nenávist). Někteří respondenti (10,90%) prožívali úlevu, která k celé situaci také patří. Mnozí si oddechli, že nebudou svědky nekonečných hádek, křiku a nedorozumění. Bohužel v mnohých případech tyto emoce a projevy rozvodem nekončí. 2,60% respondentů se domnívalo, že jedou na výlet a prožívali pocity radosti. Někdy se dítě mylně domnívá, že za celou situaci nese odpovědnost – vinu – tu pocíťovalo 3,40% dotazujících. Respondenti, kteří si na celou situaci z důvodu nízkého věku nepamatují (13,30 %) uvedli, že žádné pocity je z uvedeného důvodu neprovázely.

Graf 9 Vliv rozvodu rodičů na adolescenta

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf 10 Kategorizace vlivů

Zdroj: Vlastní výzkum

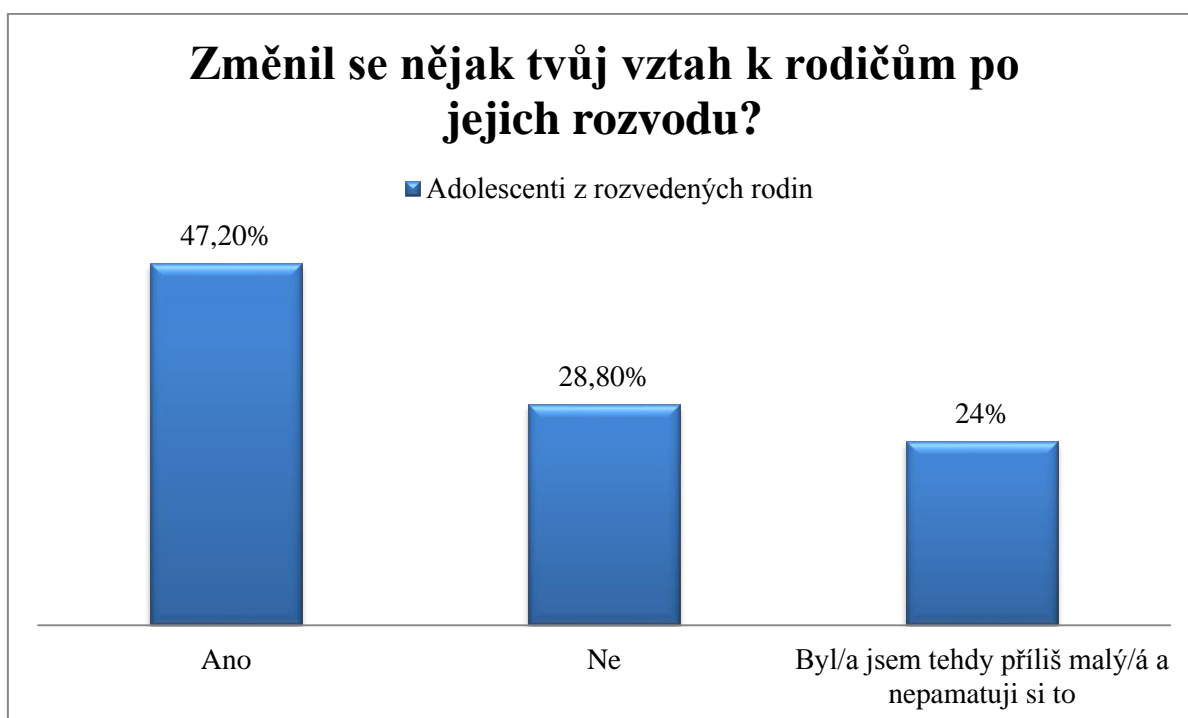
Vyhodnocení otázky č. 10: „**Ovlivnil tě rozvod rodičů? V čem?**“ (viz Graf 9, 10)

Tento typ otázky je otevřený a poskytuje respondentům prostor na to, aby dostatečně formulovali, zda je rozvod rodičů ovlivnil a v čem. Všechny odpovědi respondentů jsem dodatečně kategorizovala. Na první pohled je z grafu 9 patrné, že 66,30% respondentů bylo rozvodem rodičů ovlivněno, 11,50% dotazujících se domnívá, že je rozvod neovlivnil a 22,20% respondentů to nemůže z důvodu nízkého věku posoudit.

Z celkového počtu respondentů, kteří se domnívají, že je rozvod rodičů ovlivnil, uvedlo 69,60% respondentů konkrétně, v čem je ovlivnil, a zbylých 30,40% dotazujících neuvedlo, v čem je ovlivnil.

Z grafu 10 můžeme vyčíst, že největší počet respondentů (27,10%) si myslí, že rozvod rodičů je ovlivnil v jejich chování. Mnozí z těchto respondentů dále uváděli, že ve svém chování pozorovali více zodpovědnosti. 16,70% respondentů schází rodina druhého rodiče – nejčastěji uváděli prarodiče. Nenávist k jednomu z rodičů pociťuje v souvislosti s rozvodem 12,50% respondentů. Všichni respondenti uvedli, že nenávist a zlost pociťují k otci. Je možné, že v rodinách těchto respondentů mohlo dojít k syndromu zavrženého rodiče. Jelikož řada respondentů uváděla, že byli svědky fyzického napadení mezi rodiči, neustálých hádek a nedorozumění, je tato verze do určité míry pravděpodobná. 12,50% respondentů se cítí vlivem rozvodu šťastnějšími. Respondenti uvedli, že hádky a křik mezi rodiči konečně skončili. 8,30% respondentů se domnívá, že rozvod rodičů je změnil celkově ve všem. Shodný počet respondentů uvedlo, že rozvod rodičů znamenal přehodnocení jejich pohledu na partnerství a manželství. Vlivem rozvodu došlo u 8,30% respondentů k psychickým potížím. Někteří z nich odpověď rozvedli a uvedli, že měli úzkostné stavy, deprese.

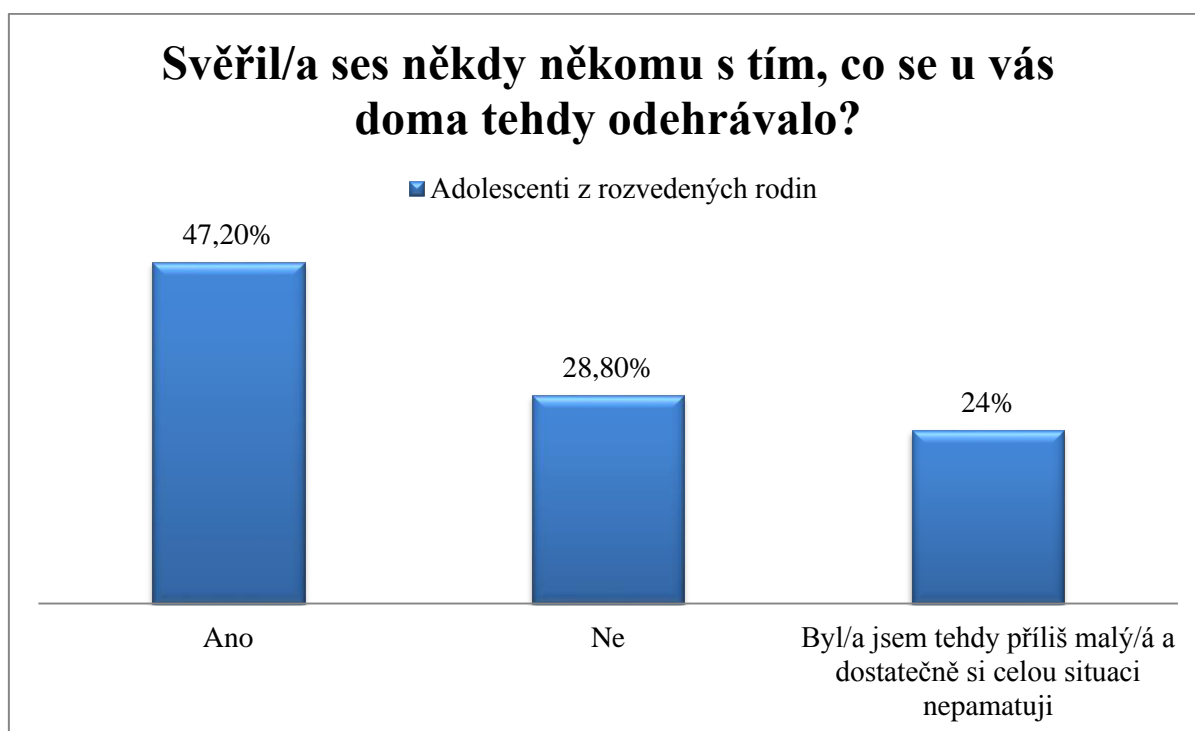
Graf 11 Změna vztahu k rodičům

Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 11: „Změnil se nějak tvůj vztah k rodičům po jejich rozvodu?“ (viz Graf 11)

Mnozí odborníci se shodují v tom, že pokud dítě zažije rozvod svých rodičů, nikdy nebude stejné jako před ním (týká se to všech účastníků). Což potvrzují i data získaná výzkumem. Rozvod změnil 47,20% respondentů vztah k jejich rodičům. 28,80% dotazujících uvedlo, že rozvod nezměnil jejich vztah k rodičům a 24% respondentů to nemůže z důvodu nízkého věku posoudit.

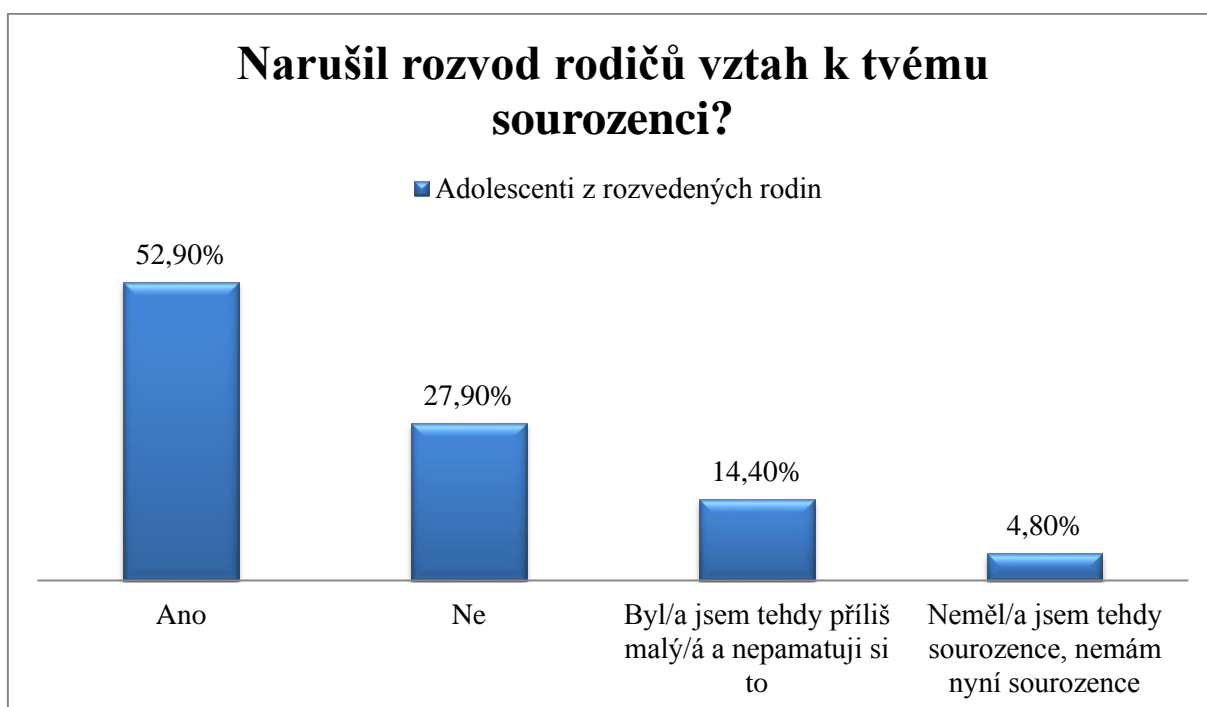
Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 12: „Svěřil/a ses někdy někomu s tím, co se u vás doma tehdy odehrávalo?“ (viz Graf 12)

Z grafu je patrné, že téměř polovina respondentů (47,20%) se někdy ve svém životě svěřila někomu se svými pocity a s celou situací rozvodu. V dnešní době, kdy je ve třídě třetina dětí z rozvedených rodin, si dítě snadněji najde někoho, kdo prožívá to samé a může s ním sdílet své pocity a dostává se mu porozumění. Mít někoho, s kým můžu o situaci hovořit, je pro děti ve všech vývojových fázích života důležité. Pro některé (28,80%) však není snadné hovořit o tak bolestné situaci a nechávají si své pocity raději pro sebe. Děti v mladším věku mají často plyšového kamaráda, kterému se svěřují, jiní se svěřují svému deníčku. Někteří respondenti (24%) se neměli komu svěřit, protože si na situaci z důvodu nízkému věku nepamatují.

Graf 13 Narušení vztahu se sourozencem

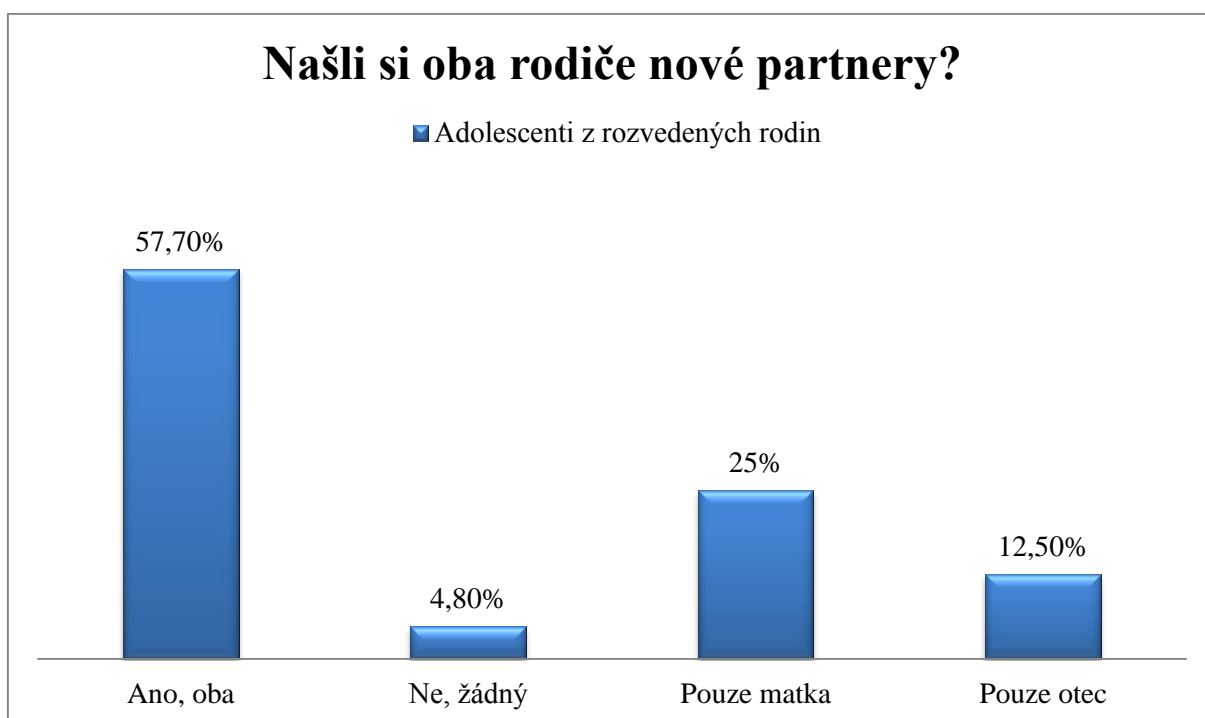

Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 13: „**Narušil rozvod rodičů vztah k tvému sourozenci/sourozencům?**“ (viz Graf 13)

Je pro mě překvapivé, že 52,90% respondentů uvedlo, že rozvod narušil vztah k jejich sourozenci/sourozencům a u 27,90 % dotazovaných nedošlo k narušení sourozeneckého vztahu. Domnívala jsem se, že data budou odlišná. O důvodech, proč tomu tak je, můžu pouze spekulovat. Mnohými respondenty otrásl rozvod rodičů natolik, že změnil vše, co bylo před ním – i vztah k sourozenci. Jak už jsem uváděla výše, nikdy nebude dítě před a po rozvodu stejné, a zřejmě i sourozenecké vztahy projdou určitým transformačním procesem.

Graf 14 Noví partneři rodičů

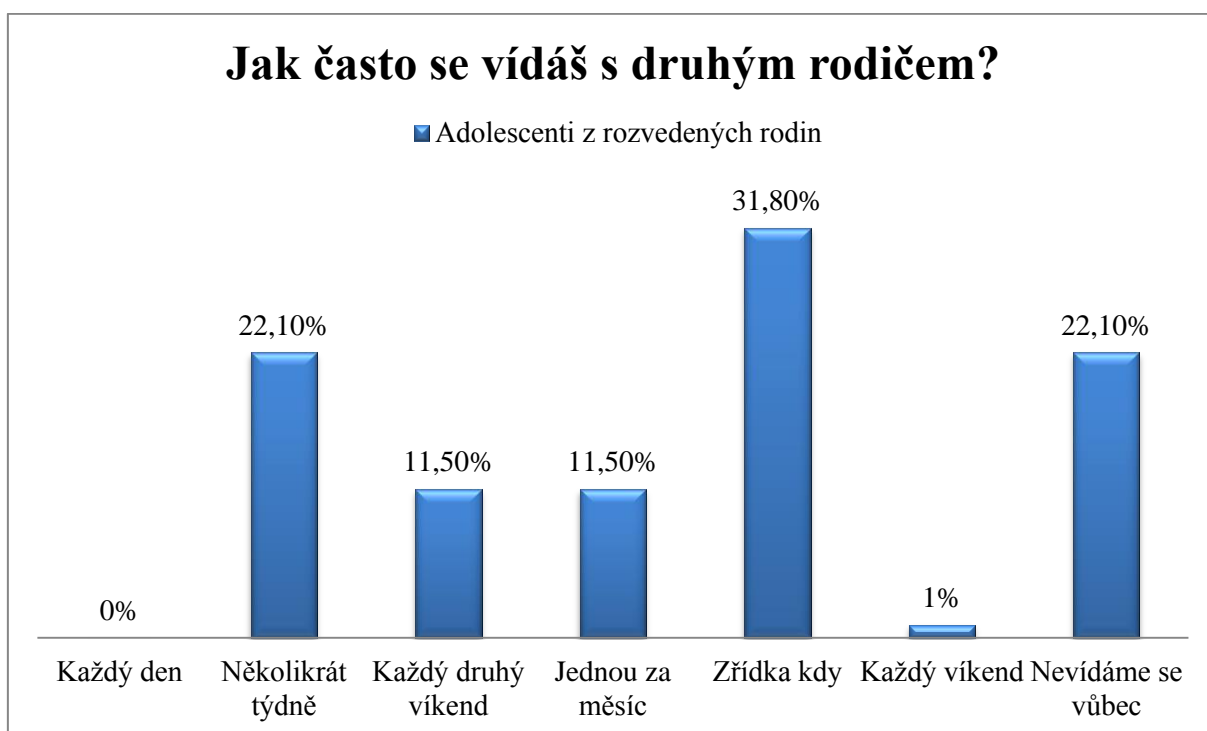

Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 14: „**Našli si oba rodiče nové partnery?**“ (viz Graf 14)

Statistiky uvádějí, že jedna z nejčastějších příčin, které uvádějí rozvádějící se páry, je nalezení nového partnera. Výzkum potvrzuje, že u 57,70% respondentů si oba rodiče našli nové partnery. Je však spekulativní, zda tito partneři byli důvodem rozvodu, nebo ne. Z grafu vyplývá, že častěji si nového partnera našla žena než muž. Tyto výsledky výzkumného šetření se shodují s názory některých odborníků. Domnívám se, že důvodů je více – pro muže je mnohdy rozvod velkou ránou, protože ho nečekali (častěji návrh na rozvod podávají ženy), muži si hledají nové partnerky neskoro, protože najít ženu, která přijme roli nevlastní matky - „macechy“ není pro mnohé ženy snadné.

Graf 15 Styk s druhým rodičem

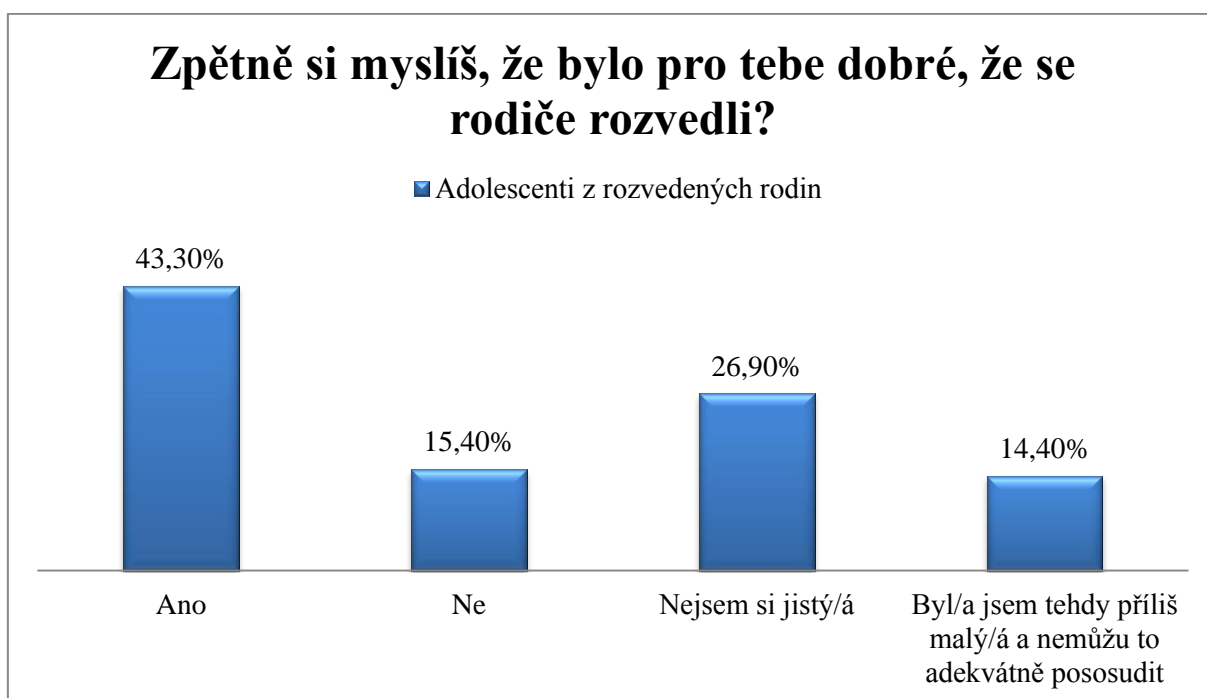

Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 15: „**Jak často se vídáš s druhým rodičem?**“ (viz Graf 15)

Podle mého mínění je smutné, když 31,80% respondentů se vídá s druhým rodičem ojedinele a alarmující, že 22,10% dotazovaných se s druhým rodičem nestýká vůbec. Mnohými odborníky je prokázáno, že pro zdravý psychický vývoj dítěte je podstatný kontakt s oběma rodiči. 22,10% respondentů má možnost se vidat s druhým rodičem několikrát týdně. Tento styk umožňuje zejména střídavá a společná výchova. Každý druhý víkend a jednou za měsíc se stýká s druhým rodičem shodný počet respondentů (11,50%).

Graf 16 Zhodnocení rozvodu

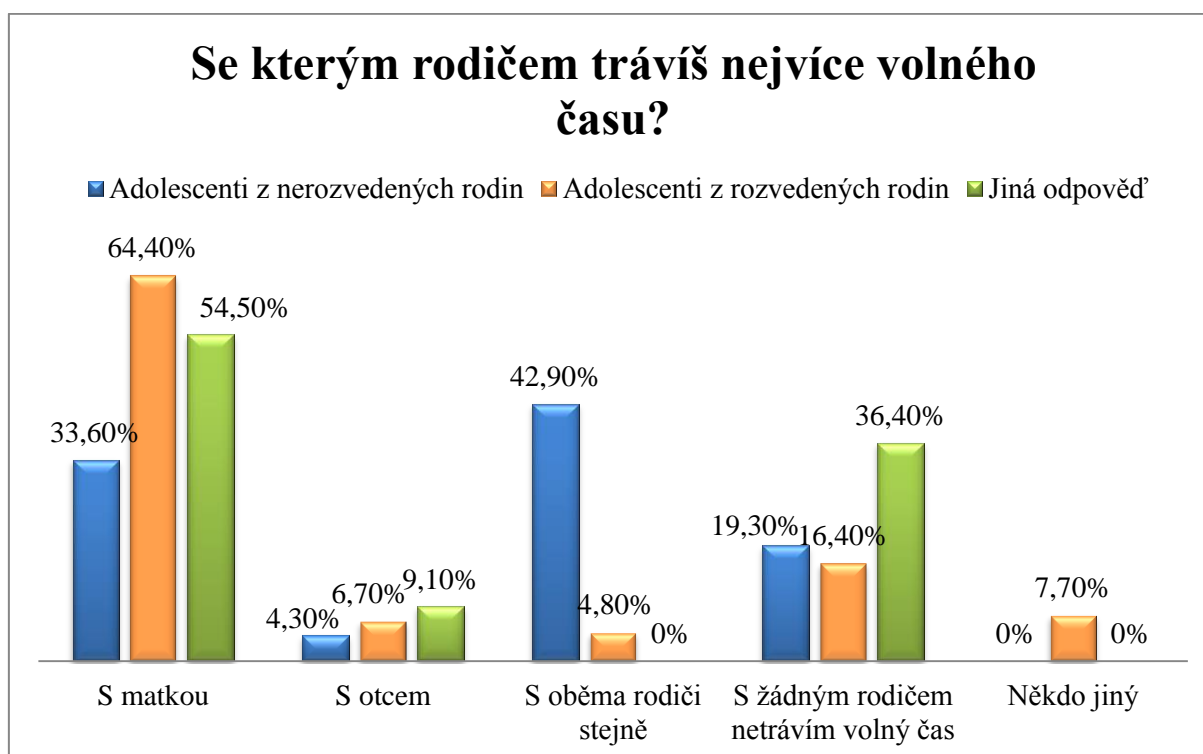

Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 16: „**Zpětně si myslíš, že bylo pro tebe dobré, že se rodiče rozvedli?**“ (viz Graf 16)

Na první pohled je zjevné, že 43,30% dotazovaných se domnívá, že rozvod rodičů pro ně znamenal zlepšení situace a hodnotí tento čin ze svého pohledu kladně. Necelá třetina respondentů (26,90%) si není posouzením jistá a 15,40% respondentů se domnívá, že rozvod pro ně neznamenal zlepšení situace a nepovažují ho za dobrý krok ze strany rodičů.

Graf 17 Trávení volného času s rodiči

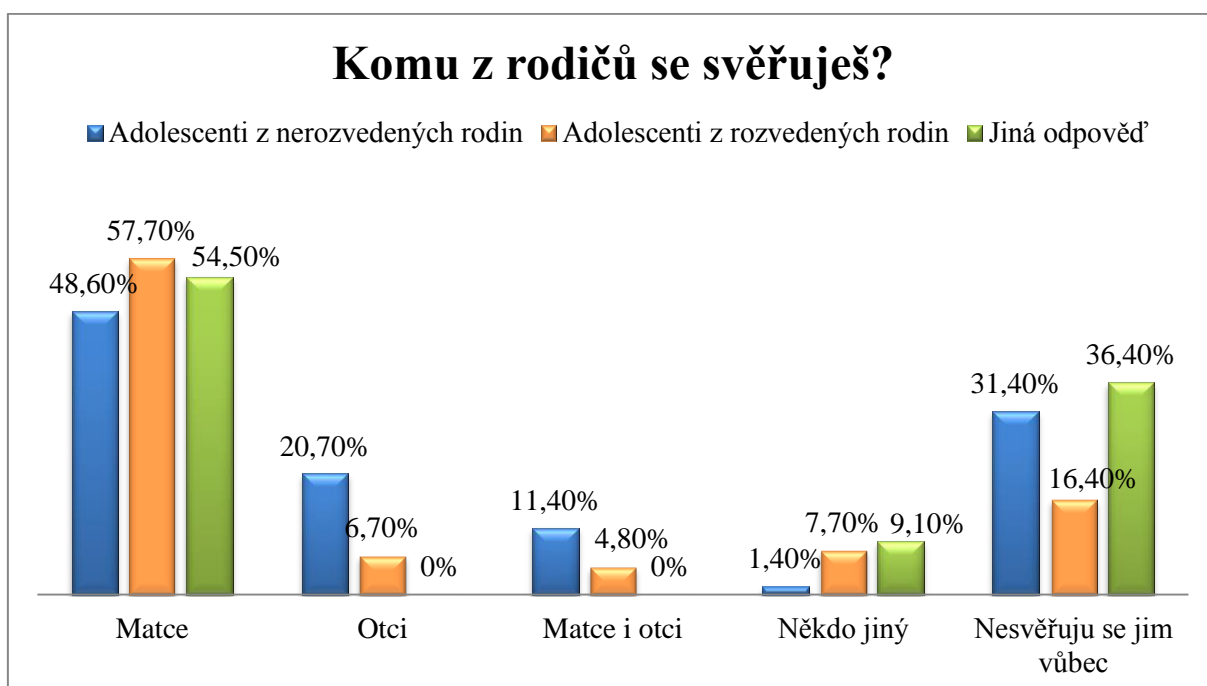
Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 17: „Se kterým rodičem trávíš nejvíce volného času“ (viz Graf 17)

Jak je z grafu na první pohled patrné, tak otcové stojí na okraji zájmu respondentů. Jak adolescenti z rozvedených (6,70%), tak z nerozvedených rodin (4,30%) a respondenti, kteří označili položku „jiná odpověď“ (9,10%) tráví nejméně volného času se svými otci. Největší počet dotazujících z rozvedených rodin (64,40%) tráví svůj volný čas s matkou. Tento údaj koreluje s výsledky grafu 3 a grafu 15, kde největší počet respondentů z rozvedených rodin žije v domácnosti s matkou a s druhým rodičem se vidá ojediněle, proto není překvapivé, že respondenti tráví volný čas pouze s jedním rodičem.

Někteří rodiče považují adolescenty za dospělé a domnívají se, že plánovat jim volný čas společně s ostatními členy rodiny jim už nepřísluší. Také samotní dospívající odmítají trávit volný čas s rodinou a chtějí si o něm rozhodovat sami. Je to běžný proces emancipace od rodiny, který je patrný také ve výsledcích výzkumného šetření, které ukazuje, že vysoké procento respondentů netráví vůbec volný čas s rodiči.

Graf 18 Svěřování se rodičům

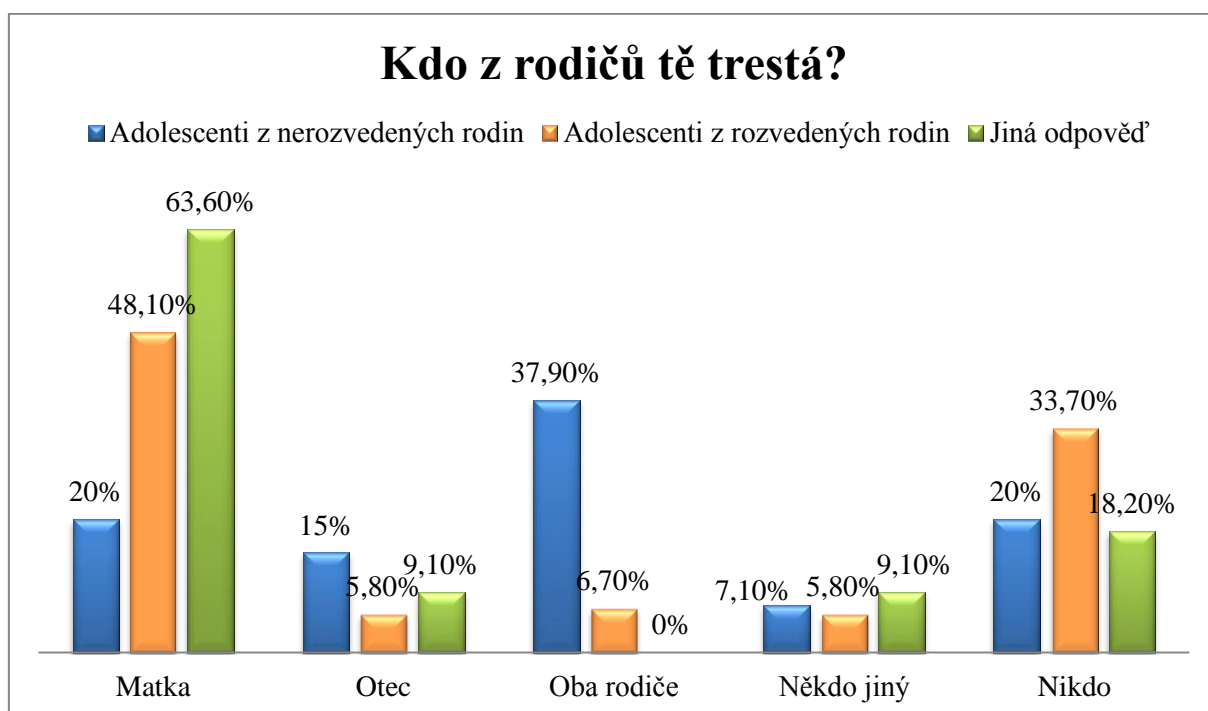

Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 18: „**Komu z rodičů se svěřuješ?**“ (viz Graf 18)

Největší důvěru mají respondenti k matce, té se dotazující z rozvedených (57,70%) a nerozvedených (48,60%) rodin nejčastěji svěřují. Také respondenti, kteří označili položku „jiná odpověď“ (54,50%) mají největší důvěru ke své matce. Svou roli zde určitě hraje vysoké procento dívek, které tvoří výzkumný vzorek. Ženy jsou obecně více citově založeny než muži, proto se malý počet respondentů svěřuje pouze svému otci. Pro celé vývojové období adolescence je charakteristické osamostatňování, získávání citové a morální nezávislosti na svých rodičích. Rodiče už nemají monopol na uspokojování všech psychických potřeb jedince, nýbrž vrstevnické vztahy přebírají tuto úlohu a uspokojují některé psychické potřeby adolescenta (např. potřebu jistoty a bezpečí, potřebu partnera), proto se řada respondentů nesvěřuje svým rodičům, ale nejčastěji svým kamarádům. Někteří respondenti, kteří označili položku „nesvěřuju se jim vůbec“ dodali, že pouze závažné problémy řeší s rodiči. Což je pozitivní, protože to svědčí o tom, že rodiče mají nezastupitelnou úlohu v životě jedince.

Graf 19 Trestání rodiči

Zdroj: Vlastní výzkum

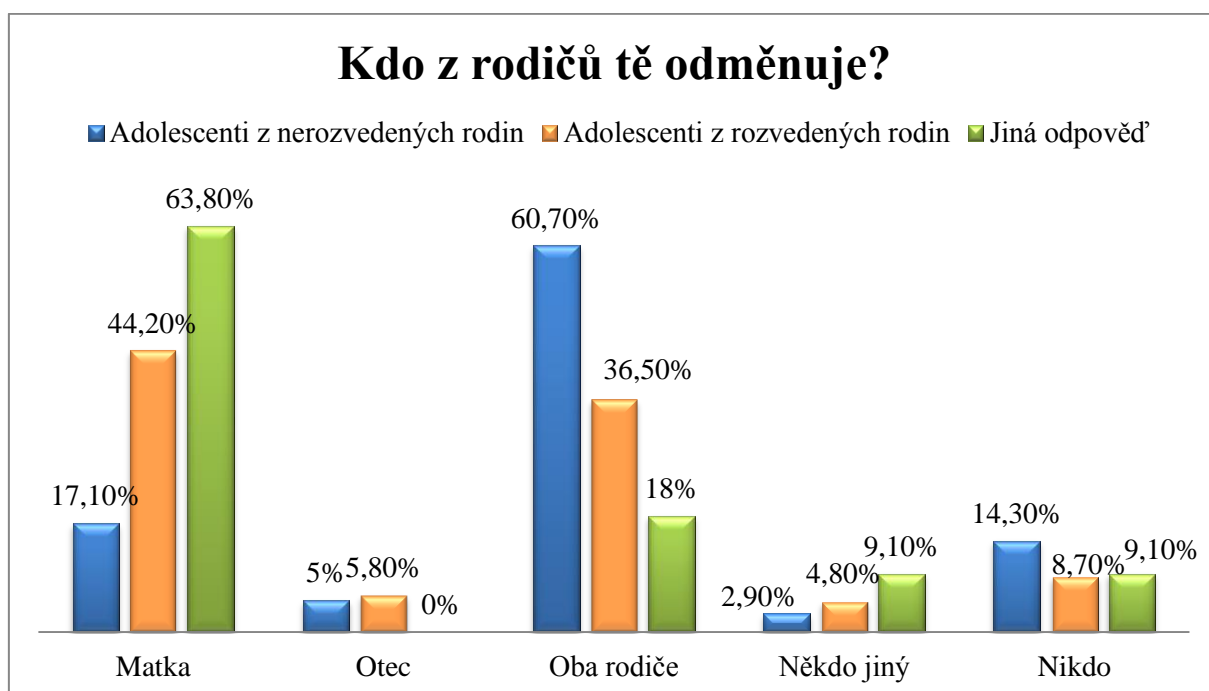
Vyhodnocení otázky č. 19: „**Kdo z rodičů tě trestá?**“ (viz Graf 19)

U respondentů z nerozvedených rodin je patrné, že na trestání se podílejí oba rodiče (37,90%), zatímco respondenty z rozvedených rodin trestají oba rodiče v 6,70%. Je logické, že pokud respondent vyrůstá ve výhradní péči jednoho rodiče a s druhým se vídá sporadicky, výchovu a také trestání provádí pouze jeden rodič, v tomto případě se jedná o matku (48,10%). Mnozí rodiče považují adolescenty za dospělé a zdá se jim nevhodné, jak vyplývá z výzkumu, je jakkoli trestat.

Téměř všichni respondenti, kteří označili položku „jiná odpověď“ vyrůstají s matkou (ovdovělou nebo svobodnou), a proto označili, že nejčastěji je trestá právě ona (63,60%).

Domnívám se, že častěji než o trestání se v adolescenci jedná o polemiky a diskuze, které však mohou vykristalizovat v zákaz ze strany rodičů.

Graf 20 Odměňování rodiči

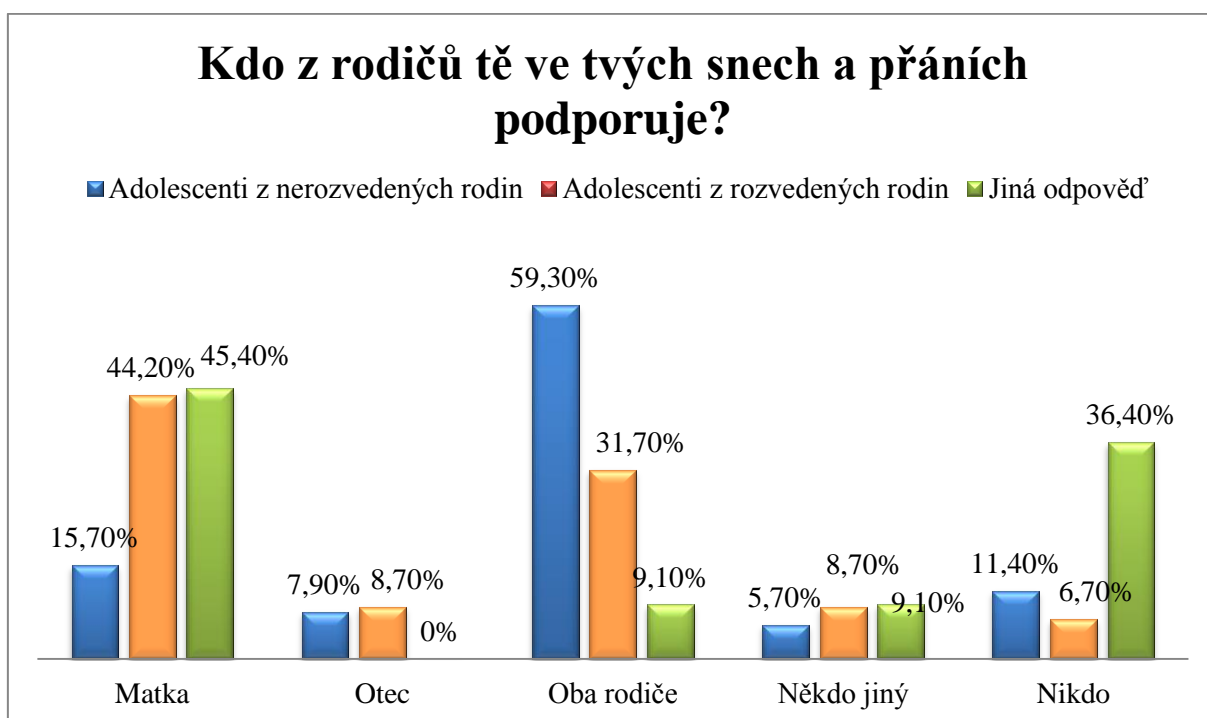
Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 20: „**Kdo z rodičů tě odměňuje?**“ (viz Graf 20)

Pro srovnání uvádím, že respondenty z nerozvedených rodin trestali oba rodiče v 37,90%, zatímco odměňování oběma rodiči je dle grafu 20 daleko častější (60,70%). Zajímavé je také to, že graf 19 nám u respondentů z rozvedených rodin ukazuje převahu trestání ze strany matky, zatímco graf 20 nám tak jednoznačné údaje neposkytuje. Z grafu 20 je patrné, že se celkem vysoké procento (36,50%) adolescentů z rozvedených rodin domnívá, že je odměňováno oběma rodiči. Tento jev není v rozvedených rodinách neobvyklý. Rodič, který nemá dítě ve své péči, se mu snaží dary a penězi vynahradiť ztracený čas. V rozvedených rodinách však převažuje, jak můžeme z grafu vyčíst, odměňování matkou (44,20%).

Jak jsem uvedla výše, většina respondentů, kteří označili „jiná odpověď“ jsou v péči svobodné či ovdovělé matky, a proto 63,80% těchto respondentů uvedlo, že je to matka, která je odměňuje.

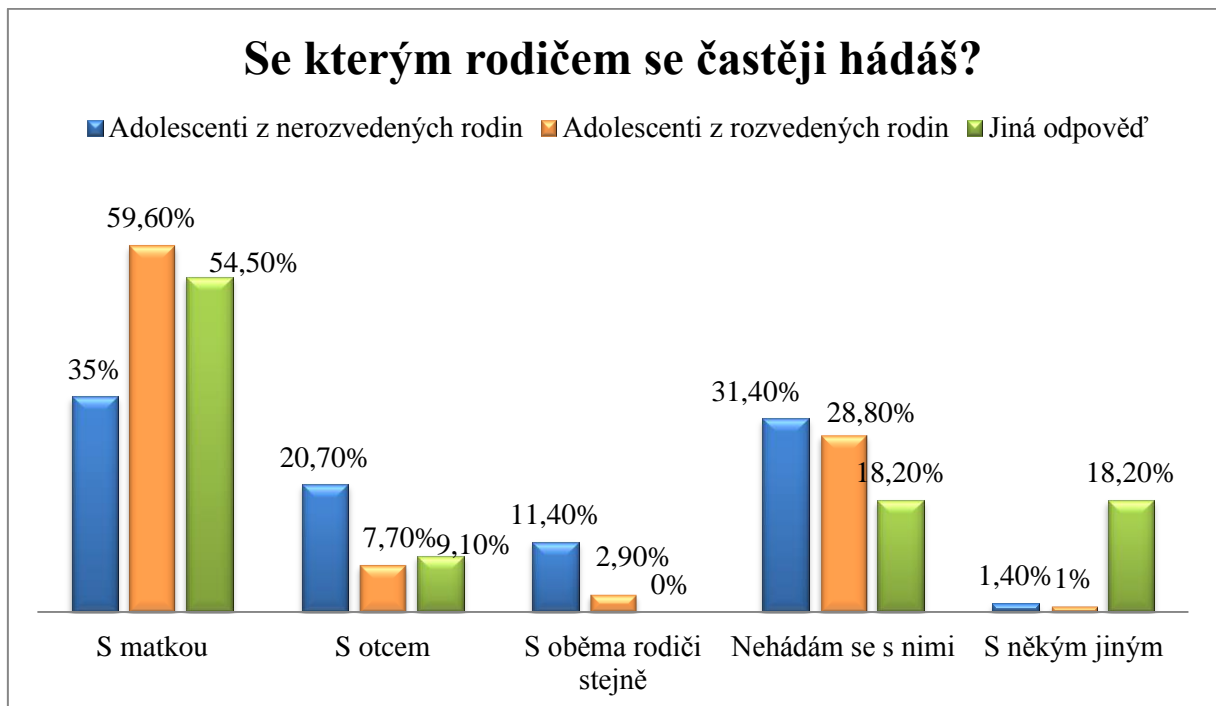
Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 21: „**Kdo z rodičů tě ve tvých snech a přáních podporuje?**“ (viz Graf 21)

Z grafu vyplývá, že respondenti z nerozvedených rodin jsou nejčastěji přesvědčeni, že je v jejich snech a přáních podporují oba rodiče (59,30%). Zatímco respondenty z rozvedených rodin podporuje nejčastěji matka (v 44,20%), otec v 8,70%. Je pozoruhodné, že jak na odměňování adolescentů, tak na podpoře jejich snů a přání, se podílejí oba rozvedení rodiče v celkem vysokém procentuálním zastoupení. Tento jev v předešlých grafech nenajdeme.

Respondenty, kteří označili položku „jiná odpověď“, podporuje ve většině případů svobodná nebo ovdovělá matka (45,40%). U této kategorie respondentů je na první pohled patrné vysoké procentuální zastoupení v položce „nikdo“ (36,40%). Oproti ostatním kategoriím je rozdíl markantní.

Graf 22 Hádky s rodiči

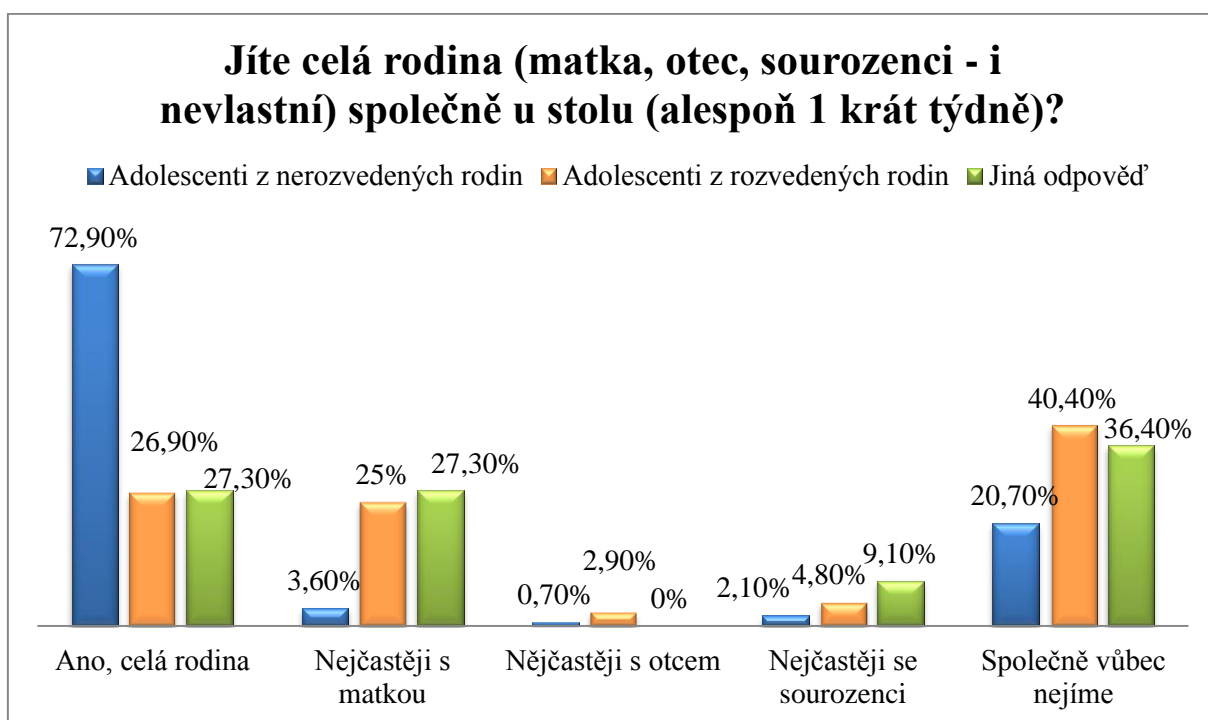

Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 22: „Se kterým rodičem se častěji hádáš?“ (viz Graf 22)

Respondenti uvedli, že nejčastěji mají spory s matkou. A to jak adolescenti z rozvedených rodin (v 59,60% případů), nerozvedených rodin (v 35% případů), tak adolescenti, kteří označili položku „jiná odpověď“ (v 54,50% případů). Jak bylo patrné z předchozích grafů, domácnost a výchovu většiny respondentů má na starost žena - častěji své dítě trestá, odměňuje, podporuje, a také je s ním častěji ve sporu. Vysoké procento všech respondentů si myslí, že žádné hádky s rodiči nemá. Domnívám se, že převládají spíše polemiky a diskuze, než hádky (ty byli pro vztah rodič-dítě typické v pubescenci). Důvodem může být také to, že se adolescent soustředí na svou vlastní osobnost – hledá sám sebe (svou identitu) a realizuje se ve vrstevnických vztazích.

Graf 23 Společné stolování

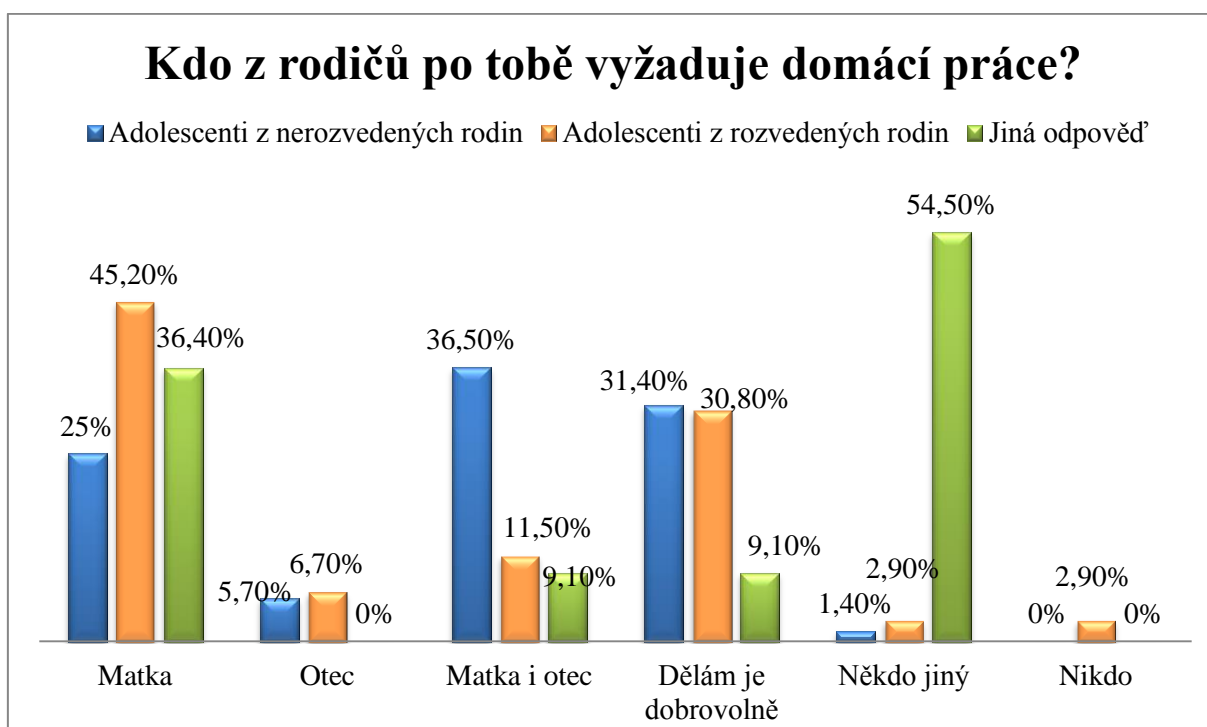

Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 23: „**Jíte celá rodina (matka, otec, sourozenci – i nevlastní) společně u stolu (alespoň 1 krát týdně)?**“ (viz Graf 23)

Z grafu je na první pohled zjevné, že respondenti z nerozvedených rodin stolují s celou rodinou alespoň jeden krát týdně (72,90%). Respondenti z rozvedených rodin společně s nevlastním rodičem a sourozenci nestolují ani jedenkrát týdně (40,40%). Tento rodinný rituál zřejmě narušil rozvod rodičů a nové rodině se na něj nepodařilo navázat. Stejně tak většina respondentů, kteří označili položku „jiná odpověď“, nestolují vůbec společně (36,40%). Pouze se sourozenci a s otcem stoluje velmi malé procento všech dotazujících. S matkou často stolují respondenti z rozvedených rodin (25%) a respondenti, kteří označili položku „jiná odpověď“ (27,30%). Domnívám se, že důvodem je vysoké procento respondentů, kteří žijí ve výhradní péči matky.

Graf 24 Domácí práce

Zdroj: Vlastní výzkum

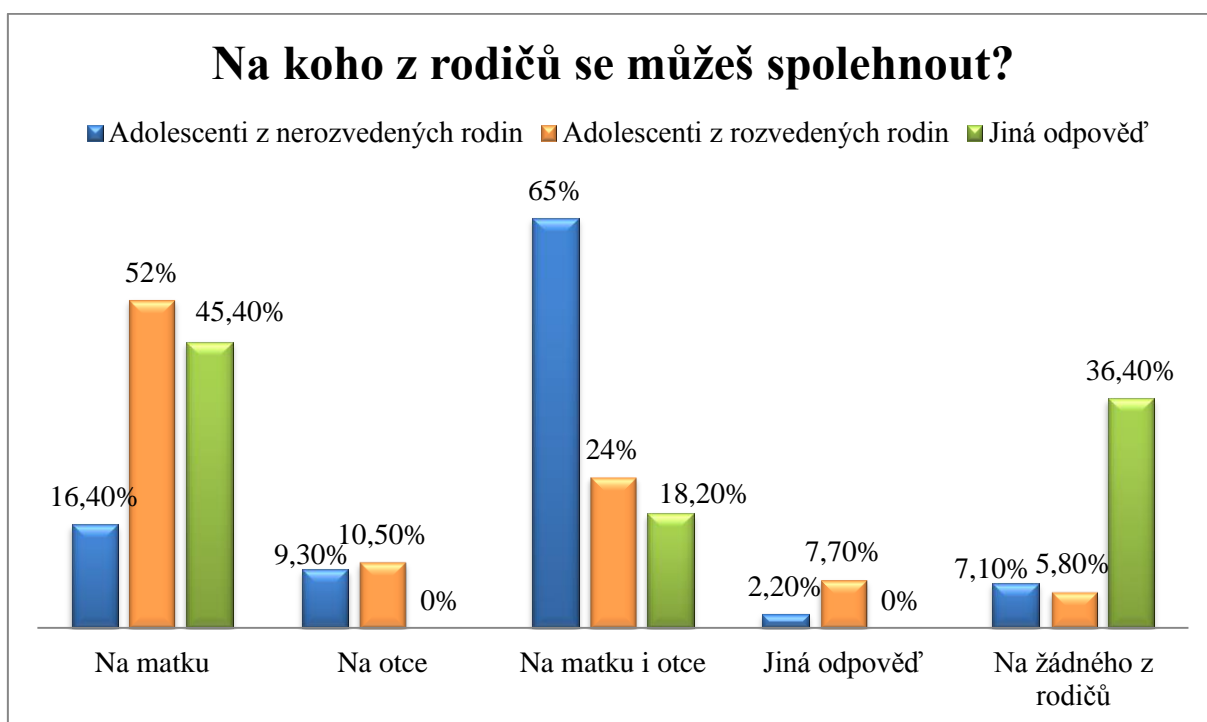
Vyhodnocení otázky č. 24: „**Kdo z rodičů po tobě vyžaduje domácí práce?**“ (viz Graf 24)

U respondentů z nerozvedených rodin převažovala, jak je z grafu patrné, odpověď „domácí práce po mě vyžaduje matka i otec“. Tuto položku označilo 36,50% dotazujících. Vysoké procento těchto respondentů však také uvedlo, že domácí práce po nich nikdo nevyžaduje, protože je dělají dobrovolně (31,40%). U respondentů z rozvedených rodin je také vysoké procentuální zastoupení u položky „dělám je dobrovolně“ (30,80%). Můžu polemizovat nad tím, zda opravdu dělají respondenti domácí práce ze svého vlastního rozhodnutí dobrovolně, nebo za vidinou odměny.

U respondentů z rozvedených rodin je to nejčastěji matka (45,20%), která vyžaduje konání domácích prací. U předchozích grafů můžeme vidět důvod, proč tomu tak je (matka je ve většině případů osobou, která dítě vychovává).

Respondenti, kteří označili položku „jiná odpověď“ nejčastěji uváděli, že jsou to prarodiče nebo nevlastní otec, kteří po nich vyžadují domácí práce.

Graf 25 Spoleh na rodiče

Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení otázky č. 25: „**Na koho z rodičů se můžeš spolehnout?**“ (viz Graf 25)

Na matku se může spolehnout 16% respondentů z nerozvedených rodin, 52% respondentů z rozvedených rodin a 45,40% respondentů, kteří označili položku „jiná odpověď.“ Z toho můžeme usuzovat, že matka je hlavní osobou, na kterou se mohou dotazující z rozvedených rodin spolehnout, otec bohužel nemá tak významnou úlohu (spolehnout se na něj může 10,50% respondentů z rozvedených rodin). Myslím si, že příčinou může být vysoké procento adolescentů, kteří nemají pravidelný kontakt s druhým rodičem. Dotazující z nerozvedených rodin se mohou spolehnout na oba rodiče v 65% případů. V úplné rodině mají matka a otec rovnocennou a nezastupitelnou úlohu v životě jedince (viz předchozí grafy).

Je překvapující, že na žádného z rodičů se nemůže spolehnout 36,40% respondentů, kteří označili položku „jiná odpověď“. Většina respondentů z této kategorie je ve výhradní péči matky a vlastního otce buď nezná, nebo se s ním vůbec nestýká, nebo je po smrti.

7 DISKUZE

V předchozí kapitole bylo prostřednictvím dotazníkového šetření zodpovězeno jedenáct výzkumných otázek. V této části práci se věnuji jednotlivým výzkumným otázkám, jejich zhodnocení a interpretaci.

Cílem výzkumného šetření, které je dokumentováno v diplomové práci, bylo zjistit, zda se od sebe liší vztahy respondentů z rozvedených a nerozvedených rodin ke svým rodičům, dále to, jak adolescenti z rozvedených rodin prožívali a vnímali rozvod rodičů a v čem je změnil. Vyplnění anonymního dotazníku studenty mi poskytlo dostatečné informace pro jejich srovnání.

Výsledky výzkumného šetření vypovídají o tom, že rozvodem došlo k narušení vztahu a komunikace mezi respondentem a rodičem. Nerozvedení rodiče se v mnohem větší míře podílejí společně na odměňování, trestání, na podpoře svého dítěte, společně stolují a tráví volný čas. Jak ukazují výsledky výzkumu, tak v rozvedených rodinách je to zejména matka, která dítě vychovává, podporuje, trestá, tráví s ním volný čas a stoluje s ním. Za závažné zjištění z výzkumného šetření považuji to, že vysoké procento respondentů není v pravidelném kontaktu s druhým rodičem.

7.1 Interpretace otázky č. 1: Žijí adolescenti z rozvedených rodin častěji v domácnosti s matkou?

Tuto výzkumnou otázku jsem do dotazníkového šetření zahrnula proto, že výsledky Českého statistického úřadu po několik let ukazují, že přes 80% dětí je svěřováno do výhradní péče matky, v 8- 9% případů soud svěří dítě do výhradní péče otce a u 6% dětí je rozhodnuto o střídavé péči. Výsledky dotazníkové šetření tuto situaci potvrzují a ukazují, že 77,90% respondentů žije v trvalé péči matky, 7,70% žije v domácnosti s otcem a 9,60% dotazovaných je ve střídavé péči. Počet respondentů žijících ve střídavé péči je o něco větší, než ukazují data ČSÚ. Svěřování dítěte do střídavé péče je trendem poslední doby a lidé na tento model porozvodového uspořádání mají rozličné názory. U střídavé péče vidím riziko v tom, že hádky a spory mezi rodiči mohou dále pokračovat a uklidnění stavu se neděje. Střídavá a společná péče přináší rodičům, ačkoli si to mnohdy někteří neuvědomují, mnohem větší nároky na komunikaci a na schopnost dohodnout se. O tom také svědčí názor jednoho

respondenta, který uvedl, že se střídavou péčí není příliš spokojen, protože rodiče se stejně hádají a výrazné zlepšení situace po jejich rozvodu nevidí. Pokud manželský pár nebyl schopen se dohodnout a komunikovat v manželství a tato situace dále přetrvává, nepřináší to dítěti zlepšení a celá situace může nenávratně zanechat následky na osobnosti dítěte. Jeden respondent, který uvedl, že žije ve střídavé péči, do dotazníku napsal, že se mu tento stav nelíbí, protože se cítí jako tulák, který nemá žádný domov.

Bohužel v naší společnosti stále panuje domnělá myšlenka, že matka je pro dítě důležitější a lepší rodič, a proto dítě musí vyrůstat s ní. Jak mnoho odborníků v této oblasti uvádí, nepřítomnost jednoho rodiče v životě a ve výchově dítěte má širokosáhlé dopady na osobnost dítěte.

7.2 Interpretace otázky č. 2: Prožila větší část respondentů rozvod rodičů před nástupem do první třídy?

Jak ukazuje dotazníkové šetření, tak 29,80% respondentů prožilo rozvod rodičů před nástupem do první třídy, konkrétně ve věku 0-5 let. Docela mě zaskočilo toto celkem vysoké procento. Jsem přesvědčena, že v raných fázích života potřebuje jedinec pro svůj zdárný vývoj oba rodiče. Typickými reakcemi na rozvod rodičů jsou v tomto věku neposlušnost, regrese ve vývoji (dítě se například pomočuje, dumlá si palec), emoční moratorium a úzkostné stavy.

Největší počet respondentů (34,60%) zažilo rozvod svých rodičů na prvním stupni základní školy, ve věku 6-10 let. Domnívám se, že je to velmi náročné vývojové období, kdy si dítě vytváří nové sociální vztahy se svými vrstevníky, navyká si na přechod z mateřské školy, na to, že ve škole musí podávat výkony. Rozvod rodičů do jeho života výrazně zasáhne a dítě tak může reagovat zvýšenou neposlušností, agresivitou, nesoustředěností, koktáním, smutkem, zhoršeným prospěchem ve škole a obrannými mechanismy (bolesti břicha, hlavy, pomočování).

V období pubescence (11-15 let) prožilo rozvod rodičů 27,90% respondentů. Pubescenti si vytváří party, postupně se osamostatňují od rodiny, ve zvýšené míře se zabývají svým vlastním tělem a rozvod jejich rodičů může podle mého názoru znamenat, že právě v partě budou hledat útěchu a pochopení, mohou také sklouznout k drogám, alkoholu,

kouření, ke střídání partnerů, k poruchám příjmu potravy. Jsou to obranné reakce, které vyjadřují, že jim rozvod není lhostejný, ale jsou natolik zmateni, že neví, co mají dělat a jak o celé situaci s rodiči mluvit. U pubescentů jsou typickými reakcemi na rozvod také zvýšená náladovost, labilita a negativismus. Ve škole mohou své pocity beznaděje, vzteku a nejistoty projevovat ve formě poruch chování (agrese, šikana).

V adolescenci zažilo rozvod rodičů 6,50% dotazovaných. K typickým reakcím na rozvod patří v adolescenci odtažitost a zdánlivý nezájem. Dospívající mají řadu vlastních problémů sami se sebou, budují si vlastní identitu a rozvod jejich rodičů je pro ně další zátěží. Ve vztazích jsou mnohdy nejistí a z dlouhodobých partnerství mají strach, protože se obávají, že je potká to samé, co rodiče.

Z toho vyplývá, že neexistuje věk dítěte, ve kterém by rozvod rodičů osobnost dítěte neovlivnil. Reakce jedince na rozvod jsou závislé na řadě faktorů. Mnohdy se také dopady rozvodu na osobnost dítěte nemusí projevit hned, ale mnohem později – v adolescenci, v době mladší dospělosti.

7.3 Interpretace otázky č. 3: Setkávali se respondenti z rozvedených rodin s domácím násilím?

Podle mého názoru by dítě nikdy nemělo být svědkem fyzického napadení mezi rodiči a je strašné, když se tomu tak stane a otrěsné, když se to děje opakovaně. Domnívám se, že je to neodpuštělné selhání rodičů. Dle mého výzkumného šetření 14,40% respondentů uvedlo, že na fyzickém napadení mezi rodiči upozorovalo, že doma není všechno v pořádku. Byla to třetí nejčastější odpověď. Zůstává však otázkou, jak často a jak dlouho muselo dítě celou situaci snášet.

Jsem přesvědčena, že pokud je dítě svědkem fyzického napadení mezi rodiči, otrěse to celou jeho duší, změní jeho názory, pohled na partnerství, vztah k jeho rodičům. Dopady fyzického napadení mezi rodiči na jedince jsou však závislé na mnoha faktorech – na jeho temperamentu, charakteru, předchozím vztahu s rodiči.

Tyto rozvodové jedy mohou vést k zavržení rodiče, což by bylo podle mého mínění možné vysvětlení toho, proč celkem vysoké procento respondentů uvedlo, že cítí nenávist a zlost k druhému rodiči.

7.4 Interpretace otázky č. 4: Jaké emoce prožívali respondenti v průběhu rozvodu?

Že emoce do našeho života patří, a v období rozvodu jsou mnohem více intenzivní, o tom není podle mého názoru sporu. Výzkumné šetření ukázalo, že většina respondentů prožívala v souvislosti s rozvodem negativní emoce. Pokud rodiče se svým dítětem emoce nesdílí a nesnaží se o pochopení, dítě se cítí bezradně a osaměle. Některé děti však své emoce nedávají najevo, ale skrývají je v sobě. Každé dítě se s rozvodem vyrovnává individuálně, ale všechny prožívají podobné emoce.

V 18,20% se jednalo o úzkost a strach. Děti mají nejčastěji strach z budoucnosti, z toho s kým a kde budou žít, zda se budou muset stěhovat a přijdou tak o své kamarády. 12,80% respondentů zažívalo vztek. Někteří respondenti v dotazníku uváděli, že vztek měli na své rodiče proto, že nechápali, jak mohli dopustit rozpad jejich manželství. 10,90% dotazujících prožívalo úlevu. Vysoké procento těchto respondentů uvedlo, že hádky, spory a nedorozumění mezi rodiči konečně přestaly a jim se ulevilo. 10,30% respondentů pociťovalo beznaděj. Stejný počet respondentů cítilo nenávist. Respondenti uváděli, že cítili nenávist k rodiči, který si našel nového partnera, který je zklamal, nebo který je opustil. 3,40% respondentů se domnívalo, že na rozvodu rodičů mají svůj podíl a cítilo vinu. Podle mého názoru je důležité, aby rodiče svým dětem vyvrátili mylné přesvědčení, že za jejich rozvod mohou právě ony. Pokud to neudělají, mohou se tím děti trápit po celý svůj život. Malé procento dotazujících (2,60%) uvádělo, že cítili radost, protože se domnívali, že jedou na výlet. Týkalo se to respondentů, kteří zažili rozvod rodičů v nízkém věku a nebyli s celou situací dostatečně srozuměni.

7.5 Interpretace otázky č. 5: V čem ovlivnil rozvod rodičů respondenty?

Předpokládala jsem, že rozvod rodičů adolescenty nejvíce ovlivní v jejich chování a pohledu na partnerské a manželské soužití. To dotazníkové šetření do jisté míry potvrdilo. 27,10% respondentů ovlivnil rozvod rodičů v jejich chování. Mnoho těchto respondentů uvádělo, že se stali zodpovědnějšími, vyspělejšími a samostatnějšími. Celé období před, v průběhu a po rozvodu klade vysoké nároky na psychiku všech zúčastněných. Rodiče mají svých starostí nad míru a bohužel někdy zapomínají na potřeby dítěte, které se cítí zmatené, smutné a opuštěné. Dětem někdy nezbyvá nic jiného, než se začít starat sám o sebe a o své

sourozence. 16,70% respondentů ztratilo vlivem rozvodu pravidelný kontakt s rodinou druhého rodiče. Pro děti je velmi bolestné a nepochopitelné, proč se nemohou stýkat s tím, koho mají rádi. Velmi často se to stává vlivem programujícího rodiče, který věří, že když zakáže kontakt dítěte s prarodiči, vynutí po partnerovi to, co právě potřebuje. Jak je z výzkumného šetření zřejmé, doplácí na to především děti.

12,50% dotazujících ovlivnil rozvod rodičů v tom, že pociťují nenávist k druhému rodiči. Všichni respondenti (jednalo se o dívky) uváděli, že nenávist cítí k otci. Domnívám se, že u řady z nich došlo vlivem rozvodových jedů k zavržení rodiče. Někteří tito respondenti uvedli, že byli natolik zklamáni a podvedeni druhým rodičem, že k němu cítí nenávist. Myslím si, že na pocitech nenávisti mělo také vliv popouzení dítěte proti bývalému partnerovi. Shodný počet respondentů (12,50%) v dotazníkovém šetření uvedlo, že se nyní cítí mnohem šťastnější a spokojenější, protože hádky a pře mezi rodiči konečně přestaly. Jeden respondent v dotazníkovém šetření doslova uvedl, že je moc rád, že už nemusí dělat poštovního holuba. Neustálé hádky a nedorozumění mezi rodiči nutí žít dítě v permanentní tenzi. Dítě se bojí toho, kvůli čemu se budou rodiče zase hádat, co si budou nyní vyčítat a trápí se tím, proč zrovna on to musí poslouchat a doufá, že to někdy přestane. Psychika dítěte je značně zatížena.

8,30% respondentů uvedlo, že rozvod rodičů je ovlivnil úplně ve všem. Těžko říct, zda tomu tak opravdu je, nebo respondenti uvedli tuto odpověď proto, že se jim zdála nejkratší. Zejména citlivější děti nesou zátěž spojenou s rozvodem rodičů velmi těžce a obtížně se vzpamatovávají z celé situace. Také v rodinách, kde se rozvod vlekl několik let, není podle mého názoru snadné zapomenout na všechny křivdy, polopravdy a lži. Výsledky výzkumu dále ukazují, že 8,30% respondentů ovlivnil rozvod v pohledu na partnerství a manželství. Této skutečnosti si nejvíce všímají děti ve vývojovém období pubescence a adolescence, které se obávají toho, že je něco podobného v jejich partnerském životě potká. Domnívám se, že rozvod do jisté míry naruší jedincovy ideály a představy o partnerství. Vlivem rozvodu mělo 8,30% dotazujících psychické potíže. Tito respondenti uváděli, že se jednalo o deprese a úzkostné stavy. Dětská psychika je velmi křehká a rozvod je vysoce zátěžovou situací, kterou nemusí psychika každého jedince vydržet, a následky se projevují různým způsobem. 6,30% respondentů se domnívá, že rozvod rodičů je ovlivnil v tom, že nemají spoléhat na rodiče. Zejména v těžkých životních situacích, jako je rozvod, potřebuje dítě oporu a ochranu svých rodičů. Není nic horšího, než když v těžkých životních chvílích dítě zjistí, že se na své rodiče nemůže spolehnout.

7.6 Interpretace otázky č. 6: Změnil se po rozvodu vztah adolescentů k rodičům?

Výzkumné šetření ukázalo, že téměř polovina (47,20%) respondentů si myslí, že rozvod změnil jejich vztah k rodičům. Domnívám se, že mnohdy byl tento vztah ovlivněn tím, co dítě slyšelo o druhém rodiči od ostatních, co slyšelo, když se rodiče hádali (vzájemné urážky), ale zejména tím, co si dítě samo prožilo. Myslím si, že příčinou mohlo být také popouzení dítěte proti druhému rodiči. 28,80% respondentů uvedlo, že rozvodem nedošlo k zásadní změně ve vztahu k rodičům. Zůstává však otázkou, jestli opravdu rozvod jejich rodičů probíhal v poklidu a rodiče kladli důraz na to, aby se rozvod dítěte dotkl co nejméně, nebo si respondenti sami nechtějí přiznat, že je změnil. 24% nemůže z důvodu nízkého věku adekvátně posoudit, zda změnil rozvod vztah k jejich rodičům.

7.7 Interpretace otázky č. 7: Jsou respondenti z rozvedených rodin v pravidelném kontaktu s druhým rodičem?

Výsledky výzkumného šetření mě v této problematice šokovaly a nepředpokládala jsem je. 31,80% respondentů v dotazníku uvedlo, že se s druhým rodičem vidá ojedinele. Domnívám se, že to má souvislost s tím, že většina respondentů z rozvedených rodin žije v domácnosti s matkou a vlivem rozvodu došlo k zpřetrhání vazeb s druhým rodičem a jeho rodinou z různých příčin, které jsou však spekulativního rázu. Rozvodové jedy mají mnohdy na celé situace nemalý podíl. U dětí vyrůstajících pouze s jedním rodičem může dojít k různým formám psychického poškození. Chlapcům vyrůstajícím pouze s matkou chybí model otce a dívky mají mnohdy problémy s navazováním heterosexuálních vztahů. Následky výchovy jedním rodičem jsou však v mnohých případech závažnějšího charakteru. Celou situaci vážně trpí otec a jeho rodina, ale především dítě, které bylo nuceno přerušit kontakt s otcem, se kterým se do té doby pravidelně vídalo.

Velké procento dotazujících (22,10%) uvedlo, že svého biologického otce nikdy nepoznalo a nestýkají se s ním. Někteří z nich uvedli, že vzor otce mají v příteli matky. 22,10% respondentů se vidá s druhým rodičem několikrát týdně. Podle mého mínění nadřadili tyto rodiče zájem dítěte nad vlastní problémy a nedorozumění a nedopustili, aby rozvodem došlo k zpřetrhání rodičovských vazeb. Mít kontakt s druhým rodičem několikrát týdně umožňuje střídat a společná péče. 9,60% respondentů uvedlo v dotazníkovém šetření, že je

ve střídavé péči. V České republice není neobvyklé, že soud nařídí kontakt s druhým rodičem jednou za čtrnáct dní na dva dny. Výsledky výzkumu však ukazují, že pouze 11,50% respondentů se takto vidá s druhým rodičem. Shodný počet respondentů (11,50%) se vidá se s druhým rodičem jednou za měsíc.

7.8 Interpretace otázky č. 8: Budou se adolescenti domnívat, že rozvod rodičů byl pro ně dobrý?

Výzkumné šetření potvrdilo mé předpoklady a dokumentuje, že 43,30% respondentů hodnotí rozvod rodičů kladně. Tento vzorek respondentů se domnívá, že jim rozvod přinesl zlepšení situace. Myslím si, že se respondenti pro tuto odpověď rozhodli z toho důvodu, že už nemusí slýchat hádky a pře rodičů, být prostředníky a soudci rodičů. Rozvod pro tyto respondenty znamenal uklidnění rodinné situace. 15,40% respondentů tento názor nesdílí a nemyslí si, že rozvod byl dobrý krok ze strany rodičů. Pro tyto respondenty neznamenal rozvod rodičů zlepšení situace. Dítě strádá rozvodem nejenom psychicky, ale také si mnohdy musí zvyknout na horší bytové podmínky, na to, že žije v jiném městě, že rodič mu nemůže koupit vše, na co bylo zvyklé před rozvodem.

Celkem vysoké procento (26,90%) respondentů si není jisto jednoznačnou odpovědí „ano“ , „ne“. Domnívám se, že důvodem může být to, že rozvod rodičů ještě nepřekonali, nebo si jím prošli nedávno. Z důvodu nízkého věku nemůžu tuto otázku adekvátně posoudit a odpovědět na ní 14,40% dotazujících.

Tyto výsledky se částečně rozcházejí s míněním Warshaka (1995), který je přesvědčen, že většina dětí by vrátila situaci před rozvodem a je pro ně náročné změnit způsob života. Z jeho studie vyplývá, že pět z šesti dětí by vrátilo dobu před rozvodem.

7.9 Interpretace otázky č. 9: Budou rozdíly mezi trávením volného času u respondentů z rozvedených a nerozvedených rodin?

Předpokládala jsem, že respondenti z rozvedených rodin budou trávit volný čas více s matkou a respondenti z nerozvedených rodin s oběma rodiči. Můj předpoklad potvrdilo výzkumné šetření, které ukazuje, že 66,40% dotazujících z rozvedených rodin tráví volný čas

s matkou a 6,70% s otcem. Domnívám se, že příčinou těchto výsledků je to, že většina respondentů z rozvedených rodin žije ve výhradní péči matky (77,90%) a s otcem se vídá velmi málo nebo vůbec. 42,90 % respondentů žijících v úplné rodině tráví volný čas s oběma rodiči. Výsledky výzkumného šetření však neukazují u respondentů z nerozvedených rodin jednoznačnou převahu trávení volného času s oběma rodiči, protože 33,60% těchto respondentů tráví volný čas s matkou. Z výzkumného šetření vyplývá, že matka je důležitou osobou v životě všech respondentů a dotazující s ní tráví více volného času, než se svými otci. Domnívám se, že příčinou může být zaneprázdněnost otce prací a budováním kariéry, ženy jsou lepšími managery svého času a lépe si plánují své denní aktivity než muži.

V adolescenci se dokončuje proces emancipace od rodiny a osamostatňování, proto řada adolescentů odmítá trávit svůj volný čas s rodiči, o čemž svědčí také výsledky výzkumu. S žádným rodičem netráví volný čas 16,40% respondentů z rozvedených rodin a 19,30% dotazujících z nerozvedených rodin.

7.10 Interpretace otázky č. 10: Jsou respondenti z rozvedených a nerozvedených rodin trestáni a odměňováni oběma rodiči?

Výzkumné šetření ukazuje, že na trestání respondentů se v nerozvedených rodinách podílejí oba rodiče z 37,90%, zatímco v rozvedených rodinách je podíl obou rodičů na trestání respondentů 6,70%. Tento markantní rozdíl znovu ukazuje absenci kontaktu respondentů z rozvedených rodin s druhým rodičem. V rozvedených rodinách je to nejčastěji matka (48,10%), která své dítě trestá. Otec se v rozvedených rodinách podílí na výchově pouze z 5,80%.

Co jsem však neočekávala, jsou výsledky výzkumného šetření v problematice odměňování. Zde můžeme v rozvedených rodinách pozorovat úplně jiný jev než u trestání. Na odměňování respondentů se v nerozvedených rodinách podílejí oba rodiče z 60,70% a oba rozvedení rodiče odměňují své dítě v 36,50%. Patrný je zde značný nárůst podílu obou rodičů. Domnívám se, že v rozvedených rodinách to není až tak neobvyklý jev, protože se řada rodičů domnívá, že hmotnými věcmi a penězi lze dítěti nahradit zanedbané citové potřeby a nedostatek času, který mu věnovali/věnují. Děje se to častěji u rodiče, který nemá dítě ve své péči a přemírou darů se mu snaží vynahradit chybějící čas.

Je zajímavé, že celkem vysoké procento všech respondentů se domnívá, že je nikdo netrestá, zatímco pouze malé procento těchto respondentů uvedlo, že nejsou nikým odměňováni. Z těchto údajů vyplývá, že jsou respondenti rodiči více odměňováni, zatímco trestání považují rodiče za nevhodné či zbytečné, nebo už to není zapotřebí.

7.11 Interpretace otázky č. 11: Budou mít respondenti z nerozvedených rodin více společného kontaktu se svými rodiči?

Do společného kontaktu dítě – rodič zahrnují stolování, podporu dítěte ze strany rodičů, dále možnost spolehnout se na své rodiče, svěřit se jim a frekventovanost hádek.

Předpokládala jsem, že respondenti z nerozvedených rodin budou v častějším kontaktu s oběma rodiči. Moji hypotézu výzkumné šetření potvrdilo a ukázalo, že jednoznačná převaha odpovědi „oba rodiče“ převládala nad odpovědí „matka“, ale v některých případech ne zcela jednoznačně. Například domácí práce vyžaduje v nerozvedených rodinách častěji matka, než oba rodiče a hádky mají respondenti častěji s matkou. Důvody vidím v tom, co už jsem uváděla výše – matka vede domácnost a z větší části se podílí na výchově dítěte.

Z výzkumného šetření dále vyplývá, že respondenti z rozvedených rodin jsou v častějším kontaktu s matkou a to ve všech zkoumaných oblastech. Domnívám se, že vysvětlení těchto výsledků spočívá v tom, že vysoké procento respondentů je ve výhradní péči matky a s otcem se vidá nejčastěji ojedinele. Výjimku však tvoří zkoumaná oblast „podpora rodičů ve snech a přáních dítěte“. Zde můžeme vidět, že téměř shodné procento respondentů se domnívá, že podporu mají u matky a také u obou rodičů. Tento výsledek hodnotím pozitivně a domnívám se, že pro dítě je velmi důležité, když má rodiče, kteří ho společně podporují ve snech a přáních. Zůstává však otázkou, zda rodiče dítě podporují jednotně, nebo každý upřednostňuje jiná přání a sny dítěte.

Jsem přesvědčena, že rodinné rituály (jako je například společné stolování), rodinné aktivity a společná komunikace do určité míry vypovídají o kohezi rodiny. Mnohými rodinami jsou však tyto aktivity podceňovány, nebo na ně nemají dostatek času. Na základě výzkumného šetření se domnívám, že jak v rozvedených tak v nerozvedených rodinách je matka osobou, se kterou jsou respondenti častěji v kontaktu. Na tyto skutečnosti má podle mého názoru vliv to, že respondenti tráví s matkou více volného času a je to matka, která vede

domácnost a podílí se na výchově více než otec. Svou roli hraje podle mého názoru také fakt, že většina respondentů je ženského pohlaví.

ZÁVĚR

Ve 20. století byl rozvod tabuizovaným tématem. Dnes ho považujeme za běžnou součást života téměř každého jedince. A v tom se domnívám tkví podstata problému. Každému z nás je odbornou veřejností předkládáno, že máme padesáti procentní pravděpodobnost, že se naše manželství rozpadne. Tuto tezi můžeme číst v odborných i neoborných publikacích, tištěných periodicích a v internetových člancích. Každý z nás to ví a podvědomě je s tím smířen. Moderní život je hektický, každý si chce užívat, žít naplno, být spokojený a mít co nejméně problémů a manželský slib, kterému se u oltáře zavázal, leží v zapomnění. Když v manželství přijdou problémy, a že jich není málo, partneři nejsou schopni je adekvátně řešit. Ano, jsou to ti partneři, kteří by před pěti lety za sebe položili životy. Ale teď nemají čas a energii řešit problémy a starosti, které přináší rodinný život, protože mají řadu pracovních povinností a jiných problémů. Manželské poradny navštěvuje stále více párů, avšak v České republice daleko méně než v jiných evropských a amerických státech. A tak je rozvod mnohdy považován za jediné východisko rodinných problémů. Bohužel velký počet rozvádějících se párů si není plně vědomo všech důsledků, které rozvod přináší. Že se rozvod neobejde bez šrámů na duši, o tom není sporu. Rodiče by společně v první řadě měli dbát na to, aby si dítě z jejich rozvodu odneslo co nejméně bolesti, smutných zážitků, traumat a jiných psychických následků. Řada odborníků se domnívá, že na to rozvádějící se páry nekladou dostatečný zřetel.

Jsem však přesvědčena, že manželství není na pokraji vymření a že v české společnosti zůstává pro mnoho jedinců stále vysokou hodnotu.

Teoretická část diplomové práce byla zpracována na základě poznatků, které vycházejí z odborné literatury, odborných článků a dalších zdrojů a je rozdělena do tří kapitol. První kapitola je zaměřena na problematiku rodiny z pohledu psychologie. Věnuje se obecné charakteristice rodiny, funkcím, které má rodina plnit a v neposlední řadě přibližuje specifika současné rodiny. Druhá kapitola je zaměřena na obecnou charakteristiku vývojového období adolescence. Její stěžejní částí je hledání a budování identity v adolescenci. Třetí kapitola je vzhledem k závažnosti problému pojata obsírně. Důraz je kladen na příčiny a důsledky rozvodu. Detailněji se věnuji tomu, jak rozvod prožívají děti a jak na něj reagují v jednotlivých vývojových obdobích. Soustředím se také na porozvodovou péči o dítě a na současný trend – střídavou a společnou péči. V závěru této kapitoly je věnován krátký pohled současné situaci v problematice rozvodovosti v České republice.

Následující čtyři kapitoly tvoří **praktickou část** diplomové práce. Čtvrtá kapitola se věnuje vymezení cíle výzkumu a stanovení výzkumných otázek. V páté kapitole je blíže vysvětlena vybraná metoda výzkumu a popsán výzkumný vzorek. V další kapitole jsou prezentovány výsledky výzkumného šetření, které jsem zpracovala do podoby grafu. Dotazníkové šetření poskytlo mnoho zajímavých informací, na základě kterých byly zodpovězeny výzkumné otázky, které jsou předloženy v sedmé kapitole. Zde se věnuji také vlastnímu zamyšlení a interpretaci výzkumných otázek.

Cíl, který jsem stanovila v úvodu diplomové práce, byl podle mého mínění splněn. V příloze diplomové práce se nachází dotazník, který byl předložen studentům Obchodní akademie a Střední odborné školy cestovního ruchu v Chocni k vyplnění.

Prostřednictvím dotazníkové šetření bylo zjištěno, že se výrazně liší vztahy adolescentů k rozvedeným a nerozvedeným rodičům. V rozvedených rodinách je to matka, která musí zastávat úlohu obou rodičů. Výzkumné šetření bohužel ukázalo, že otcové v životě respondentů nesehrávají příliš velkou roli. Matka je nejčastěji ta, které se respondenti svěřují, tráví s ní volný čas a mohou se na ní spolehnout. Výzkum ukázal závažné zjištění – většina adolescentů z rozvedených rodin není s druhým rodičem v pravidelném kontaktu (vídá se s ním zřídka kdy, nebo vůbec). Výzkum ukázal to, co jsem předpokládala a uváděla výše, že většinu respondentů rozvod rodičů ovlivnil a změnil. K největším změnám došlo v chování respondentů a v tom, že přišli o rodinu druhého rodiče. Také vztah k jejich rodičům nebyl po rozvodu stejný jako dříve. V čem mě výzkumné šetření nepřekvapilo, bylo zjištění, že většina respondentů z rozvedených rodin vyrůstá ve výhradní péči matky. Dospěla jsem k názoru, že pro většinu respondentů byl rozvod jejich rodičů bolestným zážitkem, který na jejich duši zanechal nesmazatelné stopy.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ

BAKALÁŘ, E. *Průvodce otcovstvím, aneb, Bez otce se nedá (dobře) žít*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2002. 215 s. ISBN 80-7021-605-0.

BAKALÁŘ, E. a kol. *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné*. Praha: Lidové noviny, 1996. 256 s. ISBN 80-7106-157-3.

BAKALÁŘ, E. a kol. *Rozvodová tematika a moderní psychologie: (studijní texty jsou zaměřeny na osud dítěte, jehož rodiče procházejí nebo již prošli rozvodem)*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2006. 124 s. ISBN 80-246-1089-2.

COLOROSO, B. *Krizové situace v rodině: jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adopce*. Vyd. 1. V Praze: Ikar, 2008. 239 s. ISBN 978-80-249-1027-7.

ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2000. 377 s. ISBN 80-7239-060-0.

DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH Z., MATĚJČEK, Z. a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha: Grada, 1995. 245 s. ISBN 80-7169-192-5.

GARDNER, R. A. *The Parental Alienation Syndrome. A Guide for Mental Health and Legal Professionals*. 2nd Ed. Creskill. New Jersey: Creative Therapeutics, 1998. 140 s.

HELUS, Z. *Psychologie pro střední školy*. Vyd. 3. Praha: Fortuna, 2003. 119 s. ISBN 80-7168-876-2.

HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 280 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1168-3.

HEŘMANOVÁ, V. *Kapitoly z vývojové psychologie: (adulto a gerontopsychologie pro sociální asistenty)*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta, 2004. 88 s. ISBN 80-7044-602-1.

HOFFMAN, L. W. *Developmental Psychology Today*. 5th Ed. New York: McGraw-Hill, 1988. 18, 616 s. ISBN 0-07-555027-X.

HURLOCK, E. B. *Developmental Psychology*. 3. Ed. New York, 1968.

CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 265 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1369-4.

JESENSKÁ, E. Manželství podruhé. *Moje psychologie*, 2011, s. 40 - 43.

KOHOUTEK, R. *Vývoj a výchova dítěte v rodině*. Brno: CERM, 1998. 17 s. Item. Společenské vědy. ISBN 80-7204-105-3.

KOLAČNÁ, Eva. *O lásce manželské a rodičovské*. Praha: CEVAP, 2006. 186 s. ISBN 80-86963-01-2.

KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

KRAMULOVÁ, D. Nastává soumrak manželství? *Psychologie dnes*, 2012, roč. 18, č. 2, s. 20 -22. ISSN 1212-9607.

KURIC, J. *Ontogenetická psychologie*. Brno: CERM, 2001. 179 s. ISBN 80-214-1844-3.

LACA, S. *Výchova - rodina - hodnoty*. Brno: Institut mezioborových studií, 2013. 223 s. ISBN 978-80-87182-32-1.

LANGMEIER, J. *Vývojová psychologie pro dětské lékaře*. Vyd. 2., dopl. Praha: Avicenum, 1991. 288 s. ISBN 80-201-0098-7.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Vyd. 3., přeprac. a dopl. Praha: Grada Publishing, 1998. 344 s. ISBN 80-7169-195-X.

LOVASOVÁ, L. *Rodinné vztahy*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 32 s. ISBN 80-86991-66-0.

MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. 1. vyd. Praha, 1986.

MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 223 s. ISBN 80-04-25236-2.

MATĚJČEK, Z. *Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči*. 1. vyd. Praha: H & H, 1992. 16 s. ISBN 80-85467-53-4.

MATĚJČEK, Z. *Děti, rodina a stres*. Vyd. 1. Praha: Galén, 1994. 214 s. ISBN 80-85824-06-X.

MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. 98 s. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. 143 s. ISBN 80-7169-897-0.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2002. 128 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. 124 s. Studijní texty; Sv. 3. ISBN 80-901424-7-8.

MÁROVÁ, Z., MATĚJČEK, Z., RADVANOVÁ, S. *Výchova dětí v neúplné rodině*. Vyd. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1977. 122 s.

MLČÁK, Z. *Dysfunkční rodina: teoretické a diagnostické aspekty*. Ostrava: Scholaforum, 1996. 22 s. Tematický sešit - občanská výchova.

MOŽNÝ, I. *Moderní rodina: (Mýty a skutečnosti)*. Vyd. 1. Brno, 1990.

NOVÁK, T. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. 144 s. ISBN 978-80-247-4110-9.

NOVÁK, T., PRŮCHOVÁ, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 144 s. Psyché. ISBN 978-80-247-1449-3.

O'MARA, Peggy a MCCONNELL, Jane. *Přirozený rodinný život*. Vyd. 1. Praha: Malvern, 2013. 421 s. Adam a Eva. ISBN 978-80-87580-53-0.

PAPALIA, D. E., OLDS, S. W. *Human Development*. 5th Ed. New York: McGraw-Hill, 1992. 18, 632 s. ISBN 0-07-048557-7.

PAVLAS, I. a VAŠUTOVÁ, M. *Vývojová psychologie I*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, 1999. 135 s. ISBN 80-7042-153-3.

PLAŇAVA, I. *Jak se (ne)rozvádět*. 1. vyd. Praha: Grada, 1994. 120 s. ISBN 80-7169-129-1.

PROKOP, D. Proč se nevezmou? *Psychologie dnes*, 2012, roč. 18, č. 2, s. 24 – 25. ISSN 1212-9607.

PŘÍHODA, V. *Ontogeneze lidské psychiky. Díl 2., Vývoj člověka od 15 do 30 let*. Vyd. 3. Praha: SPN, 1983. 229 s. Učeb. vys. škol.

ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Panorama, 1990. 435 s. ISBN 80-7038-078-0.

SEKERA, O. *Rodina v nečase*. Vyd. 1. V Ostravě: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2010. 135 s. ISBN 978-80-7368-877-6.

SKOPALOVÁ, J. *Rodinná problematika*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 55 s. Studijní opora. ISBN 978-80-244-4037-8.

SKORUNKOVÁ, R. *Úvod do vývojové psychologie*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008. 69 s. ISBN 978-80-7041-490-3.

ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 175 s. ISBN 978-80-244-2141-4.

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 179 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-3181-0.

TAXOVÁ, J. *Pedagogicko-psychologické problémy dospívání: skripta pro posl. filozof. fak. Univerzity Karlovy. Katedra ped.* 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1985. 239 s.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-0.

VYMĚTAL, J. *Lékařská psychologie*. 3., aktualiz. vyd., Praha: Portál, 2003. 397 s. ISBN 80-7178-740-X.

WARSHAK, R. A.: *Revoluce v porozvodové péči o děti: Otcovský faktor a mystika mateřství*. 1. čes. vyd. Praha: Jan, 1995. 264 s. ISBN 80-85529-16-5.

WARSHAK, R. A.: *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1996. 237 s. ISBN 80-7178-089-8.

WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2003. 389 s. ISBN 80-7254-439-X.

WARSHAK, R. A. *Jak neutrávit děti rozvodem*. 1. vyd. Praha: Triton, 2004. 121 s. ISBN 80-7254-558-2.

WEDLICHOVÁ, I. *Sebepojetí dospívajících a způsob výchovy v rodině*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2008. 234 s. Acta Universitatis Purkynianae; 149. Studia psychologica. ISBN 978-80-7414-096-9.

ZELENÁ, M., KLÉGROVÁ, A. *Podpora rodiny*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 32 s. ISBN 80-86991-67-9.

ZIEMER, B. S. *Epistemological effects of divorce during adolescence on adult conflict behavior*. Nova Southeastern University. ProQuest Dissertations and Theses. 2012. 262 p.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Citáty slavných osobností. *Citáty* [online]. 2015 [cit. 2015-02-10]. Dostupné z <http://www.citaty.net>

Český statistický úřad. *Statistické zajímavosti – Rozvodovost* [online]. 2015 [cit. 2015-02-05]. Dostupné z <http://www.czso.cz>

Kde jsi táto? *Rodina, Rozvod* [online]. 2015 [cit. 2015-03-01]. Dostupné z <http://www.kdejsitato.cz>

Obchodní akademie a Střední odborná škola cestovního ruchu. *Základní informace* [online]. 2014 [cit. 2015-02-04]. Dostupné z <http://www.oa-chocen.cz>

Obchodní akademie a Střední odborná škola cestovního ruchu. *Ze života školy* [online]. 2014 [cit. 2015-02-04]. Dostupné z <http://www.oa-chocen.cz>

Statistika&My. *Analýzy – Obrat v rozvodech* [online]. 2015 [cit. 2015-02-05]. Dostupné z <http://www.statistikaamy.cz>

Střídavá výchova neboli střídavá péče o dítě po rozvodu. *Informace* [online]. 2015 [cit. 2015-01-03]. Dostupné z <http://www.stridavka.cz>

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Denisa Pakostová
Katedra:	Psychologie a patopsychologie
Vedoucí práce:	PhDr. Kamila Holásková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2015

Název práce:	Adolescent a rozvod rodičů
Název v angličtině:	Adolescent and parental divorce
Anotace práce:	<p>Ústředními tématy mé diplomové práce jsou rodina, období adolescence a rozvod. V teoretické části se věnuji charakteristice rodiny, konkrétně se zabývám funkcemi a typologií rodiny a poskytuji charakteristiku současné rodiny. Dále se zabývám tělesným a pohybovým vývojem, identitou, sexualitou a socializací v adolescenci. Také se komplexně věnuji problematice rozvodu, s přihlédnutím na vliv rozvodu na osobnost dítěte. Praktická část se zabývá dotazníkovým šetřením, které proběhlo na Obchodní akademii a Střední odborné škole Cestovního ruchu v Chocni. Cílem dotazníkového šetření bylo zjistit, jaký mají adolescenti vztah k rozvedeným/nerozvedeným rodičům a jak prožívali rozvod rodičů. Následně jsem získané informace porovnávala.</p>
Klíčová slova:	Adolescence, identita, rodina, rodiče, rozvod, emoce
Anotace v angličtině:	<p>The main topics of my diploma thesis are family, adolescence and divorce. Family is characterized in the theoretical part, especially its functions and typology. Also the characteristic of the contemporary family is provided. This part is also concerned with the physical development, development of motor skills, identity, sexuality and socialization in the period of adolescence. The focus is put on the issue of divorce and its impact on a child's personality as well. The practical part deals with the questionnaire survey that was organized at the Obchodní akademie a Střední odborná škola cestovního ruchu in Choceň. The purpose of this questionnaire survey was finding adolescents' relationship towards their divorced/married parents and their experience from their parents' divorce. The collected data was analysed and compared afterwards.</p>
Klíčová slova v angličtině:	Adolescence, identity, family, parents, divorce, emotion
Přílohy vázané v práci:	Dotazník
Rozsah práce:	111 s.
Jazyk práce:	Český jazyk

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Dotazník

Dotazník

Milí studenti,

jmenuji se Denisa Pakostová a jsem studentkou 2. ročníku navazujícího magisterského studia Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Tento dotazník je součástí mé diplomové práce a je **zcela anonymní**. Získané informace budou sloužit pouze mé potřebě ve výzkumné části diplomové práce. Byla bych Vám velmi vděčná za jeho pravdivé vyplnění. Předem moc děkuji za Váš čas, který jste věnovali vyplnění dotazníku.

1. Jakého jsi pohlaví? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) muž
- b) žena

2. Kolik je ti let? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) 15-16 let
- b) 17-18 let
- c) 19-20 let
- d) jiná odpověď (napiš)

3. V jaké rodině vyrůstáš? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) rozvedené
- b) nerozvedené
- d) jiná odpověď (napiš)

4. S kým bydlíš? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) s matkou
- b) s otcem
- c) s oběma rodiči
- d) sám/a
- e) jiná odpověď (napiš)

5. Máš sourozence? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) ano
- b) ne

Pokud jsi zakroužkoval v nerozvedené rodině, přejdi k otázce č. 17

6. Kolik ti bylo let, když se tvoji rodiče rozvedli? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) 0 - 5 let
- b) 6 - 10 let
- c) 11 - 15 let
- d) 16 - 21 let

7. Na čem jsi zejména zpozoroval/a u rodičů, že není něco v pořádku? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) rodiče se často hádali
- b) jeden z rodičů nespál doma
- c) rodiče spolu vůbec nemluvili
- d) fyzické napadení mezi rodiči
- e) trávení volného času jen s jedním z rodičů
- f) byl/a jsem tehdy příliš malý/á a nepamatuji si to

8. Mohl/a sis vybrat, s kým jsi chtěl/a bydlet? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) ano
- b) ne
- c) byl/a jsem tehdy příliš malý/á a nepamatuji si to

9. Jaké pocity tě provázely v průběhu rozvodu rodičů? (můžeš zakroužkovat více odpovědí)

- a) úleva
- b) strach
- c) radost
- d) úzkost
- e) beznaděj
- f) vina
- g) vztek
- h) nenávisť
- i) byl/a jsem tehdy příliš malý/á a nepamatuji si to

10. Ovlivnil tě rozvod rodičů? V čem? (napíš)

11. Změnil se nějak tvůj vztah k rodičům po jejich rozvodu?(zakroužkuj 1 odpověď)

- a) ano
- b) ne
- c) byl/a jsem tehdy příliš malý/á a nepamatuji si to

12. Svěřil/a ses někdy někomu s tím, co se u vás doma tehdy odehrávalo? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) ano
- b) ne
- c) byl/a jsem tehdy příliš malý/á a nepamatuji si to

13. Narušil rozvod rodičů vztah k tvému sourozenci? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) ano
- b) ne
- c) byl/a jsem tehdy příliš malý/á a nemůžu to adekvátně posoudit
- d) neměl/a jsem tehdy sourozence, nemám nyní sourozence

14. Našli si oba rodiče nové partnery? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) ano, oba
- b) ne, žádný
- c) pouze matka
- d) pouze otec

15. Jak často se vídáš s druhým rodičem? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) každý den
- b) několikrát týdně
- c) každý druhý víkend
- d) jednou za měsíc
- e) zřídka kdy
- f) nevidáme se vůbec
- g) každý víkend

16. Zpětně si myslíš, že bylo pro tebe dobré, že se rodiče rozvedli? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) ano
- b) ne
- c) nejsem si jistý/á
- d) byl/a jsem tehdy příliš malý/á a nemůžu to adekvátně posoudit

17. Se kterým rodičem trávíš nejvíce volného času? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) s matkou
- b) s otcem
- c) s oběma rodiči stejně
- d) s žádným rodičem netrávím volný čas
- e) někdo jiný (KDO? – napiš)

18. Komu z rodičů se svěřuješ? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) matce
- b) otci
- c) matce i otci
- d) někdo jiný (KDO? – napiš)
- e) nesvěřuju se jim vůbec

19. Kdo z rodičů tě trestá? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) matka
- b) otec
- c) oba rodiče
- d) někdo jiný (KDO? – napiš)
- e) nikdo

20. Kdo z rodičů tě odměňuje? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) matka
- b) otec
- c) oba rodiče
- d) někdo jiný (KDO? – napiš)
- e) nikdo

21. Kdo z rodičů tě ve tvých snech a přáních podporuje? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) matka
- b) otec
- c) oba rodiče
- d) někdo jiný (KDO? – napiš)
- e) nikdo

22. Se kterým rodičem se častěji hádáš? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) s matkou
- b) s otcem
- c) s oběma rodiči stejně
- d) nehádám se s nimi
- e) s někým jiným (KDO? – napiš)

23. Jíte celá rodina (matka, otec, sourozenci - i nevlastní) společně u stolu? (alespoň 1 krát týdně, zakroužkuj 1 odpověď)

- a) ano, celá rodina
- b) nejčastěji s matkou
- c) nejčastěji s otcem
- d) nejčastěji se sourozenci
- e) společně vůbec nejíme

24. Kdo z rodičů po tobě vyžaduje domácí práce? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) matka
- b) otec
- c) matka i otec
- d) dělám je dobrovolně

- e) někdo jiný (KDO? – napiš)
- f) nikdo

25. Na koho z rodičů se můžeš spolehnout? (zakroužkuj 1 odpověď)

- a) na matku
- b) na otce
- c) na matku i otce
- d) jiná odpověď (KDO? - napiš)
- e) na žádného z rodičů